

Kálmán László – Molnár Cecília

A NYELVI NEVELÉS MÓDSZERTANA

Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.

2009

Kiadja az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
1134 Budapest, Váci út 37.
A kiadásért felel: Visnyei Csaba ügyvezető

Tartalom

Bevezetés	5
Elvi alapok	6
Útmutató a tananyag használatához.....	10
1. fejezet: Általános bevezető.....	11
I. modul: A tanulási folyamat (2×45 perc).....	12
II. modul: A nyelv és a nyelvről való gondolkodás (4×45 perc).....	17
1. A disztribúciós elemzés (2×45 perc).....	17
2. Hogy jutunk el a példákból az általánosításokig nyelvtanórán? (2×45 perc)	21
2. fejezet: A nyelvérzék fejlesztése.....	27
I. modul: Az anyanyelvi ismeretre építő megközelítés (2×45 perc).....	28
II. modul: Az adatok rendszerezése (4×45 perc).....	33
III. modul: Más tananyagrészekhez való kapcsolódás (2×45 perc).....	43
3. fejezet: A szövegértés és a szövegalkotás fejlesztése.....	47
I. modul: Szöveg szintű jelenségek megfigyelése (2×45 perc).....	48
II. modul: Integrált megközelítés (2×45 perc).....	56
III. modul: Szövegalkotás (4×45 perc).....	65
1. Mondatrész – tagmondat – mondat – szöveg (2×45 perc).....	65
2. Helyesírás (2×45 perc).....	71
4. fejezet: Ismeretterjesztő funkciók.....	75
I. modul: Ismeretterjesztő, ismeretközlő szövegek feldolgozása (2×45 perc).....	76
II. modul: Tapasztalatszerzés kísérletekből és kutatásból (2×45 perc).....	80
III. modul: Vitatémák nyelvi jelenségekkel kapcsolatban (4×45 perc).....	89
Függelék.....	101
Rövid nyelvtani összefoglaló.....	102
Irodalom.....	114

Bevezetés

Elvi alapok

1. Az anyanyelvi nevelés a szövegértés és szövegalkotás fejlesztésében

A nyelvi nevelés módszertana a kompetencia alapú szövegértés-szövegalkotás fejlesztésének részeként képzelet el a magyar nyelvtan tanítását. Módszertani anyagunk alapja egy elkészült kompetencia alapú programcsomag (lásd www.sulinovadatbank.hu), de természetesen az itt használt feladatok, tevékenységek a hagyományos szemléletű nyelvtanoktatásban is hasznosíthatók. A program alapszemlélete szerint mindenben a képességfejlesztést, a használható, mozgósítható tudás elsajátítását tartjuk az oktatás (így a nyelvtanoktatás) legfőbb feladatának.

A közoktatás tömegessé válásával az alapkészségek – köztük a szövegértés-szövegalkotás – területén mutatkozó gondok egyre szélsőségesebben jelentkeznek. Az azonos évfolyamra járó tanulók közötti képességbeli különbségek radikálisan megnöttek. Mindezen tények ellenére az iskola jelenleg differenciálatlanul kezeli ezt a problémát. Tananyagunk abban próbál segíteni a leendő magyartanároknak, hogy sokféle eszköz és különféle módszerek birtokában képesek legyenek a hagyományos tanítási mód keretei közül kilépni, és így a képességfejlesztő oktatást megvalósítani. Jelenleg a képességfejlesztő oktatást a következő tényezők akadályozzák:

- Minden alapvető készség és képesség optimális elsajátítása az egyszerűbbek esetén legalább 2-4 évet, a bonyolultabbaké, összetettebbeké 5-10 évet vesz igénybe; e tény a közoktatás gyakorlata figyelmen kívül hagyja.
- A közoktatás nem veszi figyelembe sem a középfokú oktatás eltömegesedésének következményeit, sem a szociokulturális környezet változását (értékrend, szabadidő-eltöltési szokások, elektronikus tömegkommunikáció).
- Bizonyos idő eltelte után az iskola a szövegértést, benne az olvasást, a szövegalkotást megszerzett készségnek/képességnek tekinti, gyakran csupán mechanikus eljárásaként végezteti a tanulókkal.
- A szövegértés-szövegalkotás fejlesztési feladatai érdemben a *magyar nyelv és irodalom* tantárgyra helyeződtek. Ennek a nyelvtani részében a következő problémák halmozódtak fel:
 - Az anyanyelvi nevelés tévesen abból indul ki, hogy a diák tökéletlenül használja az anyanyelvét; az anyanyelvi órákon a nyelv *egyetlen helyes használatára* tanít. Ezzel elidegeníti a tanulót saját anyanyelvétől, és számos nyelvi babonát, tévhitet erősít meg a tanulóknak.
 - Az általános és a középiskolai nyelvtantankönyvek mindegyike a leíró nyelvtan hierarchikus felépítésének megfelelően építkeznek, ami sokszor lehetetlenné teszi az adott életkorra eső téma elsajátítását.
 - A tankönyvi feladatok legtöbbször olyan kérdések, amelyekre egyetlen helyes válasz adható.
 - A magyar nyelvi munkafüzetek feladatai nem aknázzák ki a diákok saját nyelvi tapasztalatait és kreativitásukat. Mechanikusan „gyakoroltatják” a leíró nyelvtani elemzéseket.
 - A nyelvi nevelés témái a magyar nyelv leíró nyelvtanára, illetve néhány szövegtani és stilisztikai témára szorítkoznak; ezen belül is inkább a fogalmi elemzést és sokszor öncélú osztályozást tűzik ki célul a mindennapi életben hasznosítható tudás és képességek átadása helyett.

A fentiekben leírt problémák tudatosítását, és a velük való szembenézés lehetőségét kínálja ez a módszertani tananyag a magyarszakos hallgatóknak.

Az anyanyelvi kompetencia fogalma az adott szituációnak megfelelő nyelvhasználati képességet jelenti. A szöveg- vagy szövegrészalkotás fontos kritériuma, hogy a tanulók mindennapi kommunikációs helyzetekben legyenek tisztában a szöveg céljával, a címzettel és a kommunikációs helyzettel. Meg kell változtatni azt a magyartanításban jelenleg szinte kizárólagos hagyományt, miszerint a tanulók fogalmazáscímet kapnak, cél- és helyzetmegjelölés nélkül. Ebben az esetben a címzett látnans módon a tanár. Amennyiben nem tanulják meg a gyerekek a különböző címzettekhez, illetve kommunikációs helyzetekhez való alkalmazkodást, a kommunikációs stratégiák közötti választás és a rugalmas stratégiaváltás eljárásait, úgy ezek észlelésével, a szövegértelmezéssel is problémáik lesznek.

Az anyanyelvi nevelésnek az anyanyelvi kompetencia fejlesztésén kívül célja az ún. *nyelvérték*, vagyis a nyelvi jelenségekre való érzékenység fejlesztése is, valamint a nyelvvel kapcsolatos, a mindennapi életben nélkülözhetetlen tájékozódás képességének kialakítása (például a különböző nyelvek és nyelvváltozatok együttélésével vagy az anyanyelv elsajátításával kapcsolatos ismeretekre gondolunk).

A tradicionális nyelvtanoktatásban a tanároknak és a tanulóknak tipikus esetben egyaránt anélkül kell elfogadniuk a nyelvtani kategóriák listáit, hogy érvek, bizonyítások szólnának mellettük és az alternatíváik ellen. Az alapvető magatartás a gyerekek és a tanárok számára is az alkalmazkodás. Hiányoznak a problémák. Így nincs elég lehetőség arra, hogy a tanulók legalább részben saját tapasztalataikra alapozva, saját problémamegoldó gondolkodásuk eredményeként jussanak el ismeretekhez. Háttérbe szorul a tévedés szabadsága, a gondolkodásbeli hibák felismerésének és korrigálásának fejlesztő ereje.

Amikor szövegeket értelmezünk vagy alkotunk, egyaránt használunk olyan elemeket és szabályokat, melyek a mondat szintjére jellemzőek, olyanokat, amelyek a mondat és a szöveg szintjén is megtalálhatók, de a szövegben sajátos funkciókat látnak el, és olyanokat, melyek speciálisan szöveg-szabályok. Így a szövegépítkezés minden egyes lépését nem tudjuk kizárólag a nyelvtani szabályokra hivatkozva jellemezni. Viszont kimutathatók az adott szövegtípus szempontjából kulcsfontosságú viszonylatok, például mondatok sorrendbe szervezésének eljárásai, az előre- és visszautalások, a kapcsolódások, a hallgatolagos előfeltevések és a kifejtett szerkezetek ismétlődései, a koherencia, a nagyobb jelentésegységek fölépítése, a globális struktúraszerveződések és mások.

A tradicionális nyelvtanoktatás egyik fő céljának a nyelvhasználat tudatosítását tekinti. E célkitűzés azonban igen homályos abban a tekintetben, hogy mi az, amit tudatosítanunk kellene, hiszen a nyelvhasználat nagy része (különösen az alsóbb nyelvi szinteken, pl. hangtan, alaktan) automatikus, és tudatosítása nem is lehetséges; sőt, a kommunikációs képességek egy részét éppen az automatizáltság fokozása, erősítése teheti hatékonyabbá. Másrészt a beszédtevékenységnek azokat a részeit (pl. lexikai választás, mondatszerkesztés, mondatfűzés), amelyek valamennyire tudatos ellenőrzés alatt állnak, nem tudatosítani kell, hanem minél jobban megismerni, minél nagyobb jártasságot és gyakorlatot szerezni a működtetésükben. Való igaz, hogy a naiv beszélő nem tudja leírni anyanyelvének a grammatikáját – megjegyzendő, hogy még a nyelvészek is sokféleképpen elemzik és magyarázzák a nyelvtani jelenségeket. Az viszont nem igaz, hogy a leíró nyelvtan alaposabb ismerete javítja a szövegértési és szövegalkotási képességeket. A nyelvtani szabályszerűségekkel való foglalkozásnak a nyelvérték fejlesztésében van nagy szerepe; ez elsősorban az idegennyelv-tanulás szempontjából fontos.

A „tudatos”, „szabatos” és „választékos” beszédmegfogalmazás a lehetséges és fontos kommunikációs helyzeteknek csak egy típusára szorítkozik, az ismeretek, tapasztalatok explicit átadásának szituációjára. Nincs tekintettel az informális helyzetekre, és a formális helyzetek más típusaira sem, nem számol a stílus- és regiszterváltás szükségességével. A külföldi és hazai szociolingvisztikai kutatások tapasztalata szerint az egyes iskolai szakaszokba lépő gyermekek nyelvi tudása ebben a vonatkozásban több kívánnivalót hagy maga után, mint a nyelvi szabályrendszer ismeretének vonatkozásában. A szociológiai helyzetből adódó hátrányok például nem annyira a használt grammatikai eszközök különbségében mutatkoznak meg, mint inkább a szituációfelismerés, a szituációhoz való nyelvi alkalmazkodás különbségeiben. Ezért nagy figyelmet kell fordítani a beszédképesség fejlesztésére, amelynek leghatékonyabb módja valószínűleg az elsődleges nyelvsajátításhoz hasonló gyakorlás. Azaz szituációkat és szituációváltozásokat kell megtervezni, s ezekben a köznapi beszédkritika mintájára kell javítani a tanulók nyelvhasználatát és a nyelvi adaptációs készségükben mutatkozó hibákat.

Mit lehet és érdemes tehát tudatosítani? Ha a nyelvtudás és nyelvhasználat részletes mechanizmusát nem is, de a tevékenységek irányát, céljait, korlátait és lehetőségeit annál inkább. Tudatosíthatjuk a közlési szituációk típusait és követelményeit, a kommunikációs műfajok nyelvi és egyéb sajátosságait, a beszélő vagy író önkontrollját, a nyelvi-közlési hibák okait, az egyik nyelvről másra fordítás

nehézségeit, ennek strukturális magyarázatát, a választási lehetőségek tényét stb. Mindebben pedig fontos szerepet kaphat az írás és az idegennyelv-oktatás.

Az írásos közlés inkább akaratlagos és tudatos tevékenységet igényel, és a beszéd hangzó oldaltól való elvonatkoztatást kíván. Tartalmi és formai rendszere kötöttebb mint a beszédé, az írásos közlésben a situációt tudatosan rekonstruálni kell. Az írásos jelrendszer sajátosságai megkövetelik a nyelvi szerkezetek elemzését, tagolását. A kisgyermekben éppen akkor tudatosul a legjobb a saját beszédtevékenysége, amikor írni tanul. Az írásbeli kommunikáció elsajátításakor fel kell ismerni az írás és a beszéd szerkezeteinek, kommunikációs szabályainak strukturális különbségeit. A helyesírás szabályait elsősorban nem a nyelvtani rendszerbe való elhelyezésük révén lehet sikeresen tanítani, hanem mint az írásos formára hozás szabványát.

Mindezekből következően azt tartjuk kívánatosnak, hogy a hagyományos leíró nyelvtan tanítása helyett a kreatív nyelvhasználat fejlesztésének előtérbe helyezése által integrált magyartanítás valósuljon meg: a leíró nyelvtani kategóriák öncélú megtanulása helyett a nyelvi kreativitás adta lehetőségekkel az anyanyelvi kompetencia fejlesztése a cél. Ennek egyik része a hatékony kommunikációs képességfejlesztés:

- a különféle közlési helyzetekben és szövegtípusokban való kommunikáció tudatos stratégiáinak fölépítése,
- a kommunikációs magatartásmódok és tevékenységek egyszerre kreatív és normatív használata,
- az egyéni közlési stratégiák kialakítása és használata,
- a nyelvi norma, illetve az attól való célszerű eltérés lehetőségei közti választás képessége,
- a nyelvi problémaérzékelés képességének folyamatos fejlesztése,
- a szövegértési és szövegalkotási automatizmusok kialakítása az egyes szövegtípusok szerkezeti és jelentéstani jellemzőinek fölfedeztetésével,
- a nem verbális önkifejezés képességének fejlesztése, illetve a partner nem verbális jelzéseinek értelmezése.

2. Általános módszertani alapelvek

A módszertani anyagban magunk is azokat a módszertani elveket alkalmazzuk, amelyeknek az alkalmazására a hallgatókat felkészítjük. Ezek a következők:

Az életkori sajátosságokhoz való igazodás

Ez az ütemezés és a feldolgozás legfontosabb alapelve.

Tevékenységcentrikusság

Ennek a lényege a tanulók *sokoldalú aktivitása*. A passzív befogadás vagy pusztán kérdésekre való válaszadás nem alkalmas eszköze a készségek fejlesztésének. Olyan, különböző típusú szövegekkel végzett műveletekre gondolunk, mint például kommunikációs helyzetgyakorlatok, adatok rendszerezése, önálló kutatómunka, kísérletezés, vita.

Tantárgyközi kapcsolatok

Mivel a képességek nem kizárólagosan egy-egy tantárgyhoz kötődnek, a képességfejlesztés céljai szerint kell megszervezni az egyes tantárgyak anyagát. Az elsajátított képességek és tudás használhatóságának egyik ismérve, hogy a különböző kompetenciaterületek nem különülnek el élesen: a különböző tantárgyak egymással érintkező területei között mindig meg kell teremteni a kapcsolatot. Ezért igyekeztünk a tantárgyi határokat kitéríteni, és olyan tevékenységformákat is megmutatni, amelyek a tantárgyak közötti átjárást biztosítják.

Differenciálás

A képességfejlesztés csak akkor lehet sikeres, ha alkalmazkodik a tanulók egyéni sajátosságaihoz, problémáihoz. Ezért a foglalkozások megszervezésének alapjául az egyes tanulók képességeihez, problémáihoz, tempójához való igazodás kell, hogy szolgáljon. A differenciálás szempontja lehet a tanulók szövegértési vagy/és szövegalkotási problématípusa, tempója vagy a szükséges tanári támogatás mértéke. A tanulási folyamat hatékonysága nem a tanulócsoporthoz, hanem az egyes tanulók fejlődésének ütemén mérhető.

Partnerség

A kompetencia alapú nevelés előfeltétele, hogy a pedagógus szerepe nem a tudás közvetítése, majd számonkérése, hanem a tanulási folyamat irányítása és segítése legyen. Így a tanár–diák viszony csak partnerségen alapulhat. Az autoriter nevelés a problémák elrejtésére, nem pedig a feltárásukra ösztönöz. Konkrétan a nyelvi nevelésnél azt is jelenti ez, hogy a nyelvi rendszert nem a helyesíráshoz hasonló „törvénykönyvnek”, hanem megfigyelendő, megfejtendő és megtanulandó jelenségnek tekintjük, amelyhez nem a jog, hanem a tudomány eszközeivel kell közelíteni. Fontos, hogy a pedagógus a fejlesztés érdekében képes legyen a tantestülettel és a szülőkkel való együttműködésre is. Erre a szerepre is készítjük a leendő magyartanárokat a változatos tevékenységek, óra-szimulációk során.

Az élő nyelv tisztelete

Le kell számolnunk az ókorból örökölt írás- és irodalomközpontú nyelvi neveléssel. Nem az a cél, hogy a nagy auktorok nyelvhasználatát magukévá tegyék a tanulók, hanem hogy megismerjék az élő, változó nyelvet és a valóságos (mindennapi) nyelvhasználatot.

Gyakorlati alkalmazhatóság

A nyelvi nevelés célja hasznosítható képességek és ismeretek átadása. Támogatnia kell az anyanyelvi szövegértési-szövegalkotási képességfejlesztést és az idegennyelv-tanulást. Vagyis a nyelvi jelenségekre való általános fogékonyság (a „nyelvérzék”) fejlesztése a cél.

Megbízható tudományos háttér

Nem az a célunk, hogy a legmodernebb elméleti megközelítésekben jártasak legyenek a tanulók, sem pedig az, hogy vadonatúj eszközöket találjunk ki a számukra. A nyelvtudományi háttérnek persze modernnek kell lennie, de – más tárgyakhoz hasonlóan – elég, ha ez a tudomány 50-100 évvel ezelőtti állapotának felel meg. A mai „nyelvtan” tananyag sokszor 500-2000 éves állapotokat tükröz.

Útmutató a tananyag használatához

A tananyag egy féléves kurzus (kb. 15 „dupla”, 90 perces óra) anyagát tartalmazza. Bár az időbeosztás szoros, lehetőség van arra, hogy az egyes feladatok javasolt, tervezett időtartamát a gyakorlatban megváltoztassuk, ezeket csak tájékoztató céllal adtuk meg. A választható feladatokon kívül is elhagyhatunk egyes lépéseket, ha úgy ítéljük, hogy azokra nem épülnek további lépések. Ezért mindig olvassunk el előre nagyobb egységeket, és csak azután hozzuk meg a megvalósításról szóló döntéseinket.

A tananyag négy fejezetre oszlik, amelyek az iskolai nyelvi nevelés egy-egy aspektusához kapcsolódnak. A négy különböző aspektus a nyelvi nevelés egy-egy funkciójának, egyben eltérő módszertani eszköztáraknak és uralkodó tevékenységfajtáknak felel meg. A fejezeteken belül ún. modulokra osztottuk az anyagot; egy-egy modul egy-két témát dolgoz fel. A modulok – mint a név is mutatja – nem épülnek szorosan egymásra, de előfordul, hogy az egyik modulban egy öt követőre vagy megelőzőre hivatkozunk, ezért a sorrendjükön csak akkor változtassunk, ha ilyen kapcsolat nincs közöttük.

A tervezett anyag szerint a diákok a félév végére egy portfóliót állítanak össze, ez szolgálhat a félévi munkájuk értékelésének alapjául. A portfóliós értékelés részletes szempontrendszerét az oktató maga választhatja meg. A portfólió tartalma természetesen változtatható, a megjelölt feladatokon kívül más feladatok megoldása is belekerülhet, mivel a modulok sok olyan önálló feladatot tartalmaznak, amelyek hozzájárulhatnak a félév végi értékeléshez.

A tananyag elkészítésénél döntenünk kellett arról, hogy az általánosabb, nem szorosan a nyelvi neveléshez kapcsolódó módszertani alapelveket, ismereteket, eljárásokat ismertnek tekintsük-e. Úgy jártunk el, hogy azokból a módszerekből, amelyeknek gyakorlására a feladatok lehetőséget kínálnak, igyekeztünk minél többet szerepeltetni, különösen, ha azok a jelenlegi iskolai gyakorlatban kevésbé használatosak (pl. kooperatív módszerek), míg azok, amelyek nem speciálisan a nyelvi neveléshez kapcsolódnak, és csak osztálytermi körülmények között gyakorolhatók, csak implicit módon jelennek meg (pl. a differenciálásra csak a csoportmunkák szervezésénél érdemes kitérni).

I. fejezet:
Általános bevezető

I. modul

A tanulási folyamat (2×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Tapasztalatok előhívása a tanulási folyamatról (1–3. feladat)

Tervezett idő: 15–20 perc

Tanári instrukciók: Az első duplaóra témája a tanulási folyamat általában. A hallgatóknak iskolai és egyetemi pályafutásuk során rengeteg tapasztalatuk halmozódott fel a tanulásról. A tapasztalatok előhívása két fázisban zajlik:

Elsőként egyénileg írnak vázlatot, kulcsszavakat a saját tanulási tapasztalataikról, sikereikről és kudarcaikról. Erre a lépésre 5 percet szánjunk.

A ráhangolódás nagyobbik felében pedig már célzottan irányítjuk rá a hallgatók figyelmét a tanulási folyamattal kapcsolatos didaktikai és módszertani problémákra.

Utóbbi fázisban az oktató egy mini órát tart a tanulási folyamatról. A mini óra előadás formájában tárja a hallgatók elé a legfontosabb tudnivalókat. Az előadásban az oktató az összes lehetséges hibát elköveti, amit módszertanilag lehetséges, de ügyel arra, hogy az előadás ne legyen túl parodisztikus. A 10–15 perces előadás után pedig ellenőrző kérdéseket tesz fel a hallgatóknak. Javasoljuk, hogy a kérdések ne legyenek (könnyen) megválaszolhatók az előadás alapján.

Egy lehetséges forgatókönyv az előadás megtartására:

1. A tanulási folyamat definíciója, pl. didaktika könyvből, a folyamat főbb fajtái, ill. ezek lépései.
2. Pszichológiai elméletek a tanulásról (ügyeljünk arra, hogy ismertnek feltételezzünk sok olyasmit, amire a hallgatók egyáltalán nem biztos, hogy emlékeznek). Hivatkozunk életrajzi adatokra (pl. Pavlov esetében). Elszigetelt információmorzsákat mondjunk, pl. ne legyen világos, hogy Pavlov kutyakísérlete milyen tanulsággal jár az emberi tanulásra nézve, egyáltalán, hogy mi az összefüggés ezek között.
3. Néhány pedagógus véleménye a tanulási folyamatról (életrajzi adatokkal teletűzdelve); időrendi sorrendben haladjunk (pl. Peripatetikusok, Szent Ágoston, Comenius, Leibnitz, Pestalozzi, Herbart, Montessori, Piaget stb.), de ne állítsunk össze történetet, vagy logikus láncolatot, a szerzők közötti kapcsolatok maradjanak homályban.

Az előadás után tegyünk fel néhány műveltségi kérdést! (Olyanokat, amelyek az elmondottak alapján nehezen megválaszolhatóak, vagy nem is válaszolhatók meg. Kérdezhetünk összefüggésekre is.)

Végül otthoni feladatként készítsenek a hallgatók egy 5-600 szavas esszét az első feladatban összegyűjtött kulcsszavak vagy vázlat alapján. (Az esszétet a következő alkalommal szedjük össze. Az esszék segítenek megismerni a hallgatók egyéni tanulási nehézségeit.)

Munkaformák, módszerek, eljárások: 1. feladat: egyéni munka, pókhálóábra-készítés, kulcsszavak összeírása; 2. feladat: frontális munka, előadás, jegyzetkészítés; 3. feladat: egyéni munka; 500-600 szavas esszé írása otthoni feladat keretében.

Hallgatói tevékenység:

1. Írjon minél több kulcsszót (akár vázlat vagy pókhálóábra formájában) a saját tapasztalatairól a tanulással kapcsolatosan! Gondoljon tanulási módszereire, sikereire, kudarcaira! Igyekezzen ne csak az egyetemi, hanem a közép-, illetve az általános iskolai élményeit is felidézni!
2. Hallgassa meg oktatója előadását a tanulásról, és jegyzeteljen, majd válaszoljon az ellenőrző kérdésekre!
3. Az 1. feladatban összeírt kulcsszavak alapján írjon egy 500-600 szavas esszét saját tanulási élményeiről!

Jelentésteremtés

2. lépés: Tapasztaltak megbeszélése, értékelése, összevetése korábbi tapasztalatokkal (4–6. feladat)

Tervezett idő: 20–25 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben az előző szimulált órai helyzet tanulságait elemezzük először egyénileg, majd csoportosan. A lépés célja felszínre hozni a mini órának mindazokat a vonásait, amelyek oly jellemzőek az iskolai helyzetekre, és amelyek didaktikailag és/vagy módszertanilag elhibázottnak tekinthetők.

Elsőként tehát egyénileg válaszoljanak a hallgatók néhány szóban a következő kérdésekre:

- Hogy érezték magukat a mini órán?
- Mik voltak a mini óra céljai?
- Elérte-e a mini óra ezeket a célokat? Ha igen, hogyan? Ha nem, miért nem?
- Mi volt a véleményük általában a mini óráról?
- Milyen hasznos információt hallottak?
- Milyen haszontalan információt hallottak?

Az egyéni tapasztalatösszegzés után közös, csoportos tapasztalatcsere következik. Alakuljanak 3-4 fős csoportok (teljesen véletlenszerűen); a csoportok tagjai mutassák meg egymásnak, hogy milyen tapasztalatokat gyűjtöttek össze írásban, vessék össze egymáséival a véleményüket, és alakítsák ki a csoport közös véleményét a mini órával kapcsolatosan.

Ezek után minden csoport jelöljön ki egy szóvivőt, aki ismerteti a csoport kialakított véleményét. Ezt kövesse rövid irányított megbeszélés, amelyben kiderülnek a mini óra problematikus vonásai.

Munkaformák, módszerek, eljárások: 4. feladat: egyéni munka, rövid kérdések–rövid válaszok; 5. feladat: csoportmunka, közös megbeszélés, közös álláspont kialakítása; 6. feladat: frontális munka, közös megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

4. Válaszoljon röviden a következő kérdésekre!
 - Hogy érezte magát a mini órán?
 - Mik voltak a mini óra céljai?
 - Elérte-e a mini óra ezeket a célokat? Ha igen, hogyan? Ha nem, miért nem?
 - Mi a véleménye általában a mini óráról?
 - Milyen hasznos információt hallott?
 - Milyen haszontalan információt hallott?
5. Egyeztesse tapasztalatait csoporttársaival! Alakítsák ki a csoport közös álláspontját a mini órával kapcsolatosan!
6. Válasszanak a csoportjukban egy szóvivőt, akinek az lesz a feladata, hogy a csoport álláspontját mindenki számára világossá tegye! A szóvivő mondja el a csoport álláspontját!

3. lépés: Alternatív javaslatok kitalálása, ismertetése (7–8. feladat)

Tervezett idő: 10–15 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben az előzőekben együtt dolgozó csoportok alternatív módszertani javaslatokkal állnak elő, hogy hogyan lehetett volna megvalósítani azokat a célokat, amelyeket az előző mini óra nem, vagy nem hatékonyan valósított meg. Természetesen nem várhatjuk el, hogy a félév elején már kész módszertani javaslatokkal álljanak elő a hallgatók, de a tapasztaltak alapján gyűjtsék össze ötleteiket arról, hogy mi mindent kell másképpen tenni, mint a látott mini órán.

A csoportok számoljanak be ötleteikről; frontális oktatói irányítással készüljön a táblán vázlat az elhangzott ötletekről.

Munkaformák, módszerek, eljárások: Csoportmunka, frontális munka; közös megbeszélés.

Hallgatói tevékenység:

7. Csoportjukban találjanak alternatív módszereket arra, hogyan lehetett volna hatékonyá tenni a mini órát! Tegyenek elsősorban módszertani javaslatokat!
8. Tárják mindenki elé az ötleteiket! Beszéljék meg közösen az alternatív lehetőségeket!

4. lépés: Ismeretközlő szöveg a tanulási folyamatról a nyelvi nevelésben és egy demó modul feldolgozása (9–11. feladat)

Tervezett idő: kb. 30 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben körvonalazzuk azokat az alapvető didaktikai és módszertani alapvetéseket, amelyeket a félév során érvényesíteni akarunk.

A hallgatók az első fázisban egy tanári és diáktevékenységet leíró, ún. modulleírást dolgoznak fel csoportos munka keretében. A modult csupán a tanulási folyamatok általános szempontjaiból kell áttekintiük. A feldolgozást segítik az alábbi kérdések (l. a hallgatói tevékenységek részt).

A lépés második fázisában egy ismeretközlő szöveget dolgoznak fel a hallgatók jelöléstábla (INSERT) segítségével. Ezt a feladatot egyéni munkára javasoljuk. Az olvasás után a hallgatók gyűjtösek még a szövegben található (a nyelvi nevelésre vonatkozó) konkrét példákon kívül további példákat.

Fontos, hogy a fenti lépéseket egyenként járjuk végig, közben reflektáljunk az alkalmazott tanulási módszerekre.

Munkaformák, módszerek, eljárások: 9. feladat: csoportmunka, kérdések alapján történő szövegfeldolgozás; 10–11. feladat: egyéni munka, szövegértés, gyűjtőmunka.

Választható modulleírások: Kompetencia alapú programcsomagok, szövegértés-szövegalkotás, „A” típus:

6. évfolyam, 4. fejezet: Arató László – Molnár Cecília: Kaland. 5. modul: Az ige bővítményei, vonzatok.

7. évfolyam, 2. fejezet: Héjja Ágnes – Molnár Cecília: Nevető irodalom. 7. modul: Hogyan jöhetnek létre új szavak, kifejezések a nyelvben?

11. évfolyam, 2. fejezet: Kálmán László: Nyelvek különbségei és hasonlósága. (bármelyik modul)
A modulok mindegyike letölthető a www.sulinovadatbank.hu-ról.

Hallgatói tevékenység:

9. Dolgozzák fel a kapott modulleírást a következő kérdések alapján! (Természetesen más szempontokat is figyelembe vehetnek.)
 - Mi a témája, vagy mik a témái a feldolgozott résznek?
 - Mi a célja a feldolgozott résznek?
 - Milyen nagyobb egységekből áll a feldolgozott rész?
 - Milyen típusú tevékenységeket vár a diáktól?
 - Milyen típusú tevékenységet vagy hozzáállást vár a tanártól?
10. Olvassa el az alábbi ismeretközlő szöveget, és jelölje INSERT módszerrel az információkat!

A tanulási folyamat

Minden készség vagy ismeret megtanulásának az alapját korábbi készségek és ismeretek szolgáltatják. Az új készségek korábban megtanult (esetleg örökletes) képességek újszerű alkalmazását, kombinálását vagy apró módosítását jelentik. Így ha meg akarunk tanulni kerékpározni, azt csak úgy tehetjük, ha képesek vagyunk koordinálni két lábunk mozgását, rendelkezünk minimális egyensúlyérzéssel és irányítani tudjuk testtartásunkat, hiszen ezeknek a kombinációja szükséges a biciklizéshez. Hasonlóképpen, új ismereteket csak úgy tudunk elsajátítani, ha korábban megtanult ismeretekhez tudjuk őket kapcsolni, ha be tudjuk őket illeszteni a korábbi ismereteink, tapasztalataink rendszerébe (ezért nem kezdhetjük például egy idegen nyelv tanulását a sokadik leckénél). Emiatt a tanulási folyamat első és igen fontos összetevője **a témával kapcsolatos korábbi készségek, ismeretek aktivizálása, felidézése**. Ezt a tanulási szakaszt **ráhangelődésnek** nevezzük.

A tanulási folyamathoz elengedhetetlenek ugyan a ráhangolódás során megteremtett kiinduló feltételek, de messze nem elegendők. A tanulási folyamat nem valósulhat meg a kívánatos módon, ha nincs jelen a **motiváció**, az indíték arra, hogy valamit elsajátítsunk. Jó lenne, ha mindig előre be tudnánk látni, sőt, át tudnánk érezni, hogy miért fontos egy bizonyos készséget, ismeretet elsajátítanunk. De sajnos nagyon gyakran előfordul, hogy ehhez többet kellene tudnunk az elsajátítandókról meg olyan dolgokról, amiket csak még később fogunk megtanulni. Ezért a motivációt sokszor másképpen kell megteremteni, még hozzá az **érdeklődés** felkeltésével. (Egyébként az érdeklődés ébren tartása az egész tanulási folyamat során nélkülözhetetlen, mert enélkül lankad a tanuló figyelme és fegyelme.) A kezdeti érdeklődés felkeltése is lehet a ráhangolódási szakasz célja, de sokszor az is előfordul, hogy a ráhangolódás csak a régebbi készségek, ismeretek iránti érdeklődést, nyitottságot serkenti, és a magára a tanulásra vonatkozó motivációt csak a következő szakaszban tudjuk megteremteni. (Nagyban segítheti a motiváció kialakulását, és a figyelem megtartását, ha a tanulási egységek céljairól, főbb állomásairól a tanulók informálva vannak.)

A tanulási folyamat második, általában leghosszabb szakaszában történik a tulajdonképpeni tanulás. Ezt a szakaszt a széles körben elterjedt, de nem túl érthető **„jelentésteremtés”** szóval szokták megjelölni. Ebben a szakaszban történik meg az új tapasztalatok megszerzése, esetleg a korábbi tapasztalatokkal való szembesítése, az újonnan szerzett készség gyakorlása, felismerés vagy ismeret tudatosítása. Sokféle tevékenységet foglalhat magába ez a szakasz, hiszen nagyon sokféle lehet az elsajátítandó készség vagy ismeret is. Van azonban néhány alapelv, amelyhez minden elsajátítási folyamatnak alkalmazkodnia kell. Így például a készség vagy ismeret elsajátításához szükséges **új tapasztalatokat** mindig a jelentésteremtési szakasz elején kell megszerezni, csak ezután lehet szembesíteni a korábbi tapasztalatainkkal. Aztán az új készség, ismeret befogadásának meg kell előznie a korábbi ismeretrendszerünkbe való beillesztését, hiszen addig, amíg nem jutottunk a birtokába, nincs mit beilleszteni. (Például új fogalmak elsajátításakor a fogalom meghatározását, definícióját, elnevezését mindig az elsajátítás után kell megtanulni.)

Végül, szintén a tanulási folyamat utolsó szükséges fázisa a tanulási folyamatra való **reflektálás**, visszatekintés, a folyamat értékelése. Ennek nemcsak a megtanultak tudatosításában és elmélyítésében van szerepe, hanem abban is, hogy a saját tanulási folyamatunkból levont tanulságokkal segítsük a későbbi, jövőbeli tanulási tevékenységünk sikerét.

Időben elszakad ugyan magától a tanulási folyamattól, mégis szükséges része annak az **ismétlés** tevékenysége. Tapasztalatból is tudhatjuk, hogy a készségeink, ismereteink rendszeres későbbi felidézése nélkül azok elvesznek. Ezért gondot kell fordítanunk arra, hogy a kellő rendszerességgel megtörténjen az aktív felidézés, vagyis az ismétlés – persze a megtanult készség, ismeret sajátosságaitól erősen függ, hogy milyen gyakoriságot jelent pontosabban a rendszeresség.

11. Gyűjtsenek további példákat!

Reflektálás

5. lépés: Hogyan épült fel ez a modul? (12. feladat)

Tervezett idő: 5 perc

Tanári instrukciók: Az óra utolsó öt percét szánjuk arra, hogy a hallgatók visszatekintsenek arra, hogyan épült fel az elmúlt 90 perc. Egyéni munkában készítsenek pontokba szedett vázlatot arról, hogyan épült fel az elmúlt másfél óra tevékenysége, egy-egy mondatban elmagyarázva, hogy mi volt az illető rész szerepe, célja, és hogy véleményük szerint mennyire volt ez hatékony.

Szedjük be az elkészült munkákat, hogy ellenőrizni tudjuk, mennyi maradt meg a tapasztaltakból.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, kilépőkártya

Hallgatói tevékenység:

12. Írja meg az elmúlt másfél óra tevékenységeit vázlatpontok formájában! Egy-egy mondatban térjen ki a következőkre az óra minden részével kapcsolatban:

- Mi volt az illető rész szerepe, célja?
- Mennyire találta hatékornak az illető részt?

II. modul

A nyelv és a nyelvről való gondolkodás (4×45 perc)

1. A disztribúciós elemzés (2×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Tantárgyi célok (1–2. feladat)

Tervezett idő: 20 perc

Tanári instrukciók: A ráhangelődés két fázisból áll; elsőként általánosan közelítjük a tantárgyi célok problémáját, majd második lépésben foglalkozunk célzottan a nyelvtannal.

Az első feladatban a hallgatók csoportokban dolgoznak. A csoportok minden tagja kap egy-egy iskolai tantárgyat, a feladat az, hogy határozzák meg általánosságban annak a tantárgynak a célját, hasznát. Beszéljék meg közösen a „kerekasztal-körforgó” technikát alkalmazva ezeket a célokat. (A nyelvtan lehetőleg ne legyen a tárgyak között, mert a következő feladat egészét annak szenteljük.) A feladatra körülbelül 5-10 percet szánjunk.

A második feladatban a hallgatók egyénileg dolgozzanak: töltsék ki a „kettéosztott napló” rovatait. A feladatot érdemes frontálisan is megvitatni.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, „kerekasztal-körforgó” (1.); egyéni munka, feladatmegoldás (2.), „kettéosztott napló”

Eszközök: tantárgyak kártyákon

Hallgatói tevékenység:

1. Határozzák meg a kapott iskolai tantárgyak lehetséges céljait! Vitassák meg véleményüket a csoportban a „kerekasztal-körforgó” technikával!

2. Fogalmazza meg röviden a jobb oldali rovatokban, hogy mit gondol a bal oldalon szereplő idézetről!

„Minden gondolatot csak egyféleképpen lehet helyesen megfogalmazni. Aki nem tudja a nyelvtant, az nem tudhatja, melyik a helyes megfogalmazás, csak pongyola, trehány módon tudja kifejezni magát.”

„A jelzők és a határozók arra valók, hogy színesítsék mondandónkat.”

„Helyes az, amit magyar anyanyelvűek használnak.”

„A magyar mondat szórendje szabad; csak stiláris-hangulati oka van, hogy ilyen vagy olyan sorrendben mondjuk ki szavainkat.”

„Csak szilárd tudásra alapozva lehet a képességeket fejleszteni. Hogy tudna valaki mondatot elemezni, ha nem tudja, mi az az alany, és mi az az állítmány?”

„Egy 7-8 éves gyerek már tökéletesen birtokában van anyanyelvének (bár a szóincse nem olyan gazdag, mint egy felnőtté).”

„A nyelvhelyesség és a helyesírás szabályainak megszegése kommunikációs zavarokat, félreértéseket okozhat.”

„A magyar mondat dallama és hanglejtése a színesebb, kifejezőbb beszédet szolgálja.”

„Egy nyelv nyelvtanának megismeréséhez rengeteg adatot kell gyűjteni, és ezeket bonyolult eljárásokkal összehasonlítani egymással, majd a megfigyeléseket újabb adatok birtokában ellenőrizni kell.”

„Beszédünkben arra kell törekednünk, hogy az irodalmi nyelvet használjuk: a gondozott megnyilatkozás olyan, hogy akár változatlanul ki is lehet nyomtatni.”

Jelentésteremtés

2. lépés: Képek és szövegek (3–4. feladat)

Tervezett idő: 20–25 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja annak megtapasztalása, hogy a nyelvi és a képi ábrázolás hogyan viszonyulnak egymáshoz. A feladat végső soron azt helyezi majd az előtérbe, hogy milyen nyelvi döntéseket hozunk, amikor egy helyzetet (ebben az esetben képen ábrázolt helyzetet) szövegesen ábrázolunk.

A diákok csoportokban dolgoznak. A csoportok különböző jellegű képeket kapnak: egy történetet ábrázoló képregényt, egy tájképet vagy pillanatképet és egy portrét. A csoporttagok mindegyikének egy-egy leírást kell készítenie a kapott képről úgy, hogy a lehető legpontosabban írja le a képen ábrázoltakat. Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy valódi szöveg legyen a képen ábrázoltak alapján; ne a képet írják le szavakkal, pl. így: „A jobb felső sarokban van egy felhő...” Viszont arra is hívjuk fel a figyelmet, hogy maradjanak tárgyyszerűek, szorítkozzanak a képen ábrázolt valóságra.

Miután elkészültek a szövegek, adják át őket egy másik csoportnak, akik elolvassák, és megpróbálják elképzelni, mi lehetett a képen. (Díjazhatják is a legjobbnak tartott leírást.) Ezek után annak a csoportnak, amelyik megkapta a szövegeket, általános kérdések és szempontok alapján össze kell hasonlítania az írásokat. Ki, mit, hogyan fogalmazott meg? És ezzel milyen hatást ért el? Erről a megbeszélésről készítsenek jegyzőkönyvet.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, leírás készítése

Eszközök: képek (lásd a tanári instrukciókat)

Hallgatói tevékenység:

3. Írjon 10-15 mondatot, amiben a lehető legpontosabban leírja, amit lát!
4. Hasonlítsák össze a kapott szövegeket! Ki, mit, hogyan fogalmazott meg? Ezzel milyen hatást ért el? Készítsenek a megállapításokról jegyzőkönyvet, a következő szempontokat figyelembe véve!

Szempontok:

- Milyen logika szerint követik egymást a mondatok? Vajon mi szerint haladt, aki a leírást készítette?
- Párosítsák egymással az ugyanarról a részletről szóló mondatokat! (Ha egy mondat teljesen kilóg, nem párosítható mások leírásával, akkor ne vegyék figyelembe!)
- Az összepárosított részletek közül melyik a leghatásosabb? (Melyik idéz fel a legjobban valamilyen képet?) Mivel éri ezt el?

3. lépés: Csoportosítás (5. feladat)

Tervezett idő: 15 perc

Tanári instrukciók: Ugyanazok a csoportok dolgoznak, mint az előző feladatban. A feladat a korábban megtalált különbségeknek megfelelő nyelvi megoldások kikeresése és csoportosítása. Ezt a feladatot a csoport közösen hajtja végre. Jelöljük ki jegyzőkönyvvezetőt (vagy maradjon az, aki az előző feladatban volt), és a csoportosításról készüljön feljegyzés.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás

Hallgatói tevékenység:

5. Csoportosítsák a lehetséges nyelvi eltéréseket! Voltak-e hasonló jellegű nyelvi különbségek az egyes (összeparosított) megfogalmazások között? (Pl. ilyen különbség lehet, ha az egyik megfogalmazás a másiknál bővebb.)

4. lépés: Általánosítás – a helyettesítéses módszer (6–7. feladat)

Tervezett idő: 25 perc

Tanári instrukciók: Az eredeti csoportokban dolgoznak a hallgatók. Néhány helyettesítési feladatot végeznek el a szövegek egy-egy mondatával. Például a több szavas kifejezéseket egyszavasakkal helyettesítik, vagy megfordítva. Fontos, hogy olyan helyettesítéseket végezzenek el, amelyek más környezetben is elvégezhetőek.

Ebben a szakaszban is szükség van jegyzőkönyvvezetőre, a megfigyelésekről, és az általánosításokról készüljön feljegyzés. A jegyzőkönyveket be lehet szedni vagy az órán frontálisan ellenőrizni, és megvitatni a megoldásokat.

Ha elkészültek a feladattal, olvassák el az ismeretközlő szöveget.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás

Hallgatói tevékenység:

6. Válasszanak olyan mondatpárokat, amelyekben eltérő nyelvi megoldásokat találtak ugyanazzal a képpel, gondolattal kapcsolatban!
 - a) Nevezzék meg vagy írják körül nyelvtani fogalmakkal, hogy miben áll a különbség! (Pl. jelzői módosító megléte-hiánya.)
Ha nem találtak olyan mondatpárokat, amelyek csak egy-két kifejezésben tértek el egymástól, akkor válasszanak az egyik szövegből egy-egy mondatot, és azt alakítsák át helyettesítéssel!
 - b) Próbálják meg a vizsgált mondatpárokban a változó részt más kifejezésekkel is helyettesíteni! (Pl. egyszavas kifejezést többszavassal, vagy megfordítva.) Olyan helyettesítéseket keresenek, amelyeket más mondatokon is el lehetne végezni!
 - c) Mi a közös, és mi az eltérő azok között a kifejezések között, amelyeket helyettesíteni lehet egymással?
 - d) A jegyzőkönyvvezető számoljon be röviden a tanulságokról: Milyen helyettesítéseket találtak, mi mivel volt helyettesíthető?
7. Olvassa el az alábbi szöveget, és jelölje azokat a részeket, amelyekre a fenti feladatok alapján magától is rájött!

A disztribúciós elemzés

Az 1930-as évektől kezdve az amerikai nyelvészek – az amerikai bennszülöttek nyelveinek leírása során, ezt megkönnyítendő – kidolgozták azokat az objektív, mechanikusan használható módszereket, amelyekkel a mondatok és szóalakok szerkezetét fel lehet tárni. Ezeket a módszereket hívják együttesen **disztribúciós elemzésnek**. A *disztribúciós* szó arra utal, hogy a cél egyes szavak és kifejezések **disztribúciójának**, eloszlásának, lehetséges használati környezeteinek feltérképezése. Például a magyar névelők eloszlására az jellemző, hogy előttük szinte bármi állhat (mert a névelő általában a névszói szerkezet első eleme, és a névszói szerkezetek előtt bármilyen más mondatrész állhat). Utánuk azonban csak olyan kifejezés következhet, amely a névszói szerkezet következő elemeként működhet, pl. bármi, ami névszói alaptag lehet, vagy ami (módosítóként szolgáló) igeneves szerkezet elején állhat (kivéve a névelőt, mert azt ilyenkor elhagyjuk: a *munkásokról csöpögő izzadságcseppek*, nem pedig **az a munkásokról csöpögő izzadságcseppek*).

A disztribúciós elemzés legfontosabb eszköze a **helyettesítés**: ha egy kifejezés rendszeresen helyettesíthető egy másik kifejezéssel, akkor ezeknek azonos (vagy nagyon hasonló) a disztribúciójuk. Így az alanyesetű tulajdonnevek (pl. *Mari*) és a névszói szerkezetek (pl. a *három cica*, *Mari szoknyája*, *minden harmadik lépcsőház*) ilyen nagyon hasonló disztribúciójú kifejezések, ezért általában felcserélhetők egymással a mondatokban.

Fontos, hogy a helyettesíthetőségnek **rendszeresnek** kell lennie, ami azt jelenti, hogy szinte minden mondatban el tudjuk végezni a helyettesítést. Ez akkor lehetséges, ha az egymással helyettesített kifejezések **azonos (vagy közel azonos) funkciót** töltenek be ezekben a mondatokban.

A hasonló disztribúciójú, vagyis hasonlóan viselkedő kifejezések együtt, ún. **formaosztályokat** alkotnak: ilyen formaosztály például a névszói szerkezeteké. Ha finomabb különbségeket is számításba veszünk, akkor a nagyobb formaosztályokon belül további alosztályokat különböztethetünk meg. Például a határozott és a határozatlan névszói szerkezetek eltérően viselkednek, ha tárgyesetben állnak: a határozatlanok mellett alanyi ragozásban áll a harmadik személyű ragozott igelak, míg a határozottak mellett tárgyas ragozásban.

Az is előfordul, hogy két kifejezés sosem helyettesíthető egymással. Ilyenek például a magyar határozott névelő *az* és *a* alakjai. Ilyen esetekben azt mondjuk, hogy a két kifejezés **kiegészítő disztribúcióban** áll egymással. Ez sokszor azt mutatja, hogy a két kifejezés ugyanazt a funkciót tölti be, de külső tényezőktől függően (a névelő esetében a következő szó kezdő hangjától függően) csak az egyiket választhatjuk közülük.

Reflektálás

5. lépés: Közös egyeztetés, elemzés (8. feladat)

Tervezett idő: 5 perc

Tanári instrukciók: Minden csoport megnézi a képet, amiről a kapott szövegek szóltak, és állásfoglalást alakít ki a 8. feladatban megfogalmazott kérdésekről. Frontálisan beszéljük meg az érdekesebb megállapításokat.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, majd frontális; közös szövegalkotás (állásfoglalás), közös megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

- Gondolják végig, hogy milyen döntéseket kellett hoznia azoknak, akik leírták az illető képet! A kapott szövegek tanúsága szerint hogyan döntöttek ezekben a kérdésekben? Milyen fajta döntéseket kényszerít ránk a nyelvi közeg a képi ábrázolással szemben? Milyen módon árulkodik a megfogalmazás a meghozott döntésekről? Foglalják össze néhány mondatos közös állásfoglalásban!

2. Miként jutunk el a példákból az általánosításokig (2×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Milyen tapasztalatokra alapozhatunk (9. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a hallgatók végiggondolják előzetes ismereteik, iskolai tapasztalataik alapján, hogy az iskolai gyakorlatban milyen konkrét megfigyelések, tapasztalatok segíthetnek általánosításokig való eljutásban. A nyelvtan tantárgyról azért nem lesz szó, mert a továbbiakban azzal fognak foglalkozni.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, táblázatkészítés, frontális megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

9. Milyen konkrét tapasztalatokra, élményekre lehet támaszkodni az iskolában egy-egy általános szabály, törvényszerűség, fogalom bevezetésekor? Írjon néhány példát az egyes tárgyakhoz!

Történelem	
Földrajz	
Biológia	
Kémia	
Fizika	
Matematika	
Irodalom	
Művészettörténet	

Jelentésteremtés

2. lépés: Lehetségek sorrendek (10. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: Az egész jelentésteremtés szakaszban szorosan egymásra épülő lépések következnek. Céljuk, hogy a hallgatók maguk végigmenjenek egy olyan feladatsoron, amely nyelvi jelenségek önálló felfedezését célozza. Ezáltal szembesüljenek az önálló tapasztaláson, felfedezésen keresztül való tanulás élményeivel és nehézségeivel.

A hallgatók végig ugyanazokban az együttműködő csoportokban dolgozzanak; a csoportok létszáma ne legyen nagyobb, mint 4 fő. Hívjuk fel a figyelmet a pontos időkeretek betartására, és arra, hogy ez csak úgy lehetséges, ha a csoportban mindenki kiveszi a részét a munkából. Minden feladattal mérjük az időt, és kövessük végig az időbeosztást. Jelezzük előre, hogy 6 különálló lépésből fog állni a feladatsor, és minden lépésnek nyoma kell, hogy maradjon a poszteren.

Az első lépésben szókétyákat kell mindenféle lehetséges sorrendbe rendezni, és elkülöníteni a mondatokat képező szórendeket azoktól, amelyek nem alkotnak mondatot. A lehetséges sorrendek száma a megadott példában $4! = 4 \cdot 3 \cdot 2 = 24$.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás, poszterkészítés

Eszközök: szókétyák: [A VOMBAT] [MEG] [RÁGTA] [A LÁBTÖRLŐT], eszközök a poszterkészítéshez: karton/csomagolópapír, filctollak, ragasztó stb.

Hallgatói tevékenység:

10. Állítsák fel az összes lehetséges sorrendet a kapott szókétyákból! Hány lehetőség van? Milyen a létező és a nem létező mondatok aránya?

3. lépés: Mondatok és helyzetek (11. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A második lépésben aszerint kell csoportosítani a létrehozott, mondatokat alkotó szórendeket, hogy milyen környezetekben fordulhatnak elő. Egy lehetséges csoportosítást megadunk itt:

Semleges környezetben	Ellentétezve	Csak nagyon furcsa környezetben
A vombat megrágta a lábtörlőt.	A 'vombat rágta meg a lábtörlőt.	Meg a 'lábtörlőt rágta a vombat.
A vombat a lábtörlőt megrágta.	A vombat a 'lábtörlőt rágta meg.	Meg a 'vombat rágta a lábtörlőt.
A lábtörlőt megrágta a vombat.	A lábtörlőt a 'vombat rágta meg,	Rágta meg a vombat a lábtörlőt...
A lábtörlőt a vombat megrágta.	A 'lábtörlőt rágta meg a vombat.	Rágta meg a lábtörlőt a vombat...
Megrágta a vombat a lábtörlőt.	A vombat a lábtörlőt 'megrágta.	
Megrágta a lábtörlőt a vombat.	A lábtörlőt a vombat 'megrágta.	

A ' jellel azt jelöltük, hogy az az elem kap nagy hangsúlyt, amely előtt ez a jel áll. (Az igekötő, amikor az ige mögött áll, előfordulhat az ige mögötti bővítmény után is, ezeket a mondatokat nem foglalja magában a táblázat.)

A semleges környezetben előforduló mondatok nagyjából a „Mi történt?” kérdésre adnak választ; köztük árnyalatnyi különbségek vannak. Az ellentétező típusba sorolt mondatok mindegyike kiemelést tartalmaz: egy elemet szembeállít valamely más elemekkel, és arról tesz állítást. Ezeket a mondatokat úgy lehetne folytatni, hogy „...nem pedig...”. Az ige előtt álló összetevő hangsúlyosabb, mint a többi elem. Ezek a mondatok kiegészítendő kérdésekre lehetnek feleletek. (Rövid válaszban csak az ige előtti hangsúlyos elemnek kell szerepelnie, a mondat maradéka el is hagyható, ha a kontextusból ismert.) A harmadik oszlopban szereplő mondatok nagyon sajátos környezetekben fordulhatnak csak elő. Mindegyikre jellemző, hogy a mondat kezdő elemén jellegzetes emelkedő dallam van, a mondat dallama ez után a mondat végéig eső. Ezek a mondatok nem állnak meg önmagukban, előzményre és folytatásra szorulnak. Érdeemes megjegyezni, hogy a 2. oszlopban szereplő mondatok bármelyike elképzelhető ezzel az emelkedő-eső dallammal.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás, poszterkészítés

Eszközök: eszközök a poszterkészítéshez

Hallgatói tevékenység:

11. Csoportosítsák a kapott mondatokat aszerint, hogy mit jelentenek! A különböző típusokhoz írjanak egy-egy jellegzetes szöveggörnyezetet, amelyben az adott mondat az adott szórendben előfordulhat!

Ha szükséges, jelöljék az azonos szórendek eltérő dallam- és hangsúlyviszonyait!

4. lépés: Szabályalkotás (12. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben az eddigi felfedezéseket kell összegezniük és ábrázolniuk a hallgatóknak.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás, poszterkészítés

Eszközök: eszközök a poszterkészítéshez

Hallgatói tevékenység:

12. Tekintsék át a lehetséges és a nem lehetséges sorrendeket, valamint az előző feladatban elkészített „jelentéstani” csoportosítást! Fogalmazzanak meg általánosításokat, szabályokat a magyar mondatok szórendjére vonatkozóan! Ábrázolják is az általánosításokat!

5. lépés: A szórend és a grammatikai funkciók (13. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben ismét új tapasztalatot szereznek a hallgatók: megvizsgálják a szórendi helyek és a grammatikai funkciók összefüggéseit. Tesztként azt várjuk, hogy kipróbálják különböző grammatikai funkciójú elemekkel az egyes szórendi helyeket, illetve kiválasszák az eredeti mondatok közül azokat, amelyek bizonyítékkal szolgálnak arra, hogy a szórend és a grammatikai funkciók a magyarban függetlenek egymástól.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás, poszterkészítés

Eszközök: eszközök a poszterkészítéshez

Hallgatói tevékenység:

13. Vizsgálják meg, hogy milyen viszonyban van egymással a szórend és az egyes elemeknek a grammatikai funkciója! Találjanak ki olyan teszteket, amelyekkel bizonyítható ez a viszony! Jegyezzék fel a tesztet és a következtetéseiket a poszterre!

6. lépés: Újabb kártyák (14. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben ismét új tapasztalatokhoz, új felfedezésekhez adunk alapanyagot a hallgatóknak. A kérdő és a tagadó mondatok lehetséges szórendjeit térképezhetik fel.

A mondatok tagadásakor azt lehet megfigyelni, hogy ha az igét tagadjuk, akkor a tagadószó a ragozott igét közvetlenül meg kell, hogy előzze, emiatt az igekötő az ige mögé kényszerül (*A vombat nem rágta meg a lábtörlőt.*). Lehetséges azonban az is, hogy az ige előtti hangsúlyos összetevőt, az ún. fókusztagadjuk, ebben az esetben a tagadószó közvetlenül a fókusztagadjuk, hogy megelőzze (*Nem a vombat rágta meg a lábtörlőt.*).

A *mikor*-t tartalmazó kiegészítendő kérdések esetében azt figyelhetjük meg, hogy a *mikor* elemnek kötelező a ragozott igét közvetlenül megelőző helyzetbe kerülni, az igekötő így az igét követi.

A *miért*-et tartalmazó kiegészítendő kérdések viselkedése nem egyezik meg a *mikor*-t tartalmazókéval. Míg a *mikor* kötelezően az ige előtti helyzetben áll, addig a *miért* vagy ebben a helyzetben, vagy az ige előtti hangsúlyos helyzetben levő (fókusztagadjuk) összetevő előtt áll. A *miért* eloszlása hasonló a tagadószóéhoz.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás, poszterkészítés

Eszközök: szókétyák: [NEM], [MIKOR], [MIÉRT]; eszközök a poszterkészítéshez

Hallgatói tevékenység:

14. Újabb szókérdőket kapnak. Illesszék őket a már meglévő mondatokba!

7. lépés: Új szabály megfogalmazása (15. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A poszterek elkészülésének utolsó lépésében először az új tapasztalatok fényében kell javítani és kiegészíteni az előzőleg megfogalmazott szabályokat és ábrázolásokat, majd az összes tapasztalatot kell egy ismeretközlő szövegben megfogalmazniuk a hallgatóknak. Jelöljük meg megcélzott korosztálynak a gimnazista (9–12. osztályos) tanulókat.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás, poszterkészítés

Eszközök: eszközök a poszterkészítéshez

Hallgatói tevékenység:

15. A 13. és a 14. feladat új tapasztalatai után egészítsék ki a korábban felállított szabályokat és általánosításokat!
Írjanak a megfigyeléseik alapján rövid ismeretközlő szöveget egy képzeletbeli tankönyvbe a magyar szórendről!

8. lépés: Összefoglalás, értékelés (16. feladat)

Tervezett idő: 15 perc

Tanári instrukciók: Az elkészült posztereket ragasszák ki a hallgatók a falra. Ezután hagyjunk 5-10 percet arra, hogy körbenézegethessék egymás posztereit, és megírják egymás számára a szöveges értékeléseket. Az értékeléseket egyénileg készítsék, ne pedig csoportosan. Ezután hagyjunk időt a frontális megbeszélésre is. Értékeljük közösen az elvégzett folyamatot és az elkészült posztereket.

Munkaformák, módszerek, eljárások: segényi munka, frontális munka, közös megbeszélés, értékelés

Hallgatói tevékenység:

16. Tekintsék át a többi csoportok posztereit! Írjanak pár mondatos szöveges értékelést mind-egyikről!

Reflektálás

9. lépés: Miben változott a véleményünk? (17–18. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A 17. feladatban visszatérünk a modul kezdetén, az első ráhangolódásban felvetett problémákhoz. A hallgatók ugyanazokat az idézeteket kapják, és most azon kell elgondolkozniuk, hogy mennyiben változott meg róluk a véleményük.

A 18. feladat otthonra adható, vagy el is hagyható.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, feladatmegoldás („kettéosztott napló”)

Hallgatói tevékenység:

17. Nézze meg a 2. feladat táblázatát: Megváltozott-e valamelyik idézetről a véleménye? Írja be a táblázatba, hogy mennyiben változott meg a véleménye, és hogy minek a hatására!

„Minden gondolatot csak egyféleképpen lehet helyesen megfogalmazni. Aki nem tudja a nyelvtant, az nem tudhatja, melyik a helyes megfogalmazás, csak pongyola, trehány módon tudja kifejezni magát.”	
„A jelzők és a határozók arra valók, hogy színesítsék mondandónkat.”	
„Helyes az, amit magyar anyanyelvűek használnak.”	
„A magyar mondat szórendje szabad; csak stiláris-hangulati oka van, hogy ilyen vagy olyan sorrendben mondjuk ki szavainkat.”	
„Csak szilárd tudásra alapozva lehet a képességeket fejleszteni. Hogy tudna valaki mondatot elemezni, ha nem tudja, mi az az alany, és mi az az állítmány?”	
„Egy 7-8 éves gyerek már tökéletesen birtokában van anyanyelvének (bár a szókin- cse nem olyan gazdag, mint egy felnőtté).”	
„A nyelvhelyesség és a helyesírás szabályainak megszegése kommunikációs zavarokat, félreértéseket okozhat.”	
„A magyar mondat dallama és hang- lejtése a színesebb, kifejezőbb beszédet szolgálja.”	
„Egy nyelv nyelvtanának megismeréséhez rengeteg adatot kell gyűjteni, és ezeket bonyolult eljárásokkal összehasonlítani egymással, majd a megfigyeléseket újabb adatok birtokában ellenőrizni kell.”	
„Beszédünkben arra kell törekednünk, hogy az irodalmi nyelvet használjuk: a gondozott megnyilatkozás olyan, hogy akár változatlanul ki is lehet nyomtatni.”	

18. Írjanak olyan nyelvtani témákat, amelyeket eszközök nélkül fel lehet fedeztetni a gyerekekkel órai keretben! Írjanak néhány ötletet arra, hogy hogyan, milyen módszerekkel!

2. fejezet:
A nyelvérzék fejlesztése

I. modul

Az anyanyelvi ismeretre építő megközelítés (2×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Tudásfajták (1–2. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A modulban azok az anyanyelvi órán előforduló tevékenységek állnak a középpontban, amelyekben a tanulók anyanyelvi ismereteire építünk. A nyelvtan tanítása során ebből a szempontból különleges a helyzet a többi tantárgyhoz képest, ti. a tanulóknak mindig rengeteg előzetes ismeretere építhetünk azáltal, hogy tudjuk, birtokában vannak anyanyelvi tudásuknak. A nyelvtanórák feladata csupán az, hogy ezt a tudást fogalmak és rendszerezések segítségével explicitté és reflektálhatóvá tegyék.

A modul kezdeti lépéseként a hallgatók előzetes elképzeléseit tárjuk fel általában véve a tudásról: fel kell idézniük minél több tudásfajtát, majd a fürtábrán csoportosítva kell ezeket ábrázolniuk. Majd el kell helyezniük a tudásfajták között az anyanyelvi tudást.

Javasoljuk, hogy a feladatokat 3-4 fős csoportokban oldják meg, és a fürtábra megőrizhető, falra kiragasztható formában készüljön el. A feladat célja az is, hogy a hallgatók ismerkedjenek a fürtábra mint grafikus szervező lehetőségeivel.

A feladatban azt várjuk, hogy az anyanyelvi tudást azokhoz a tudásfajtákhoz hasonlítják a hallgatót, amelyekben sok öntudatlan, tudatosság nélküli mozzanat van (amilyen például a járás vagy a biciklizés). Ha előkerülne az anyanyelvi és az idegen nyelvi tudás összehasonlítása, természetesen hívjuk fel a különbségekre a figyelmet.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, fürtábra készítése

Eszközök: csomagolópapír, filctollak

Hallgatói tevékenység:

1. Hányféleképpen lehet valamit tudni? Mit jelent az, hogy valamit tudunk? Gyűjtsenek össze minél többféle tudásfajtát, és csoportosítsák őket a tudás jellege szerint egy fürtábrában!
2. Vitassák meg, az anyanyelvi tudása melyik tudásfajtákhoz hasonlít, és miért!

Jelentésteremtés

2. lépés: Szélsőséges szöveg javítása (3–4. feladat)

Tervezett idő: 20–25 perc

Tanári instrukciók: A feladatban a hallgatók egy olyan feladattípussal ismerkednek (a diák szerepében), amely a hagyományos nyelvtanoktatásban nem elterjedt, sőt, sokszor károsnak van minősítve. Minden elolvasandó szövegben egy-egy nyelvi eszköz használata van annyira eltúlozva vagy kihagyva, hogy az furcsává, esetleg rosszá teszi a szöveget. A hallgatók először csak ismerkedjenek a szövegekkel, és húzzák alá a furcsa szavakat, szerkezeteket. Majd javítsák ki, változtassák természetesebbé az aláhúzott részeket. Ezután pedig próbálják meg megfogalmazni (akár szabály formájában), mi volt az aláhúzott részek közös furcsasága.

A feladatot egyénileg oldják meg a hallgatók; a különféle szövegeket osszuk szét a hallgatók között, mindegyiket használjuk fel, mindegyiknek legyen gazdája.

A feladatmegoldást kövesse frontális egyeztetés, és közös megbeszélés formájában fogalmazzuk meg, mit tapasztaltak a különböző feladatokban. Ha felmerülne annak a kérdése, hogy problémás elrontott, rossz szövegeket mutatni az iskolában a diákoknak, kerüljük ennek részletes megvitatását, ui. a reflektálási szakaszban éppen ez lesz majd a hallgatók feladata.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, feladatmegoldás; frontális munka, közös megbeszélés

Eszközök: feladatlap, szövegek

Hallgatói tevékenység:

3.

a) Olvassa el az alábbi szövegek közül az ön számára kijelöltet, és húzza alá benne a nem szokványos nyelvi megoldásokat!

A)

Ma reggel szépen sütött a nap. Nagyon hideg volt. Az utak már napok óta járhatóak voltak. A havat eltakarították, minden a sótól volt fehér. Az idő is némileg enyhült: már nem süllyedt -5 alá a hőmérséklet. A téli hétvégékben az a legjobb, hogy el lehet menni szánkózni a hegyekbe, vagy korcsolyázni a közeli jégpályákra. A téli hétvégékben az a legrosszabb, hogy sokszor mindkét nap ki se dugjuk az orrunkat a meleg szobából. Már reggel elhatároztuk, hogy ma korcsolyázni megyünk. Reggeli után felkaptuk a korcsolyákat és már indultunk is. Órákat töltöttünk a jégen. Peti elesett és kiszakadt a nadrágja. A jég véresre horzsolta a térdét. Hétfőn az első dolgunk az lesz, hogy orvoshoz megyünk vele. Szerencsére nem történt nagy baj. Végig bírta, nem kellett hazamennie. Jól éreztük magunkat. Nagyon megéheztük. A büfénél lehetett venni hotdogot és hamburgert. Ittunk egy forró teát. Későn értünk haza. Finomat ebédeltünk. Délután pedig én nagyot aludtam. Elfáradtam. Jól esett kimozdulni ebben a hidegben is.

B)

A május elseje alkalmával szokás szerint megtartott színpompás ünnepséget a budapesti Felvonulási téren, illetve a Városligetben tartották. A hangulatos esemény ebben az esztendőben is megmozgatta a szabadba vágyó városlakókat. A rendezők a látogatókat színes vetélkedőkkel, élőzenével, színi előadásokkal örvendeztették meg. A városlakók mintegy 60%-át a szabadba csábító programokra az ország minden sarkából, sőt, még a határokon túlról is érkeztek érdeklődők. A hatalmas tömeg által elfogyasztott étel és ital rekordmennyisége még a kereskedőket is váratlanul érte. Senki által nem várt tételben fogyott a virsli és a sör. A Ligetet és környékét hajnalig takarítani kényszerülő, a tisztaságért és a higiéniaért felelős takarítószemélyzet dupla bért kapott a Városliget szokásos tisztaságának a megadott időre történő visszaállításáért.

C)

A vombat medveszabású, ásó életmódú erszényes emlős. A vombat Tasmániában honos, a vombat 40 kilósra és 130 cm-esre is megnő. A vombat füvel, levéllel és gyökerekkel táplálkozik. A vombatnak nagy, puha szőre van. A vombat föld alatti járatokat ás a vombatnak. A vombat éjszaka, hajnalban és alkonyatkor keres táplálékot. A vombat a nap melegebb részében a vombat fészékében pihen. A vombat erszénye (a kenguruktól eltérően) lefelé nyitott, így a vombat erszényébe nem megy bele a por. A vombatnak csak a dingókutya és a sas az ellensége. Ha a vombatot megtámadják, a vombat rőfögésszerű hangot ad, és a vombat elmenekül vagy a vombat földet próbál kaparni a vombat üldözőjének a szemébe.

D)

A kioldós végét dugjuk bele, amíg nem kattán. A másik végére illeszthetjük őket. Győződjünk meg arról, hogy van-e benne. Ha nincs, akkor tegyünk bele. Ha meggyőződünk arról, hogy van benne, akkor a másik végén található gomb lenyomásával húzzuk ki, és dugjuk be, majd kapcsoljuk be. Vele állíthatjuk az erősségét. Ha tele van, meggyullad, ekkor azonnal áramtalanítsuk, kapcsoljuk ki, és cseréljük ki.

b) Javítsa a szöveget úgy, hogy természetesebben, jól hangozzon!

c) Fogalmazza meg – akár szabály formájában –, mi volt az aláhúzott részekben a közös!

4. Összegezze a fenti feladat tapasztalatait!

Mire jó a „hibás” szöveg a nyelvtanórán?

Egyes nézetek szerint nem helyes, ha a tanulók olyan szövegekkel szembesülnek egy-egy feladat során, amelyek nyelvtanilag, szerkezetileg vagy helyesírási szempontból nem a megkívánt normához igazodnak, vagy egyenesen furcsák, hibásak. Azzal érvelnek, hogy a gyerekek esetleg „eltanulják” a hibákat. Ez a felfogás teljesen megalapozatlan, nem tudunk példát olyan esetre, amikor valaki példát vett volna ezekről a nyilvánvalóan szándékosan „elrontott” szövegekről. A kérdés az, ha kára nincs, vajon van-e haszna az ilyen preparált szövegek vizsgálatának?

A valamilyen szempontból szándékosan elrontott szövegek olyanok, mint a természettudományos tárgyakban a **kísérletek**: a kísérletnek is az a lényege, hogy szándékosan előállítunk egy helyzetet (akár előfordul ilyen helyzet magától a természetben, akár nem), és megvizsgáljuk, mi történik abban a helyzetben, hogy személyes tapasztalatot szerezzünk egy bizonyos jelenségről. (A szándékosan elrontott szövegek ugyanolyan ártalmatlanok, és ugyanúgy nem vezetnek félre a tanulókat, mint ha például olyan anyagokat keverünk össze egy kémiai kísérletben, amelyek a természetben sosem fordulnak együtt elő.) Ugyanilyen megfontolásból hasznosak azok a feladatok is, amelyekben maguk a tanulók alakítanak át egy szöveget úgy, hogy egy bizonyos nyelvi eszköz használatát eltúlozzák, vagy éppen nem alkalmazzák az illető eszközt. Ilyen módon ugyanis személyes tapasztalatot szereznek arról, hogy mi a szerepe az illető eszköznek.

Az eltúlzott vagy szándékosan hibás szövegek **kijavítása** is hasznos tevékenység lehet. Ennek nem az a funkciója, hogy a tanulók tapasztalatot szerezzenek egy bizonyos nyelvi eszköz használatáról, hanem az, hogy végiggondolják, milyen eszközökkel lehet a furcsaságot kiküszöbölni – ennek a készségnek jó hasznát vehetik saját szövegalkotási gyakorlatukban is.

3. lépés: Kísérlet tervezése egy hipotézis ellenőrzésére (5. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A hallgatóknak ebben a lépésben már alkalmazniuk kell az előző lépésben tapasztaltakat: olyan feladatot kell szerkeszteniük, amelyben kizárólag a diákok anyanyelvi tapasztalataira építünk, és így ismertetünk fel egy jelenséget. Mintaként használhatóak az előző feladat eltúlzott szövegei is, de lehet szó egy megadott szöveg egy bizonyos szempontú átalakításáról, vagy két szöveg összehasonlításáról.

Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a feladat a portfólió része. Az órán nagyjából 20 percet szánjunk a feladat megtervezésére, a végleges feladat elkészítése lehet otthoni munka, de ügyeljünk arra, hogy mindenki jusson el a feladat megfogalmazásáig, mert a feladatokat használniuk kell az órán, a következő lépésben. Az órán a hallgatók dolgozhatnak csoportokban is az ötletelés fázisában.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, feladattervezés

Hallgatói tevékenység:

5. Tervezzen olyan feladatot, amelynek elvégzéséhez nincsen másra szükség, csupán anyanyelvi tudásra, és általa egy adott nyelvi jelenség felismerhető! (Az előző feladatban olvasott eltúlzott szövegek, pl. lehetnek ilyen eszközök.)

Választhat például az alábbi lehetőségek közül:

- alanyi/tárgyi egyeztetés az igealakokkal,
- igekötő-használat,
- jelzős szerkezetek, ill. vonatkozó mellékmondatok használata.

A feladathoz írjon pontos instrukciót! Írja le a feladat célját, a megcélzott korosztályt, hogy körülbelül mennyi időt vesz igénybe, illetve, hogy milyen munkaformában javasolja megoldani! A feladathoz mellékelje a megoldást is!

4. lépés: A feladatok közös kipróbálása, ellenőrzése (6. feladat)

Tervezett idő: kb. 20 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben a hallgatók az előző lépésben félig-meddig elkészült feladatokkal dolgoznak tovább. (Már ott hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a feladatnak kész kell lenni; a feladatot kiegészítő információkra kevesebb szükség van, különös tekintettel a megoldásokra. Ha esetleg a megoldások is meglennének a feladatokhoz, figyelmeztessük a hallgatókat arra, hogy azokat ne adják oda a feladatok mellé, hanem tartsák maguknál!)

A hallgatók páronként cserélik ki az elkészült feladatokat, és oldják meg egymás feladatait, majd a megadott szempontrendszer alapján röviden, szövegesen értékelik a párjuk által készített feladatot.

Hívjuk fel a figyelmet arra is, hogy a megoldás és a pár által adott értékelés alapján át lehet dolgozni, tökéletesíteni lehet a portfólióba kerülő változatot, de kérjük meg a hallgatókat arra, hogy ezt az eredeti verziót, valamint az értékelést is tegyék bele a portfólióba.

Munkaformák, módszerek, eljárások: pármunka, a feladatok ellenőrzése és értékelése

Hallgatói tevékenység:

6. Cserélje ki a párjával az elkészült feladatát! Oldja meg a kapott feladatot! Majd értékelje szövegesen a következő szempontok szerint:

1. Mennyire egyértelműek, érthetőek az instrukciók?
2. Mennyire ismerhető fel a vizsgálandó jelenség, mennyire éri el a feladat a célját?
3. Megoldható-e a megadott idő alatt?
4. Mennyire lehetett a kérdéseket egyértelműen megválaszolni?
5. Mennyire volt figyelemfelkeltő, és mennyire tartotta fenn az érdeklődést?

5. lépés: A feladatkészítés buktatói (7. feladat)

Tervezett idő: kb. 10 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben a megoldott és értékelt feladatok tanulságait beszéljük meg közösen. Összegezzék a hallgatók, milyen típusú hibákat találtak egymás feladataiban. Fogalmazzuk meg általánosan, hogy milyen főbb buktatói vannak ennek a feladattípusnak. Kerüljenek fel a táblára a talált hibák típusai, és az elkerülésükre felhozott javaslatok, ötletek. Azt is gyűjtsük össze közösen, hogy ki milyen támpontokat adott a megoldáshoz. Pl. Hogyan szűkíthetünk le egy kérdést? Hogyan preparálhatunk előre egy szöveget? Hogyan adhatunk ötleteket ahhoz, hogy kezdjenek hoz-

zá a tanulók a megoldáshoz? Ez a lépés szintén segít a portfólióba kerülő végleges feladat-változat elkészítésében.

Munkaformák, módszerek, eljárások: frontális munka, közös megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

7. Összegezzék a feladatkészítés tapasztalatait!

Reflektálás

6. lépés: Vita – használjunk-e „elrontott” szövegeket? (8. feladat)

Tervezett idő: kb. 15 perc

Tanári instrukciók: A nyelvtanítás módszertanában időnként előkerül az a kérdés, hogy szabad-e a gyerekeknek valamilyen nyelvi szempontból rossz (pl. hibás helyesírású vagy magyartalan) szövegeket mutatni, akár illusztratív céllal. Ebben a lépésben a hallgatók erről a kérdéstről vitatkoznak kötött formában, a sarkok módszert használva.

A vita célja, hogy a hallgatók elgondolkodjanak azon, milyen álláspontok lehetségesek ebben a vitában, mi szól mellettük, és mi ellenük. A sarkok esetében tehát ők maguk alakítják ki a sarkokat, majd érveik alapján elhelyezkednek a saját álláspontjukhoz legközelebb álló helyen.

Hívjuk fel a figyelmet a „sarkok” vitamódszer sajátosságaira az óra végén.

Munkaformák, módszerek, eljárások: frontális munka, „sarkok” vitamódszer

Hallgatói tevékenység:

8. Vita „sarkok” módszerrel

a) Válaszoljon az alábbi kérdésre egy véleményt megfogalmazó állítással:

Megengedhető-e a magyarórán a hibás szövegek használata?

b) Keresse meg azokat, akikkel egyezik, vagy nagyon hasonló az álláspontjuk! Foglalják el a terem egyik sarkát!

c) Gyűjtsenek közösen érveket az álláspontjuk mellett! Próbálják meggyőzni a más sarkokban állókat a saját álláspontjukról!

d) Ha valamelyik másik sarok meggyőzte érveivel, és megváltozott az álláspontja, álljon át abba a sarokba!

II. modul

Az adatok rendszerezése (4×45 perc)

Ráhangolódás

1. lépés: Rendszerezések a nyelvtanórán (1. feladat)

Tervezett idő: 5–10 perc

Tanári instrukciók: A modul témája, hogy a nyelvi adatokat milyen formában gyűjthetjük és rendszerezhetjük a nyelvtanórákon. A ráhangolódásban a hallgatók 4-5 fős csoportokban a „kerekasztal-körförgő” eljárással idézik fel, hogy nyelvtani tanulmányaik során milyen fajta adatrendszerezésekkel találkoztak. A következő kérdéseken kéne végigmenniük:

1. Milyen nyelvi kategóriákkal kapcsolatban láttak rendszerezést?
2. Milyen formában jelentek meg ezek (pl. táblázat, felsorolás, statisztika)?
3. Kellett-e ilyet valaha maguknak csinálniuk?
4. Szükség van-e, és ha igen, miért a rendszerezésekre?

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, kerekasztal-körförgő

Hallgatói tevékenység:

1. Vitassák meg saját tapasztalataikat a következő kérdésekkel kapcsolatosan! A beszélgetés strukturálásához használják a „kerekasztal-körförgő” eljárást!
 1. Milyen nyelvi kategóriákkal kapcsolatban láttak rendszerezést?
 2. Milyen formában jelentek meg ezek (pl. táblázat, felsorolás, statisztika)?
 3. Kellett-e ilyet valaha maguknak csinálniuk?
 4. Szükség van-e, és ha igen, miért a rendszerezésekre?

Jelentésteremtés

2. lépés: Egy rendszerezős feladat elvégzése (2–3. feladat)

Tervezett idő: 10–15 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a következő lépésben végzendő projekt munkát egyszerűbb feladaton keresztül előkészítsük, hogy legyen mód megbeszélni, melyek a legcélravezetőbb módszerek a csoportosan (vagy akár egyénileg) végzett gyűjtő-rendszerező jellegű feladatok megoldásánál.

A hallgatók továbbra is csoportokban dolgoznak. Minden csoport megkapja a Halotti beszéd és könyörgés szövegét, és készít hozzá egy olyan feladatot, amelynek lényege a szövegből bizonyos szempontok szerint kifejezések kigyűjtése és csoportosítása (pl. esetragos és névutós alakok kigyűjtése és csoportosításuk aszerint, hogy esetragról vagy névutóról van-e szó; igealakok kigyűjtése és csoportosításuk aszerint, hogy milyen igeidőket használ a szöveg, alanyi vagy tárgyias ragozású-e egy-egy alak; a tövéghangzók jelenlétére és eltűnésére utaló alakok stb.).

Miután a csoport elkészült a feladattal, adják át egy másik csoportnak. Ezután minden csoport oldja meg a kapott feladatot. Minden csoportból jelöljünk ki egy jegyzőkönyvvezetőt, aki dokumentálja a megoldás lépéseit. A feladat megoldása után minden csoport jegyzőkönyvvezetője ismertesse röviden a csoportjában alkalmazott eljárást, és értékelje, hogy az általuk követett munkamódszer hasznosnak bizonyult-e a feladat megoldásában. Minden csoport számoljon be arról, hogy szerintük mi lehetne a célja egy nyelvtanórán a kapott feladatnak, milyen készséget fejleszthet.

A szöveget az olvashatóság kedvéért egyszerűsített átírásban közöljük. Az aláhúzott szövegrészek nem magyar (hanem görög és latin) nyelvűek.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatkészítés, feladatmegoldás; frontális munka, közös megbeszélés

Eszközök: a *Halotti beszéd és könyörgés* szövege

Hallgatói tevékenység:

1. Az alábbiakban a Halotti beszéd és könyörgés szövegét olvashatják. (A szöveget az olvashatóság kedvéért egyszerűsített átírásban közöljük. Az aláhúzott szövegrészek nem magyar, hanem görög és latin nyelvűek.)

Készítsenek olyan nyelvtani feladatot a szöveghez, amely a szöveg valamely nyelvtani jelenségének kiválogatását és rendszerezését célozza!

Látjátuk feleim szümtükkel, mik vogymuk: isá, por es homou vogymuk. Menyi milosztben terömtévé elevé miü isemüköt Ádámot, es adutta valá neki paradicsumot házoá. Es mend paradicsumben valou gyimilcsektül mondá neki élnie. Heon tilutoá út igr fá gyimilcsétül. Gye mondoá neki, méret nüm eneik: isa, ki napon emdöl az gyimilcstül, halálnék haláláal holsz. Hadlavá holtát terömtévé Istentül, gye feledévé. Engedé ürdüing intetüinek, es evék az tilvot gyimilcstül. Es az gyimilcsben halálat evék. Es az gyimilcsnek ül keseröü vala vize, hury turkolat mígé szakasztja valá. Nüm heon mogának, gye mend ü fajának halálat evék. Haraguvék Isten, es vetevé út ez munkás világ belé: es leün halálnék es pukulnek fesze, es mend ü nemének. Kik azok? Miü vogymuk. Hury es tiü látjátuk szümtükkel: isa, es nüm igr ember múlhatja ez vermöt, isa mend azhuz járou vogymuk. Vimádjuk Uromk Isten kegyilmét ez lélekért, hury jorgasson ü neki, es kegyigygyen, es bulcsássá mend ü bünét! Es vimádjok szent ahszin Máriát e boudog Miháel arhangyelt es mend angyelkot, hury vimádjanak érette! Es vimádjok szent Péteër urat, kinek adot hatalm oudania es ketnie, hury oudja mend ü bünét! Es vimádjok mend szentököt, hury legyenek neki segéd Uromk szine eleüt, hury Isten iü vimádságok miá bulcsássá ü bünét! Es szobodohha út ürdüing ildetüitül es pukul kíznatujátül, e vezesse út páradicsum nyugalma belé, es adjon neki münyi uruszág belé utat es mend jouben részét! Es kiássátuk Uromkhuz hármül: kyrie eleison!

Szerelmes brátim! Vimádjomuk ez szegín ember lilkiért, kit Úr ez napon ez hamus világ timnüce belöl menté, kinek ez napon testét tömetjök; hury Úr út kegyilméhel Ábraám, Izsák, Jakob kebelében helhezje; hury bírságnap jutván mend ü szentei es ünüttei küzekön jou felöl johtatnia íleszje út! Es tiü bennetük. Clamate ter: kyrie eleison!

3. Oldják meg, majd értékeljék a másik csoporttól kapott feladatot! Készüljenek fel a tanulságok bemutatására!

3. lépés: Projektmunka – a névszói szerkezet felépítése (4–6. feladat)

Tervezett idő: kb. 45 perc

Tanári instrukciók: A feladat előkészítéseként magyarázzuk el szóban, hogy mi az a névszói szerkezet, ha ezt a terminust a hallgatók nem ismernék. Nem kell pontosan és részletekbe menően magyarázni; a feladat elvégzése során maguk a hallgatók is felfedezhetik a névszói szerkezetek szabályszerűségeit.

A feladatot csoportmunkában, több lépésben, projektmunka-szerűen végzik a diákok.

Az első lépésben egy tetszőleges szövegből gyűjtsenek névszói szerkezeteket.

Második lépésként próbálják osztályozni a kigyűjtött névszói szerkezeteket valamilyen alaki hasonlóság alapján. Többféle (kereszt-) osztályozás is lehetséges.

A harmadik lépésben a gyűjtött szerkezetek alapján próbáljanak meg általános szabályszerűségeket kimondani a magyar névszói szerkezetekről (vagy azok fajtáiról). Segítő szempontként adjuk meg, hogy az összetételükre és az őket alkotó részek sorrendjére összpontosítsanak.

A negyedik lépésben tervezzenek olyan vizualizálási lehetőségeket, amelyek lehetővé teszik, hogy eredményeiket, a megállapított törvényszerűségeket szemléltetni tudják.

Az ötödik lépésben készítsenek posztert az eredményekből.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, projekt

Hallgatói tevékenység:

Magyarázat: A névszói szerkezet

A mai nyelvészetben a mondatot nem közvetlenül szavakra bontják, nem szavak töltik be a mondatrészek szerepét, hanem teljes szerkezetek. Így például abban a mondatban, hogy A hétfejű sárkány lenyelte a királyfit, nem a sárkány szót tekintik alanynek, hanem az egész a hétfejű sárkány szerkezetet.

A szerkezeteket az alaptagjuk szerint szokták elnevezni. Az alaptag az a szó vagy kisebb szerkezet, amely az egész szerkezet tulajdonságait a legjobban tükrözi, például ezen szoktak megjeleníteni az egész szerkezet toldalékai. Névszói szerkezetnek azt a szerkezetet nevezzük, amelyeknek névszó (főnév, melléknév stb.) az alaptagja, és ha az egész szerkezet szerepét toldalék (esetrag) vagy névutó jelöli, az közvetlenül ezt az alaptagot követi.

4. Gyűjtsenek névszói szerkezeteket a megadott szövegből, majd csoportosítsák a kigyűjtött szerkezeteket formai sajátásaik szerint! (Többféle, akár egymást keresztező osztályozás is lehetséges.)

Egy lehetséges szöveg:

HARC AZ EGYETEMI PLÁGIUM ELLEN

A dolgozatot író diákok az internet segítségével igyekeznek csalni. A tanárok szintén a modern technikát hívják segítségül a visszaélések kiszűrésére.

„Ha a diákok kihasználhatják a modern technikát az olcsó és egyszerű csaláshoz, akkor miért ne próbálnák a tanárok is a technika nyújtotta lehetőségek révén elkapni őket?” – olvassuk az *American webmagazinban*. A cikk szerzője Charles Euchner, a Yale angol tanszékének professzora.

Ösidők óta előfordul, hogy a diákok dolgozataikban más tollalval ékeskednek. Plagizálni azonban régen kockázatos volt: mivel a folyóiratok és könyvek csak korlátozott számban álltak rendelkezésre, nagy volt a lebukás veszélye. Az internet elterjedésével azonban megváltozott a helyzet. A nagy keresőoldalak segítségével szinte bármilyen témában találunk kész dolgozatokat. Ha mégsem, akkor online bér-dolgozatíró vállalkozások szolgáltatását vehetjük igénybe: némi anyagi ellenszolgáltatás ellenében könnyen találunk valakit, aki megírja a szemináriumi dolgozatot, sőt akár a disszertációt is.

De az internet nem csak a plagizálást és a dolgozatvásárlást könnyíti meg, hanem a visszaélésekre vadászó tanárok munkáját is. A Google segítségével bárki ellenőrizheti, hogy egy könyv szerzője nem plagizál-e. Sőt, a diákok dolgozatainak ellenőrzésére nagy adatbázisokkal rendelkező internetes vállalkozások alakultak. A legnagyobbak az amerikai Turnitin.com, a SafeAssign.com és a Blackboard.com.

A Turnitin.com az amerikai egyetemek több mint 90 százalékával szerződéses viszonyban áll, és naponta átlagosan 20 000 dolgozatot ellenőriz, amelyek harmadának esetében felvetődik a plágium gyanúja. A diákok mindent elkövetnek, hogy túljárjanak a plágium-ellenőrző szoftver

eszen. Az interneten számos oldalon található részletes útmutatást arra, hogyan lehet kijátszani az ellenőrzést.

Mások jogi úton szeretnék ellehetetleníteni a plágium-ellenőrzőket. Néhány diák szerzői jogainak megsértéséért perelte be a Turnitin.com tulajdonosait. Az internetes portál ugyanis minden beküldött dolgozatot tárol, hogy a később ellenőrzésre beérkezett írásokkal összevesse. A diákok szerint szerzői jogukat sérti, hogy ellenszolgáltatás nélkül használják fel szellemi termékeiket. A bíróság első fokon elutasította a beadványt, a felperes fellebbezett.

Hogy ki győz a macska-egér harcban, még nem dőlt el. Euchner szerint viszont annyi bizonyos, hogy a bizalomra épülő tanár-diák viszonyoknak semmiképpen sem tesz jót, ha az egyetemeken minden dolgozatot automatikusan ellenőrzésnek vetnek alá, s ezzel potenciális csalóként kezelnek minden nebulót. Pedig Donald McCabe, a Rutgers Egyetem kutatója szerint a diákoknak mindössze 40 százaléka csal.

Forrás: www.metazin.hu, 2009. február 20.

5. Mondjanak ki a magyar névszói szerkezetek felépítésére vonatkozó általános szabályszerűségeket a csoportosítás alapján! (Összpontosítsanak a névszói szerkezetek szerkezeti elemeire, azok sorrendjére, összetételük módjára!)
6. Tervezzenek plakátot, posztert a felfedezett jelenségek és a csoportosítás bemutatására! Fontos szempont, hogy a poszter alapján könnyen, átláthatóan el lehessen magyarázni a felfedezett szabályokat.

4. lépés: Értékelés (7. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: Ez a lépés szorosan kapcsolódik az előzőhöz; ebben a lépésben a tanulók egymás munkáit értékelik. Minden egyes hallgató készítsen a megadott szempontok alapján szöveges értékelést a többi csoport posztjeiről.

Az értékelési szempontoknak mindenképp tartalmazniuk kell a következőket, de ezeken kívül más szempontokat is adhatunk: Formai szempontok, pl. a tipográfia, a vizualizálás minősége, az áttekinthetőség; tartalmi szempont lehet például, hogy a névszói szerkezetek fontos jellegzetességei szerint végezték-e a csoportosítást (névelőhasználat, határozottság, módosítók jelenléte, vonatkozó mellékmondat jelenléte, esetrag vagy névutó jelenléte, egyszerű szerkezet, birtokos szerkezet, mellérendelt szerkezet).

Az elkészült értékeléseket adjuk át azoknak, akiknek a munkáiról szólnak.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, szöveges értékelés írása

Hallgatói tevékenység:

7. AÉrtékeljék szövegesen társaik kiállított posztjeit az alábbi szempontok szerint!

- Formai szempontok:
 - A vizualizálás minősége
 - Tipográfia
 - Az áttekinthetőség
- Tartalmi szempontok:
 - Sikerült-e a névszói szerkezetek fontos formai jellegzetességeit megtalálni és ábrázolni?
 - Kimaradt-e valami? Feleslegesen felkerült-e valami a poszterre?

5. lépés: Rendszerező feladat készítése (8–11. feladat)

Tervezett idő: 25–30 perc

Tanári instrukciók: Ennek a lépésnek az elvégzése otthoni előkészületet igényel, ezért az otthoni feladatot az előző alkalom végén ki kell jelölni. Otthoni munkára (az előző alkalommal) adjuk azt a feladatot, hogy gyűjtsenek a hallgatók olyan adatokat, amelyekből összehasonlító-rendszerező feladatot lehet készíteni, például rokon nyelvek összehasonlítására egy-egy szó fordítását több rokon nyelven, vagy a magyar nyelv különböző állapotainak összehasonlítására egy-egy szövegrészt. A gyűjtőmunka mindenki számára kötelező, egyéni feladat. Mintául szolgálhat az eddig elvégzett rendszerező feladat (*Halotti beszéd és könyörgés*).

A diákok 3-4 fős csoportokban dolgozzanak. Ismertessék egymással a gyűjtött anyagaikat, tekintsek át egymás anyagait, és vitassák meg, hogy melyikekből érdemes feladatot készíteni. (Ha konszenzus alakul ki abban, hogy valamelyik adatsor nem túl alkalmas feladat céljára, akkor azt ki lehet hagyni.)

A feladat olyan gyakorlatsor készítése, amelynek célja a gyűjtött adatok valamilyen szempontú rendszerezése, a bennük megtalálható szabályszerűségek felfedezése és ábrázolása (egy adott életkornak megfelelő szinten). Az elkészített feladatsorhoz javítókulcsot is kell készíteni, amely meghatározza, hogy mi számít jó megoldásnak, miért jár pontlevonás.

A gyakorlat megtervezése után további otthoni feladat, hogy keressenek a célkorosztályból olyan ismerős gyereket, aki hajlandó a feladatot megoldani, és a következő alkalommal számoljanak be a tapasztalatokról.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, adatgyűjtés (otthoni munka); csoportmunka, feladat-összeállítás

Hallgatói tevékenység:

8. Gyűjtsön nyelvi adatokat egy nyelvtani rendszerező feladat összeállításához!
9. Válasszák ki azokat az adatsorokat, amelyek a leginkább megfelelnek egy nyelvtani rendszerező feladat elkészítéséhez!
10. Tervezzenek olyan nyelvtani feladatot, amely a választott adatsor rendszerezését célozza! Készítsenek a feladathoz tanári útmutatót: milyen korosztálynak, milyen képességfejlesztési céllal ajánlják, mik a főbb módszertani lépések! Dolgozzák a feladat részletes megoldását is!
11. Próbálják ki a feladatot egy, a célkorosztályba tartozó tanulón! Jegyezzék fel a tapasztalataikat!

6. lépés: Nyelvtanfejtő gyakorlat és megbeszélése (12–13. feladat)

Tervezett idő: 20 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a hallgatók komplex, a nyelvek összehasonlításán alapuló feladatokkal ismerkedjenek meg. A hallgatók ezúttal a felfedező diákok szerepébe kerülnek, és maguk oldják meg a feladatokat, majd megbeszélik egymással a tapasztalatokat. A feladatot megoldását úgy érdemes szervezni, hogy négyfős csoportokban a tanulók egyénileg oldjanak meg egy-egy feladatot, majd mozaikmódszerrel számoljanak be egymásnak a saját feladatuk megoldásáról, annak tanulságairól.

A feladatok kiosztása előtt frontálisan magyarázzuk el, mit jelent a glosszázás, hogyan kell olvasni az adatokat, és hogy mi a célja a nyelvtanfejtő feladatoknak.

Munkaformák, módszerek, eljárások: frontális, fogalommagyarázat; egyéni munka, feladatmegoldás; csoportmunka, mozaikmódszer

Hallgatói tevékenység:

12. Olvassa el és értelmezze az alábbiakat!

A kontrasztív feladatok

A kontrasztív (összehasonlító) feladatok célja, hogy a funkcionálisan azonos, de alakjukban eltérő nyelvi szerkezetek megismerése révén tudatosuljon a nyelvi szerkesztettség jelentősége és viszonylagos önkényessége. Mivel a saját anyanyelvünk szerkezetéről csak implicit tudásunk van, természetesnek vesszük, és csak akkor csodálkozunk rá, ha meggyőződünk arról, hogy egymástól különböző szerkezetek is betölthetnek azonos szerepet. A kontrasztív feladatokra elsősorban idegen nyelvű kifejezések anyanyelvünkön glosszázott ábrázolása alkalmas, de használhatunk anyanyelvi példákat is (pl. különböző nyelvéllapok, nyelvváltozatok, parafrazisok).

A glosszázás

A glosszázás a nyelvészetben elterjedt jelölésmód, amelynek az a lényege, hogy egy nyelv kifejezéseit, mondatait szóról szóra (sőt, sokszor morfémaról morfémará) lefordítjuk úgy, hogy minden szó alá kerül a fordítása. Általában bevett rövidítéseket használunk nyelvtani jelölők fordítására (pl. acc = akkuzatívusz, tárgyeset). A több jelentéselemet tartalmazó szavaknál, ha bennük ezek az elemek jól elkülönülnek, és a sorrendjük is felismerhető, akkor kötőjellel kapcsoljuk össze az egymás utáni részek fordítását (pl. az angol *runs* glosszája „run-3Sg”). Egyéb esetekben ponttal választjuk el a fordításukat a glosszában (pl. az angol *went* glosszája „megy. múlt”).

13. Tekintse át a következő feladatokat, majd oldja meg az ön számára kijelöltet! A megoldás után mutassa be csoporttársainak a feladatot, annak nehézségeit, buktatóit!

A) Svéd nyelvtanfejtő

a) Az alábbiakban svéd mondatokat adunk meg (a szavakat egybeírtuk) magyar fordításokkal. Bontsd fel jelentéses nyelvtani egységekre a svéd mondatokat!

1. <i>detfinnsenelefantistaden</i>	Egy elefánt van a városban.
2. <i>kattensitteribilen</i>	A macska ül a kocsiban.
3. <i>enkattsitterienstad</i>	Egy macska ül egy városban.
4. <i>elefantenståribilen</i>	Az elefánt áll a kocsiban.
5. <i>detsitterenelefantienstad</i>	Egy elefánt ül egy városban.
6. <i>ienstadfinnsdetenkatt</i>	Egy városban van egy macska.
7. <i>istadensitterenelefant</i>	A városban ül egy elefánt.
8. <i>elefantenfinnsibilen</i>	Az elefánt a kocsiban van.

b) Készítsd el a szöveghez tartozó svéd–magyar (vagy magyar–svéd) szótárat!

c) Fordítsd le a következő magyar mondatokat svédre!

1. *Egy macska áll a kocsiban.*
2. *Ott van az elefánt egy kocsiban.*

B) Arab nyelvtanfejtő

Az alábbi táblázatban néhány arab szót találsz. Mindegyiknek megadtuk a jelentését.

a) Tekintsd át a táblázatot! Próbáld meg kitalálni a hiányzó alakokat! (A kisatírozott helyekre nem kerül semmi.)

.....	<i>madrasa</i>	<i>dirása</i>	
tanult	iskola	tanulás	
		<i>tidzsára</i>
		kereskedelem	kereskedő
<i>kataba</i>	<i>maktaba</i>	<i>kátib</i>
írt	könyvtár	írás	író
		<i>lá`ib</i>
	sportpálya		játékos
<i>zara`a</i>	<i>mazra`a</i>	
földet művelt	földbirtok	földművelés	

b) Próbáld röviden megfogalmazni, hogyan jártál el a hiányzó alakok kikövetkeztetésekor!

c) Fogalmazd meg röviden, mit tudtál meg arról, hogy hogyan működik az arabban a szóképzés, illetve a ragozás!

C) Török nyelvtanfejtő

Vizsgáld meg az alábbi török mondatokat, és válaszolj a kérdésekre!

Megjegyzés: A *ç* betűt a törökben **cs**-nek ejtik, a **c** betűt pedig **dzs**-nek. A török *ş* kiejtése ugyanolyan, mint a magyar **s**-é.

Török	Magyar
1. Çocuk okuyor.	A gyerek (éppen) olvas.
2. Ben kitap okudum.	Könyvet olvastam.
3. O dergi okumuş.	Újságot olvashatott. / Talán újságot olvas.
4. Mektup okudu.	Levelet olvasott.
5. Mektup okumuşum.	Állítólag (talán) levelet olvastam/olvasok.

a) Keresd meg azokat a török szóalakokat, amelyek az *olvas* különböző alakjainak felelnek meg!

Török	Magyar

b) Milyen számban és személyben vannak ezek az igék? Írd melléjük a fenti „szótárban”! Add meg, mi jelöli az igékben a számot és személyt! Röviden írd le azt is, honnan tudod!

c) Vajon milyen részt tartalmaznak még ezek az igealakok azokon kívül, amit eddig felfedeztél?

Mi ezeknek a részeknek a szerepe? (Segít a fordítás!)

d) Melyik az a szerep vagy jelentés, amelyet a magyarban nem tudunk az ige toldalékaival kifejezni? Hogyan tudjuk kifejezni?

D) Kínai nyelvtanfejtő

Az alábbi glosszázott mondatok kínai nyelven vannak. Tanulmányozzátok őket, majd válaszoljatok a kérdésekre!

Tanács: Az ilyen feladatokban először nem érdemes az idegen nyelvű mondatokat figyelni, csak a glosszákat. Magukat a mondatokat csak akkor vizsgáljátok, ha valamelyik kérdés megválaszolásához arra van szükség!

Wo	zuotian	kanjian	de	ren	shi	Lisi.
én	tegnap	találkozik	DE	ember	C	Lisi

‘Az ember, akivel tegnap találkoztam, Lisi.’

Hen	xihuan	shang	ke	de	xuesheng	jiao	Zhangsan.
nagyon	szerep	megy	óra	DE	diák	hív	Zhangsan

‘Azt a diákot, aki nagyon szeret órára járni, Zhangsannak hívják.’

- Mi a fő mondatrészek szórendje a kínaiában?
- Mi a szerepe a „DE”-vel jelölt szónak?
- Mi a szerepe a „C”-vel jelölt szónak?

7. lépés: Modultervkészítés (14. feladat)

Tervezett idő: kb. 30 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja egy egész modul (RJR-egység) vázlatának az elkészítése. A hallgatók önállóságától függően dolgozhatnak egyénileg vagy csoportban. Ha úgy tapasztaljuk, hogy kevésbé önállóak, akkor egyénileg dolgozzanak, mert akkor az egyéni munkában kell tapasztalatot szereznük. A cél egy egész modul vázlatának elkészítése (modulnak nevezzük a ráhangolódással kezdődő, jelentésteremtéssel folytatódó és reflektálással záruló tanulási szakaszt, amely általában egy témát dolgoz fel, és 1-4 tanóra hosszúságú). Adjuk meg az ehhez szükséges döntések és a kidolgozandó részek listáját:

- A feldolgozandó téma (egy nyelvi jelenség) és annak indoklása, hogy miért célszerű kontrasztív megközelítésben feldolgozni az illető témát;
- a megcélzott korosztály és annak megindokolása, hogy az illető témát miért célszerű az adott életkorban feldolgozni;
- kimeneti követelmények, vagyis annak meghatározása, hogy milyen eredményekkel kell járnia az illető téma feldolgozásának;
- maga a modulterv, vagyis egy tevékenységsor vázlata: ráhangolódó feladat(ok), a jelentésteremtéshez tartozó feladatsor, reflektáló feladat(ok). A feladatokat nem kell teljes részletességgel bemutatni, csak a következőket: munkaforma, alkalmazott módszer, a feladatok megszövegezése.

Az elkészült terveket szedjük be, és készítsünk róluk szöveges értékelést.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni vagy csoportmunka, tervezés

Hallgatói tevékenység:

- Készítse el egy nyelvi modul tervét! A modulterv elkészítésekor vegye figyelembe a következő lépéseket:
 - a feldolgozandó téma (egy nyelvi jelenség) és annak indoklása, hogy miért célszerű kontrasztív megközelítésben feldolgozni az illető témát;

- a megcélzott korosztály és annak megindokolása, hogy az illető témát miért célszerű az adott életkorban feldolgozni;
- kimeneti követelmények, vagyis annak meghatározása, hogy milyen eredményekkel kell járnia az illető téma feldolgozásának;
- maga a modulterv, vagyis egy tevékenységsor vázlata: ráhangoló feladat(ok), a jelentésteremtéshez tartozó feladatsor, reflektáló feladat(ok). A feladatokat nem kell teljes részletességgel bemutatni, csak a következőket: munkaforma, alkalmazott módszer, a feladatok megszövegezése.

8. lépés: Hogyan lehet együttműködni a szaktanárral (15. feladat)

Tervezett idő: 15 perc

Tanári instrukciók: A feladat a hallgatókat a tanári szerepbe kényszeríti. A feladat egy szituáció eljátszása; a szituáció szereplői: egy magyartanár és egy idegen nyelvet tanító tanár. A helyzetek minden esetben azon alapulnak, hogyan tudnak (vagy nem tudnak) egymással együttműködni a kollégák.

A diákok párosával húzzanak szituációkártyákat, és páronként játsszák el a megkapott szerepeket. Utána közös megbeszélés keretében kerüljön fel a táblára felsorolásszerűen, hogy mire van szükség az együttműködéshez a magyartanár és az idegennyelv-tanár között.

Példák idegennyelvtanár-kártyákra:

- nagyon elfoglalt, nem szívesen szánna időt a szabadidejéből
- ellenségesen viselkedik a magyartanárokkal, mert szerinte a gyerekek miattuk nem tudnak semmit nyelvtanból
- segítőkész, érdeklő a nyelvtan
- megvan a saját véleménye arról, hogyan kéne a magyar nyelvtant tanítani, és az nem esik egybe a magyartanárokéval
- személyes rossz viszonya van a magyartanárral
- maga is magyartanár, nem tanít magyart, de nagyra van ezzel a tudásával, ezért fölényes, kioktató
- kezdő, tapasztalatlan tanár, mindenben elég bizonytalan

Példák magyartanár-kártyákra:

- nagyon keveset tud az illető idegen nyelven, de ezt leplezni próbálja
- kezdő, tapasztalatlan tanár, mindenben elég bizonytalan
- rossz véleménnyel van az idegennyelv-tanításról, mert szerinte ott rossz szellemben tanítják a nyelvtant
- érdeklődő, segítőkész, szeretne együttműködni
- személyes rossz viszonya van az idegennyelv-tanárral
- úgy érzi, hogy az idegennyelv-tanárok sokkal jobban értenek a nyelvtanhoz, túlbecsüli az idegennyelv-tanár szakértelmét
- nem tartja fontosnak a nyelvtan tanítását, de most valamiért rákényszerült, hogy foglalkozzon vele, szeretné az idegennyelv-tanár segítségével letudni

Példák feladatkártyákra:

- szüksége lenne egy jó idegen nyelvű szövegre, amihez megvan a jó fordítás is
- szeretné megtudni, hogy egy bizonyos témakört hogyan tanultak az idegennyelv-órán
- szeretné megkérni a kollégáját, hogy vegyen részt egy órán, amelyen kontrasztív tevékenységek zajlanak
- tanácsot akar kérni egy kontrasztív feladat megszerkesztéséhez

- szeretné megkérni a kollégáját, hogy tartson meg egy órát helyette, ahol a kontrasztív tevékenységek vannak túlsúlyban
- egy kontrasztív feladat megoldását szeretné ellenőriztetni, mert vita volt vele kapcsolatban

Munkaformák, módszerek, eljárások: pármunka, szerepjáték; frontális munka, közös megbeszélés

Eszközök: szerepek és témák kártyákon

Hallgatói tevékenység:

15. Párjával játssza el a jelenetet a megkapott szerepnek megfelelően, majd beszéljék meg a tanulságokat!

Reflektálás

9. lépés: Tízcentis fogalmazás (16. feladat)

Tervezett idő: 5 perc

Tanári instrukciók: A reflektálásban szabad szövegalkotást kérünk a diákoktól; otthoni feladatnak is adható, de nem húzható el a félév végéig a megírása, közvetlenül a modul elvégzése után kell megírni.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, 10 centis fogalmazás

Hallgatói tevékenység:

16. Fogalmazza meg, hogy milyen nehézségekkel került szembe az elvégzett feladatok során! Milyen felismerésekre jutott? Mennyire tud azonosulni az itt bemutatott módszerekkel? Írjon legalább 10 centit!

Figyelem! A következő modul előkészítéseként az ottani 8. feladatot itt kell kiadni!

III. modul

Más tananyagrészekhez való kapcsolódás (2×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Tantárgyközi kapcsolatok gyűjtése (1–2. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A Ebben a modulban arról lesz szó, hogyan érdemes eljárni azoknak a témáknak az esetében, amelyeket különböző korosztályokban és/vagy tantárgyakban különböző szempontokból kell érinteni, és a kapcsolatot ezek között megteremteni. Egyúttal kritikus szemlélettel közelítünk meg létező tankönyveket, és alternatív terveket készítünk arról, hogyan lehet a korábbi ismeretekhez és a különböző életkorokhoz alkalmazkodni egy-egy témakör feldolgozásában.

A feladat célja, hogy a tanulók saját tapasztalataik és előzetes tudásuk alapján elgondolkodjanak a tantárgyközi kapcsolatokról. A feladatban a hallgatók önállóan dolgozzanak; mindenki írjon minél több témakört, amelynek esetében egymáshoz kapcsolódhatnak a nyelvi nevelés és más műveltségi területek. A második kérdés pedig olyan, az iskolában hagyományosan nem tárgyalt témakörökre vonatkozik, amelyek azonban a hétköznapi élet szempontjából kiemelten fontosak. Az egyéni gyűjtőmunkát mind a két kérdéskör esetében kövesse közös megbeszélés.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, feladatmegoldás; frontális munka, közös megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

1. Soroljanak fel olyan nyelvi nevelési témaköröket, amelyek valamelyik másik tantárgyban tanultakhoz jól kapcsolhatók!
2. Soroljanak fel olyan lehetséges nyelvi nevelési témaköröket, amelyek a mindennapi életben kiemelten fontosak, de nem kapcsolódnak más tantárgyakhoz!

Jelentésteremtés

2. lépés: Különböző szövegek besorolása (3–5. feladat)

Tervezett idő: 25 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a hallgatók minél többféle nyelvváltozattal, stílussal és regiszterrel ismerkedjenek meg a feladat során, és tudatosítsák ezek eltéréseit a normatív nyelvhasználattól. Ez a lépés egyszerre mind a következő lépést készíti elő.

A diákok csoportokban dolgoznak. Minden csoport kap néhány szöveget. Az egyes szövegek különböző módokon térnek el a normától; feladatuk, hogy besorolják a szövegeket aszerint, hogy milyen mértékben és mennyiben térnek el a normától. Miután a csoportok elkészítették a csoportosítást, érdemes lehet a különbségeket frontálisan is megbeszélni.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás

Eszközök: szövegek kártyákon

A Szomjú Norbi apja akkora miller, autószerelő a forma, áramlik a lóvé. Benn figyel a lakásba a plazma, jó lenne ilyesmit okosítani valahonnan, nem tudtok valamit?

Ekkora tápinger vagy? Nem mered borítani neki killa-hatvannal az elágnál? Aszitem, rajabb csávó vagy, most nagyot csalódtam a búrádban! Tolok egy SMS-t a Tomeknek.

Miska, ez a Kisnovák spanod mekkora gyíkarc már.

Nem vágom, öcsém. Ha nem ismered a pókot, nézd meg az iWiW-en...

(Forrás: www.szlemblog.hu)

– Szevasz, Lacikám, bocs, hogy most hívlak, csak azér kereslek, hogy holnap van ez a kurva nagy előadásom, vagy háromszáz gyerek jár, és szerdán lesz egy ien írásbeli vizsga, tod, legalább százan ottlesznek az összesből, és kellenek ien felügyelők, akik figyelik, ki mit sunnyog. Nem tudnál bejönni, egy óra vagy iesmi, nem hosszú, csak egyedül szívás ott járkálni és nézni, nem akarsz beugrani?

– Te, figyi, lehet, de még nem tom mi lesz szerdán, tőkre be vagyok havazva, de visszaszólok holnap, hogy megy e. Okés?

– Most akkor a Józsi volt a izébe? A madaras Tecsóba?

– MÉR lett volna? Te elküldted?

– Persze, hogy a izét, a leakciózott izéből, a műtrágyából hozzon a izébe a Molnárékhoz vagy négy zsákkal.

– Attál neki rá lóvét is? Hülye vagy te? Az elissza, az tuti.

– Ne má, neki is kell az a kurva műtrágya, ha elissza, neki se lesz. Ha tudnák, elhoznám magam, csak a transzporterjét nem adja oda, oszt nem tudom anékiül elhozni.

– És aszonta, hogy elhozza az összeset? Na maj megnézem én, mennyi lesz abbó a izébe estére.

– Akkor menjé utána bazmeg, oszt nézd meg, ott van e a transzporterje az izé előtt.

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Ház! Tisztelt Képviselő Úr! A hackerek számára is nyitott az ügyfélkapu, mint minden magyar állampolgár számára természetesen, szabályosan a hackerek is használhatják; ha megpróbálják hackelni, annak következményei vannak. Nyilvánvalóan tettek már kísérletet, és ön sem tud beszámolni arról, hogy sikeres lett volna egyetlenegy kísérlet is. Azt tudom tehát kijelenteni felelősen, hogy az ügyfélkapu természetesen biztonságos, biztosítja azt, hogy a magyar állampolgárok és a magyar vállalkozások nyugodtan, minden behatástól mentesen bevallhassák adataikat.

Természetesen a biztonság mindig növelhető, és a biztonságnak – minden szakmai megalapozottságú vélemény világosan tudja mutatni – különféle szintjei vannak. Jelen állapotban az a rendszer, amit ügyfélkapuként ismer a magyar társadalom, 99 százalékos rendelkezésre állással és biztonsággal működik. Nem kevés, 99,9 százalékról beszélhetünk! Ugyanakkor, amit a cikkírók kérdeznek, az az azonosítás módja, de erről egy kicsit később hadd beszéljek.

(Forrás: www.mkogy.hu, Baja Ferenc felszólalásából)

Vót két családom egy fiam meg egy lányom || azok || idősanyám otthon vót ugye | rendbevót | én meg a feleségem || dolgoztunk | hot tuggyunk élni || sasztán | egy hosszú örek házunk | asszécettem | és építettem egy tísszer tizenegyes épületet || nem bírtam egy év alatt vaty két év alatt először megvöttem a anyágot | esztet | ásztát | s ötév alatt összeszöttem az anyágot útyhotymikor má megvöt mindön akkor || többi házrészbe nem hattam csak ety szobahelységöt || gyerünk || összeépíte osszeraktuk és | ott lakok || māmā | hátszválmā || fiátálság nem gondolkszik | nā vāne házám | vaty | igaz | akkoris nehéz vót építkezés is | mint māmā is || māmā is ha ninycsen legaabb két | kétmilijó koronájá | ilyen házát mintit | mintitten it szomszédbe latunk kérem szépen | ezā zemeletes ház | ez lekkesebb hárommilijó korona | há ninycs pénze | ákko | ne is fogjon hozzá me nem bír

Néhány képbe és ténybe összefoglalva el lehet mondani, hol tart ma a magyar kulturális és nyilvános tér kiüresedésének és összeomlásának a folyamata: minél nagyobb az erőfeszítés azért, hogy (az eladhatóság szabályai szerint felépített) megjegyezhető arccal és tartalmakkal töltsék fel, annál kietlenebb e táj. A személyesség és a személyiség áru és védjegy lett, tehát eltűnt. Ezért van, hogy ebben a naplóban még véletlenül sem írtam se a leköltőfejedelemzésről, sem az akárhányezredolláros regénypályázatról, igyekszem távol tartani magam a mediális gicstől. Az előbbihez annyit, hogy Latinovitsot is akkor nyírták ki végleg, amikor leszínészfejedelemzték. Az utóbbiról továbbra is néma csönd, ne röhögtessek magunkat.

Minél nagyobb fordulatszámra működik a magyar ikongyár, annál arctalanabb és tartalmatlanabb a massa, amiben élünk, amit fogyasztunk és amivé leszünk.

(Forrás: www.litera.hu, szerző: Parászka Boróka)

Hallgatói tevékenység:

3. Sorolják be a kapott szövegeket aszerint, hogy mennyiben és miben térnek el a normától!
4. Határozzák meg minél részletesebben, hogy milyen előzetes ismeretekre volt szükség a szétválogatáshoz!
5. Ötletgyűjtés: milyen más módszerekkel lehet előhívni az előzetes tapasztalatokat?

3. lépés: Földrajz és nyelv (6–7. feladat)

Tervezett idő: 25 perc

Tanári instrukciók: A feladatnak több célja van: 1) hogy a hallgatók példát lássanak a nyelvi témakörök és más tantárgyak kapcsolódási pontjaira; 2) hogy példát mutasson arra, hogyan lehet önálló gyűjtő tevékenységet kijelölni, az eredményéről játékos formában beszámolni.

A hallgatók négyfős csoportokban dolgoznak. Az előző alkalommal ki kell jelölni számukra a következő feladatot: mindenkinek adjunk egy országot, amelynek utána kell nézni a következő szempontokból:

- földrajzi elhelyezkedés
- politikai berendezkedés
- népesség összetétele
- életmód, gazdaság
- nyelvi helyzet (hivatalos nyelv/nyelvek, az országban beszélt más nyelvek; a média és az oktatás nyelve, nyelvei)

Kérjük meg a hallgatókat, hogy saját csoportjukban tartsanak egy maximum háromperces beszámolót ezekről úgy, hogy kihagyják a nyelvi helyzetre vonatkozó információkat. A többiek eközben egy előre megadott kérdéssorra válaszolnak a nyelvi helyzettel kapcsolatosan. (Persze nem biztos, hogy ki tudják találni a helyes válaszokat, de mindenképpen tippeljenek, ötleteljenek az elhangzottak alapján.) Miután megválaszolták a kérdéseket, egyeztetik válaszaikat (ezt akár pontozni is lehet), és végül az előadó elárulja a helyes megoldást. Az előadások után beszéljék meg, hogy ki lehetett volna-e találni, és ha igen, miből a helyes megoldást.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, gyűjtőfeladat

Hallgatói tevékenység:

6. Gyűjtsék össze a megjelölt országról a legfontosabb információkat a következő szempontok alapján:

- földrajzi elhelyezkedés
- politikai berendezkedés
- népesség összetétele
- életmód, gazdaság
- nyelvi helyzet (hivatalos nyelv/nyelvek, az országban beszélt más nyelvek; a média és az oktatás nyelve, nyelvei)

7. Válaszoljanak az alábbi kérdésekre! (Az elhangzottakból a pontos válasz nem fog kiderülni, de a kapott információkat felhasználva alakítsanak ki feltételezéseket, és az elhangzottakkal és az előzetes tapasztalataikkal próbálják meg azokat indokolni!)

Például: Ha egy országban harminc különböző népcsoport él, akkor nem valószínű, hogy harminc különböző nyelven folyjon az oktatás.

- Milyen az ország földrajzi elhelyezkedése?
- Milyen az ország politikai berendezkedése?
- Milyen az országban a népesség összetétele?
- Milyen az országban az életmód, a gazdaság?
- Milyen az országban a nyelvi helyzet (hivatalos nyelv/nyelvek, az országban beszélt más nyelvek; a média és az oktatás nyelve, nyelvei)?

3. fejezet:
**A szövegértés és a szövegalkotás
fejlesztése**

I. modul

Szövegszintű jelenségek megfigyelése (2×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Szétvagdosott szövegek rekonstruálása (1–2. feladat)

Tervezett idő: 20–25 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a hallgatók a gyakorlatban használják fel a szövegekről szóló előzetes tudásukat. Minden csoport szövegkártyákat kap. A szövegkártyákból két különböző szöveget lehet összeállítani. Az egyik szöveg egy jól megalkotott, bekezdésekre jól tagolt, összefüggő szöveg, míg a másik az előbbinél kevésbé szerkesztett. Azt várjuk, hogy a tanulók a jól szerkesztett szöveget problémák nélkül össze tudják majd állítani, míg a kevésbé szerkesztett szöveg esetében előfordulhat, hogy többféleképpen is össze lehet állítani, de egyik megoldás sem lesz tökéletes.

A feladat nehezíthető azzal, ha a kártyákon nem teljes bekezdések szerepelnek, hanem bekezdés-töredékek.

A szövegek összeállítása után a nehézségekre vonatkozó kérdéseket érdemes lehet frontálisan is megvitatni.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás

Eszközök: szövegkártyák

I. Forrás: Nádasdy Ádám: Főnök Hugó. [Magyar Narancs, 2001/05/17, p. 44]

Törvényt készítenek elő arról, hogy az idegen nyelvű feliratok mellé kötelező legyen magyarul is odaírni a szöveget. Elsőre nem hangzik rosszul az ötlet, számos országban látunk olyat, hogy a többségi vagy hivatalos nyelven is mindent oda kell írni – így például Romániában, ahol a magyar mellé mindig kötelező román feliratot is tenni. Más országokban az ellenkezőjére is van példa: Párizsban és Londonban számos üzleten, klubon, intézményen van nem-francia vagy nem-angol felirat, melyet nem kísér helyi fordítás.

Előre megmondom: ha boltom, kocsmám, színházam lenne Magyarországon – vagy bármely régióban, ahol sok magyar él – kiírnám magyarul is, mert így tartom illendőnek. De úgy érzem, ez ízlés, neveltetés, ha tetszik: erkölcs kérdése, amit törvényben előírni több kár, mint haszon. Nézzük, milyen érvek szólhatnak egy ilyen törvény mellett, s mi ezekkel a baj?

Első érv: az üzletmenet védelme. Ha – úgymond – a tulajdonos (klubvezető, iskolafenntartó stb.) az üzletre (klubra stb.) csak idegen nyelven írja ki, hogy mi van ott, akkor sok járókelő – minthogy nem érti a feliratot – nem fog bemenni, s így romlik az üzletmenet, a látogatottság. Ez lehet igaz, de az ilyesmit a tulajdonosra kell bízni. Ha ő egy szűkebb, bennfentes közönséget céloz meg, lelke rajta: ez olyan, mint ha üzletében csak nagyon drága cipőket árusítana. Azzal is elijeszti a vevők jelentős részét, de ha a bennfentes kevesekből megvan a forgalma, miért ne? Ha valaki kifejezetten litvánoknak kíván kávéházat működtetni, s ezt azzal is jelzi, hogy mindent csak litvánul ír ki, hát tegye. Ugyanígy adhat ki bárki – saját veszélyére – idegen nyelvű újságot: olvassa, aki tudja. Ha nincs elég ilyen, majd belebukik. C'est la vie. (Magyarul: ilyen az élet.)

Második érv: a magyar nyelv védelme. Ha – úgymond – sok információ árad ránk más nyelven, ez elszoktat a magyartól, alkalmasint megrontja, felhígítja magyar nyelvérzékünket. Ez nem teljesen alaptalan aggály, csak a jelen törvénytervezet szempontjából mellékes. Igaz, hogy a nyelvek állandó versenyben vannak a túlélésért, mint a növény- vagy állatfajok, vagy akár a népek; csakhogyan e versenyben az idegen hatás gyakran pozitívabb (mert provokáló-stimuláló), mint a pátyolgatás (mely mintegy „hospitalizálja” a nyelvet). A magyar nyelv – legalábbis a Magyar Köztársaság területén, s a törvény erre vonatkozna – viruló, erős, hegemón helyzetben van. Jelenleg nem a magyar nyelvet kell védeni az idegen hatástól, hanem a magyarok fejét a magyar nyelv egyoldalú, monokultúrás uralmától.

Harmadik érv: az állampolgár védelme. Ha – úgymond – magyar állampolgár vagyok, akkor állampolgári jogom tudni, hova mi van kiírva. Ez, tisztelettel, nem igaz. Ha így volna, perelhető volna az érsekség, mert a Bazilikára az van kiírva: „Ego sum via, veritas et vita” és a rabbinátus, mert a Bethlen téri zsinagógára az, hogy „Ze ha-shaar ladonay”. Ezeket nem érti a járókelő. A KRESZ-táblák sem érthetők állampolgári jogon, pedig ismeretük életet menthet. Az alkotmány azt garantálja, hogy bárki hozzájuthasson ahhoz a tudáshoz, mellyel megszerezheti az információt. A modern világban, különösen a nagyvárosokban, igen sok dolgot nem értünk, s ez nem a magyar nyelv használatán múlik. Én nem tudom, mi az a „Leszámítoló és Hitelbank”, mi a „tétre, helyre, befutóra”, és sokkal kevesebben értik azt, hogy „ágostai hitvallású”, mint azt, hogy „East-West Business Center”. Ha a magyarul-is-hozzáférés jog, akkor sérelmes a rádió gyakorlata, amikor egy áriát csak olaszul forgat le – javaslatom: utána ugyanazt az áriát magyarul is le kell adni, vagy (talán ez a jobb) az énekes hangját kicsit lehalkítva, az ária közben hangalámondással tolmácsolni a szöveget. Ráadásul az állampolgári jog az volna, hogy bárki kérhesse: az ő anyanyelvén is legyen kiírva minden. A tervezet azonban csak a magyar fordítást tenné kötelezővé.

Egyik érv sem elég erős tehát. A törvénytervezet célja, úgy tűnik, nem valamilyen valós probléma megoldása, hanem egyszerű erőfitogtatás: ez itt a Magyar Köztársaság, úgyhogy ehhez tartsák magukat. Szomorú, de ez pontosan olyan, mint a kolozsvári rádió magyar adása (még Ceaușescu alatt, lehet, hogy mára megváltozott!), melynek minden bejelentkezésekor ezt kellett mondania: „Itt Kolozsvár, Románia”. Mintha kérdéses lenne, hol fekszik az a város. És a környező országokban színmagyar helységeken, ahol mindenki érti a Cukrászda feliratot, kötelező odaírni a többség nyelvén is. Nem jó taktika, uraim. A litvánok csak írják ki litvánul, a magyarok magyarul, az angolmárok angolul, a muzikológusok olaszul, és bízunk rájuk, akarják-e a hivatalos nyelven is kiírni. Igen, neveljük minden eszközzel hazaszeretetre, a Magyar, a Román, a Szlovák köztársaság és annak államnyelve iránti elkötelezettségre és egyben a kisebbségek tiszteletére az embereket – de törvényt, erre?

Bajok lennének a gyakorlati kivitelezéssel is. A neveket nyilván nem kell majd lefordítani: a Hugo Boss nem lesz köteles kiírni, hogy „Főnök Hugó”, a Pizza Hut mellé nem kell „Pizza Kunyhó”. De mi lesz a Kentucky Fried Chickennel? Annak most ez a neve, vagy „Kentucky Rántottcsirke” áll majd mellette? És a Bonnie and Clyde? És a Las Palmas Tortilla Taverna? Ha az üzletemet úgy hívom: Scherzo Zeneműbolt, mit kell majd kiírnom magyarul? „Tréfa”? „Szkerco”?

A fentiekben „idegen” feliratokról beszéltünk, és ezen a nem-magyar szövegeket értettük. Ám ami nem magyar, még nem idegen. Magyarországon például élnek németek, akik számára nem idegen az, hogy Strümpfe und Hosen. A törvény tehát feltehetőleg a „nem magyar” feliratok kötelező fordításáról fog szólni. De ki dönti el, mi van magyarul és mi nincs? Kell-e majd magyar fordítás az onkológia, gin, kóser, design, internet, pizza, blockflöte szavakhoz – mert (mint igyekeztem levezetni) valójában nem arról szólna a törvény, hogy ezek érthetők-e, hanem hogy magyarok-e? Ezen szakmailag el lehet vitatkozni, de a szakember csak kényszerűségből sorolja az egyiket inkább ide, a másikat inkább oda. Olyan ez, mint az elmeorvoszatban annak eldöntése, hogy ki normális és ki bolond: sok a határeset, az orvos nem szívesen címkéz, hacsak el nem szegődik törvényszéki vagy honvédségi orvosszakértőnek, mert ott aztán ki kell mondania: bolond, nem bolond. Lehet, hogy a nyelvészek között is lesz, aki elszegődik törvényszéki szakértőnek, és vállalja, hogy megmondja: magyar, nem magyar. Nem lesz könnyű élete.

II. Forrás: Hatodik érzék – a közeljövő technológiája?

<http://pcworld.hu/hatodik-erzek-a-kozeljovo-technologiaja-20090327.html>

Eddig nem sok valódi kísérlet volt arra, hogy összekössék az internetet a valódi, fizikai világgal – a Sixth Sense projekt ezt tűzte ki célul.

A kutatás lényege abban áll, hogy ugyebár egyelőre az információs, virtuális világ (tehát az internet, a mindenféle adatbázisok, wikik és egyéb világ) teljesen elkülönül a valótól. Ha meg akarunk venni egy könyvet, előtte megnézzük az Amazonon az értékelést és a kommenteket, ha repülőtérré sietünk, útközben igen nehezen értesülhetünk csak arról, hogy késik-e az indulás, vagy változott-e a kapu.

A Sixth Sense projekt „fizikailag” egy nyakba akasztható alapegységet takar, melyben egy kamera és egy projektor található, és ez a készülék természetesen „dróttalanul” csatlakozik az internethez, és azok különböző adatbázisaihoz. A tesztalany ujjain pedig a kamera tájékozódását segítő színes szalagokat helyeztek el.

Hogy mire jó ez az egész? Nos, egyrészt az összes kapcsolódó, nálunk lévő elektronikus egység kezelésére anélkül, hogy elő kellene vennünk ezeket. Nem kell zsonglörködnünk telefonjainkkal, számológépünkkel és hasonló eszközeinkkel; a felhasználó a kezére vetített telefon-billentyűzetten üti be a hívott személy számát. A billentyűzetet a miniprojektor vetíti ki, a kamera pedig az ujjakon lévő színek alapján értelmezi a tárcsázást.

Az eszköz valódi csodája azonban az internetes adatbázisok közvetlen használatában teljesedik ki. Ha például a felhasználó bemegy egy könyvesboltba, és levesz a polcról egy könyvet, a kamera beolvassa a könyv borítóját, majd ez alapján megkeresi a könyv minden kapcsolódó információját az Amazon adatbázisában. Ahogy a felhasználó belelapoz a könyvbe, a kis projektor máris a lapokra vetíti a könyvvel kapcsolatos információkat, az Amazonos értékelést és egyébeket – akár arra is képes, hogy a könyv olvasása közben egy adott oldalhoz érve kapcsolódó széljegyzeteket, magyarázatokat vetítsen a megfelelő helyre.

A projekt természetesen még erőteljesen fejlesztés alatt van, hiszen maga a technológia (tehát a hardver formája, kiépítése, ergonómiai sajátosságai) is erősen kísérleti, és a kapcsolódó szolgáltatások száma is jelentősen csekély. Az viszont tény, hogy maga az ötlet mindenképpen szenzációs, és remélhetőleg hamarosan a kapcsolódó hardvergyártók és szolgáltatók száma is megnő. Az alábbi videóból még sok egyéb kiderül, ráadásul még több felhasználási módot is megtekinthetünk. A legdurvább az elköszönés, ahol a projekt egyik vezetője szerint tíz év múlva már agyi implant formájában találkozhatunk a technológiával...

Hallgatói tevékenység:

1. 1. Állítsanak össze két összefüggő, jól megformált szöveget a kapott részletekből! Minden kártyát használjanak fel!
2. Gyűjtsék össze a következő szempontok szerint, hogy melyik szöveg összeállításával milyen problémájuk adódott!
 - Milyen módszerrel válogatták szét a kártyákat? Mi segített megállapítani, hogy melyik kártya melyik szöveg részlete?
 - Honnan lehet megállapítani, hogy mi után mi jön?
 - Hol okozott nehézséget az összeállítás, és miért?
 - Volt-e különbség a két szöveg között? Ha igen, mi volt az?

Jelentésteremtés

2. lépés: A szakaszos olvasás kipróbálása (3–4. feladat)

Tervezett idő: 15–20 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a hallgatók megismerkedjenek a szakaszos olvasás technikájával. Első lépésként ők maguk játsszák a diák szerepét, azaz próbálják ki, milyen tapasztalatokhoz, élményekhez lehet jutni ezen a technikán keresztül.

A szakaszos szövegfeldolgozáshoz tetszőleges szöveg választható, amelynek a feldolgozása produktív ezzel a technikával. Az egyes szakaszok utáni kérdéseket frontálisan beszéljük meg, nem kell írni, jegyzetelni.

Szövegjavaslat: Vámos Miklós: Rajzlap (Kompetencia alapú szövegértés-szövegalkotás programcsomag, 7. évfolyam, 1. fejezet. www.sulinovadatbank.hu)

Munkaformák, módszerek, eljárások: frontális munka, szakaszos felolvasás

Hallgatói tevékenység:

3. Hallgassa meg a felolvasott szöveget, és válaszoljon szóban a kérdésekre!
4. Összegezze az előző feladatban látott módszer lényegét, majd olvassa el az ismeretközlő szöveget!

A szakaszos olvasás

A szakaszos olvasás az egyik legfontosabb technika, amelynek segítségével az értő olvasás részképességei fejleszthetők. Azon alapul, hogy az értő olvasáskor spontán módon, gyorsan és gondolatban lezajló folyamatokat járjuk végig, de tudatosan, lassabban és hangossá téve, szakaszban megfogalmazzuk a lépéseket. Ugyanis minden értő olvasás jellegzetessége az előretételezés (jóslás) és a visszatekintés (értelmezés). Magunkban is kérdéseket teszünk fel a következő szövegrész tartalmáról, és meghatározzuk a korábban elhangzottak témáját, akár csak a szakaszos olvasáskor. Tehát a szakaszos olvasás olyan eszköze az értő olvasás elsajátításának, mint a sportok és más tevékenységek elsajátításából is ismert lassú, tudatos begyakorlás.

A szakaszos olvasás első lépése a **szöveg(részlet) kiválasztása**. Ezután meg kell választanunk a szövegnek azt a szerkezeti-tartalmi tulajdonságát, amelyre összpontosítani kívánunk a gyakorlatban. Ezt nevezzük a tanulási folyamat **fókuszának**. A fókusz megválasztása azért fontos, mert a szöveg nyelvi megformálása önmagában általában nem elegendő az érdeklődés felkeltéséhez és fenntartásához (kivéve, ha nyelvileg olyan találó, hogy az önmagában is izgalmas). A fókusz természetesen attól függően válasszuk meg, hogy a feladat milyen tágabb tanulási folyamatba illeszkedik. A fókusz kapcsolódhat a szövegrész poétikai oldalához, a tárgyalt tartalomhoz, a nyelvi-szövegtani megformáláshoz stb. A harmadik lépés a szöveg(rész) **szakaszokra osztása**. Tematikailag egységes szakaszokat különítsünk el, vagyis olyanokat, amelyeknek a témája jól meghatározható (pl. könnyen tudnánk nekik alcímet adni). Ez azt jelenti, hogy a sem túl rövid, sem túl hosszú szakaszok a legalkalmasabbak a feladathoz. Végül fogalmazzunk meg **kérdéseket és feladatokat** a különböző szakaszok zárásához. Fontos, hogy ezek tartalmazzanak (a következő szakaszra vonatkozó) **jósló** és (az előző szakaszra vonatkozó) **jóslás-ellenőrző** kérdéseket, feladatokat. Kerüljön sor az előző szakasz **témájának megjelölésére** és a következő szakasz **témájának megjóslására** valamilyen formában (alcímválasztás, kérdésfeltevés akár visszamenőleg is).

A jóslás és az összegzés hangsúlyozása azt a látszatot keltheti, hogy a szakaszos olvasás a „sztorira” összpontosít, mintha a szöveg minden pontján az lenne a legfontosabb, hogy mi fog most történni. Valójában nem erről van szó: a módszer nemcsak narratív szövegek esetén alkalmazható, mert minden olyan szöveg, amely valamilyen szempontból érdekesnek tekinthető, elvárásokat kelt az olvasóban, és kíváncsivá teszi a folytatást illetően. A jóslás értelme éppen az elvárások nyílt megfogalmazása, sőt, ha lehet, arra is fordítsunk figyelmet a feladatokban, hogy milyen eszközökkel éri el a szöveg az elvárások és a kíváncsiság felkeltését.

3. lépés: Szövegek szakaszokra bontása (5–8. feladat)

Tervezett idő: 20–25 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja egy szöveg egységeinek (szakaszainak) a megtalálása, és ezek nyelvi jellemzőinek megbeszélése. A feladatot a diákok csoportokban oldják meg. Egy szöveget legalább két különböző csoport kapjon, hogy mód nyíljon a szakaszokra bontás feldolgozására. Érdekes többféle (irodalmi és nem irodalmi) szöveget is adni a különböző csoportoknak. (A szövegjavaslatokat l. alább.)

Miután a csoportok elkészültek a szakaszokra bontással, alakuljanak új csoportok úgy, hogy az azonos szöveggel dolgozók kerüljenek egybe. Hasonlítsák össze a szakaszokra bontás eredményeit; vitassák meg, ki miért ott húzta meg az egyes szakaszok határait, ahol.

Végül közösen beszéljük meg, hogy a témaváltásokat milyen nyelvi eszközök jelzik.

Feldolgozásra javasolt szövegek:

Móricz Zsigmond: Nyomozás. <http://mek.oszk.hu/05700/05770/05770.htm#4>

Roald Dahl: Szofi és a HABÓ. Fordította: Nagy Sándor

<http://www.chem.elte.hu/Sandor.Nagy/other/habolap.htm>

Kálmán László – Nádasdy Ádám: Hajnali hárompercesek a nyelvről.

<http://www.budling.hu/~kalman/arch/hajnali.pdf>

Szépirodalmi szöveggént bármilyen novella, vagy regényrészlet megfelelő lehet, amelyet izgalmas szakaszokra lehet bontani. Az ismeretterjesztő írások közül olyanokat érdemes választani, ahol a gondolatmenet egy irányba halad, kevés kitéréssel, vagy az érvelés jól követhető, nyelvi formája megfelelően explicit, tagolt.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás, közös megbeszélés

Eszközök: A szövegek kiosztható formában, a kellő példányszámban.

Hallgatói tevékenység:

5. Olvassák el a kapott szöveget, és bontsák feldolgozási szakaszokra! Minden egyes szakasz esetében tudják megindokolni annak létjogosultságát egy képzeletbeli feladatmegoldásban!
6. Hasonlítsák össze a megoldásaikat a másik csoport megoldásaival! Milyen szakaszokkal dolgoztak, és miért?
7. Hasonlítsák össze, mi az egyes szövegrészek témája! Találják meg, hogy nyelviileg mi jelzi a témaváltást!
8. Olvassa el az alábbi ismeretközlő szöveget!

A szöveg szerkezete

Egymás után következő mondatokat akkor érzékelünk **szövegnek (koherens szövegnek)**, ha a mondatok közötti kapcsolatokat (az ún. **retorikai viszonyokat**) meg tudjuk állapítani. Ennek persze előfeltétele is, de részben következménye is, hogy az egyes mondatokat értelmezni tudjuk, és a mondatok közötti egyéb kapcsolatokat, például a bennük említett dolgok azonosságát felismerjük. A retorikai kapcsolatoknak nem mindig van nyelvi eszközökkel kifejezett jelölője, sokszor csak a mondatok tartalmából ismerjük fel ezeket.

Ha a szöveg koherens egészzé áll össze, akkor meg tudjuk jelölni a **témáját**, vagyis azt, hogy miről szól a szöveg. Egy adott szövegnek többféleképpen is meg tudjuk jelölni a témáját, de ezek mindig egymással egyenértékűek vagy egymás bővítései, például: „Az ember az állat legjobb barátja”; „Sasmentők a pusztán”; „Így ápolják a sérült sasokat” stb. A szövegrész témája egyben alkalmas címe is lehet a szövegrésznek, ha pedig kérdésként fogalmazzuk meg, akkor a szövegrész mindig válaszként szolgálhat a témára, például: „Hogyan ápolják a sérült sasokat?”; „Mit csinálnak a pusztai sasmentők?”

A szövegrész témája úgy alakul ki, hogy a kezdő mondatnak már megállapítható témája van, majd a következő mondattal együtt némileg módosulhat a téma, és így tovább. Ezt nevezzük a szöveg **tematikus progressiójának**. Az egyes mondatok közötti retorikai viszony határozza meg, hogy hogyan változik a téma, ahogy az egyik mondat után a következőt is feldolgozzuk. Retorikai viszonyok például az időbeli folytatás (elbeszélő szövegrészben), a **tágítás**, a **magyarázat**, a **részletezés** vagy **kifejtés**, a **kitérés** stb. Ha részletezésbe vagy kitérésbe kezdünk, az a nagyobb szövegrész témáját nem befolyásolja, de helyi témaváltást eredményez, amelyről később esetleg visszatérünk a korábbi témához. A retorikai viszonyokat, különböző helyi témaváltásokat sokszor nyelvi eszközökkel jelöljük (kötőszavak, partikulák, mondathatározók, topik).

A szöveg kohéziójának másik feltétele, hogy a különböző mondatok tartalma közötti kapcsolat világos legyen. Ennek legfontosabb eszköze a **visszaütalás (anafora)**, amely jelzi, hogy a

mondat tartalmában egy korábban már említett dolog szerepel. Ennek eszközei közé tartoznak például a névmások, a határozott névszói szerkezetek, a kihagyás (ellipszis) vagy az is szócska.

A szöveg kohézióját biztosító információ sokszor nincs nyíltan kifejezve (például az időbeli egymásután nem mindig jelöljük ezután szóval vagy más módon, a határozott névszói szerkezetek sokszor nem kimondottan említett dologra utalnak vissza). Ezért akkor, amikor a szöveg egységes tartalmát megértjük, fel kell tételeznünk olyan információkat, amelyek a szövegben csak ki nem mondott (implicit) formában vannak benne. Ezért az az igény, hogy a mondatok egymásutánját koherens szöveggé fogjuk fel, a burkolt információközlés fő forrása.

4. lépés: Feladattervezés (9. feladat)

Tervezett idő: 10 perc + otthoni munka

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben a hallgatók feladata egy feladat és egy hozzá tartozó, részletes tanári instrukció szerkesztése és megoldása a következő feladattípusok valamelyikéhez:

1. szövegrészek, ill. kapcsolóelemek pótlása;
2. tételmondatból jóslás;
3. bekezdésekhez címadás;
4. bekezdésekhez kérdés megfogalmazása;
5. bekezdés írása tételmondatához;
6. szövegszerkezet vizualizálása.

A tanári instrukciónak tartalmaznia kell a feladat lehetséges céljának, a megcélzott korosztálynak, a fejlesztett képességnek a megjelölését, valamint a feladat lehetséges megoldását is. A feladat része a portfóliónak.

Az órán inkább csak a feladat körvonalazásáig kell mindenkinek eljutnia, a kidolgozás otthoni feladat. A diákok dolgozhatnak akár párosával is, kisebb csoportban az ötletelés alatt, de jelezzük, hogy mindenkinek önálló feladatot kell majd készítenie.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni, pár- vagy csoportmunka, ötletgyűjtés

Hallgatói tevékenység:

9. Szerkesszen feladatot a következő tevékenységek valamelyikéhez!

1. tételmondatból jóslás;
2. bekezdésekhez címadás;
3. bekezdésekhez kérdés megfogalmazása;
4. bekezdés írása tételmondatához;
5. szövegszerkezet vizualizálása.

A feladat leírása tartalmazza a legfontosabb információkat, tervezési lépéseket, a feladat alapvető céljait, az általa fejlesztett képességeket, valamint néhány lehetséges megoldást.

Reflektálás

5. lépés: Vélemény megfogalmazása (10. feladat)

Tervezett idő: 15 perc

Tanári instrukciók: A feladatban a hallgatók személyes véleményét kérjük a modul témájáról. Az esszét be lehet szedni, és szövegesen értékelni, de a portfólióba ez nem tartozik bele.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, 10 centis fogalmazás

Hallgatói tevékenység:

10. Írjon tízcentis esszét a következő témákról! Fejtse ki saját véleményét!

- a) A leíró nyelvtannak vajon mely részei hasznosak a szöveg szerkezeti sajátosságainak megértéséhez?
- b) Mit gondol, mennyire hasznosak a szövegértési képesség fejlesztésében a szöveg szerkezeti felépítéséről szerzett tapasztalatok?

II. modul

Integrált megközelítés (2×45 perc)

Ráhangolódás

1. lépés: Tapasztalatok felidézése (1. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A ráhangolódás fázisában a diákoknak a modul alapvető témájáról, irodalom és nyelvtan egységéről, illetve különbözőségéről kell elgondolkodniuk. Alakuljanak négyfős csoportok. Minden csoport kapjon egy csomagolópapírt, amely négy részre van osztva. A négy területen a következő kérdések szerepeljenek:

- Egy tantárgy-e az irodalom és a nyelvtan, vagy kettő? Milyen szempontból egy, milyenből kettő?
- Melyek azok a fogalmak, amelyek mind az irodalomban, mind a nyelvtanban előjönnek?
- Milyen szövegtípusok kerülnek elő a magyarórákon?
- Milyen olyan módszerek vannak, amelyek az irodalmi szövegek elemzésénél is használatosak, de nyelvi jellegűek?

Egy-egy negyedbe egyszerre csak egy tanuló dolgozzon; írják fel véleményüket, előzetes elképzeléseiket az adott kérdésről, majd forgassák el a papírt. Mind a négy kérdésről mind a négyen írjanak véleményt, majd vitassák meg álláspontjaikat (1. asztalterítő eljárás). Az asztalterítőket el lehet tenni, és a modul végén újra végigtekinteni a kérdéseken.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, asztalterítő

Eszközök: csomagolópapírok a megfelelő kérdésekkel

Hallgatói tevékenység:

1. Válaszoljanak egyénileg a következő kérdésekre „az asztalterítőn”! Vitassák meg álláspontjaikat!
 - Egy tantárgy-e az irodalom és a nyelvtan, vagy kettő? Milyen szempontból egy, milyenből kettő?
 - Melyek azok a fogalmak, amelyek mind az irodalomban, mind a nyelvtanban előjönnek?
 - Milyen szövegtípusok kerülnek elő a magyarórákon?
 - Milyen olyan módszerek vannak, amelyek az irodalmi szövegek elemzésénél is használatosak, de nyelvi jellegűek?

Jelentésteremtés

2. lépés: A nyelvi megformálás sajátosságai (2. feladat)

Tervezett idő: 15–20 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy irodalmi szövegek nyelvi jellegzetességeire hívjuk fel a hallgatók figyelmét. A diákok csoportokban dolgoznak. A csoporttagok különböző szövegeket kapnak, amelyekről nem adjuk meg, hogy honnan származnak. (Néhány, nyelvileg nagyon jellegzetes szöveget megadtunk, de ezeken kívül természetesen más szövegek is használhatóak. A lényeg, hogy a nyelvi jellegzetességek szembetűnőek és könnyen megfogalmazhatóak legyenek.) A diákok feladata, hogy a kapott részletből kigyűjtsék a nyelvi jellegzetességeket. És ezáltal elemezzék is az adott nyelvi eszközök hatását. Az egyéni gyűjtőmunka után mozaikszerűen számoljanak be a saját csoportjukban a tapasztalataikról.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, feladatmegoldás; csoportmunka, közös megbeszélés (mozaik)

Eszközök: szövegek, például:

„Kedves fíjjug!

Sajnos eelőre nem. Látthatójan becsappptallak. kicsinyt. Udjanis puccollni kell a halyóról. Mert a dullajdonnosog azzz éjjjel. A halyó fennnégbée! egy nagy? ládátt hoztak? Amikorrr. Ell akartam lopnikésőbb mer ők. Elmenteg. akkor észrevettem: hogy. A ládábann etj hulllla van. Esz igen rozsz jel. Menneküljetek! el Ti is. A rendtőrség miattt. Szívől sajjnálom. És kiválló Tiz tellettel Negtek.

A törrökk.”

Kedves Tsülögg!

Te hüjje ló akki vagggy! Ez a nő 1. vesz-Éjjes bosszorgány. Kihasznaájja hogy. Egy beképzeltt alag került. A hállólyába neki. Ne pofffázz! Puccolly inét. Mert nadjon gönnyen llehet. Hodj Egysszerüen lellő nek. Legalláp is elvisszneck. j jól nészől ki Te. Nem issmerred 5. vesszééjjes Bosszor gán. Netuddkki.

Tsülögg Te? bágyyatt, gérotzó. Lo aki vadj hát Nem irtamm nekked. - Hogy esz a nnó 1-gy nagggy!

bosszorgány és? Veszed téged aaz óróddnál foggva. Naadjon. Vigyázz!?: Esz ety nemszetgőzi gémmhölgy! Te peddik egyy. nemmzzettgőzi szszom Oru ló, marrha éss tsuppa ijjen. Lyól viggyász!?: ++ x. mégy. s ha Te megy ne. neg...

Nedudddgi!!

Rejtő Jenő: *Az elátkozott part*

A KUTYA

A kutya háziállat. Három fő részből áll, úgymint: fej, törzs és végtagok. Ha ezen részek bármelyikét a kutyából elveszük, akkor a kutya elromlik, és többé sem nem szalad, sem nem ugat, egyáltalán nem működik tovább.

Különféle kutyák vannak, úgymint: pulikutya, komondor, vizsla, agár, szentbernáthegyi, újfundlandi kutya, öleb, kis girhes, nagy dög, mopszli, nyakszli, vonító sühögér, kis kutya, nagy kutya, tarka kutya, Sajó kutyám. (A kutyuskám az nem kutya, hanem, amint egy igen kiváló természettudós földérite, egy nő.)

A kutya igen hú állat. Ha a gazdája megrúgja, akkor meglapul, és nyalogatja a cipőjét. Ha pedig meghal a gazdája, akkor a kutya nagyon szomorú lesz, sőt van olyan kutya is, amelyik a gazdája halála után nem eszik, nem ugat, lefekszik, és ő is meghal, nem úgy, mint például a zsebóra, amely a gazdája halála után is közönyös ketyegéssel jár tovább, amiért is a zsebóra egy hűtlen kutya.

A kutya örömeinek az által ad kifejezést, hogy a farkát csóválja. Ha pedig a farkát levágják, akkor a fejét csóválja.

A kutya valamennyi állat közt a legértelmesebb. Igen tanulékony, például rövid néhány esztendő fátározás után már megérti a saját nevét, s ha azt hangosan kiáltják, a kutya dühösen ugatni kezd, ami azt jelenti, hogy hagyják már békén. De a kutya nemcsak szellemileg fejlett, hanem lelkileg is, némelyik annyira mély lélek, hogy emlékeztet a lírai költőkre, ugyanis ezek a költői lelkű kutyák, ha feljön a hold, és az ég tetején szépen ragyog, szintén ugatni kezdenek.

A kutyának veszedelmes betegsége a veszettség, ami igen ragadós nyavalya, az ember is megkaphatja, és harapás által terjed, mégpedig úgy, hogy vagy a veszett kutya harap meg egy embert, vagy a veszett ember harapja meg a kutyát.

A kutyának a veszettségen kívül legfőbb ellensége a sintér. Ez egy olyan úriember, aki drótkarikával jár az utcán, s ha meglát egy kutyát, utána szalad, a drótot a nyakába veti, és elkezd a kutyát húzni, mire a kutya gazdája pedig két pofont ad a sintérnek, a gazdát a rendőr fölírja, s utcai botrány

miatt fizet hús korona bírságot. A bírság lefizetésének napján a gazda a kutyának öt flemmet ad és két rúgást, mikor pedig a gazda ebéd után elmegy a kávéházba feketézni, a felesége úgynevezett vigasz-cvikipuszt ad a kutyának, ami, ha öreg és csúnya az asszony, még csak fokozza és betetézi a szegény kutya szenvedéseit.

A veszettség ellen Pasteur nevű francia orvos kitűnő szérumot talált föl, de a sintér és a cvikipuszi ellen ő sem tudott még semmit kitalálni. A veszettségen kívül még nagy baja a kutyának az elveszettség, ami ellen az apróhirdetések, s a megtaláló fejére kitűzött illó jutalom szolgál.

A kutyáról szóló eme tanulmány keretein belül meg kell még emlékeznünk az ebzárlatról, amit plakátokon tesznek közhírré a városban. A plakátok arra valók, hogy azt a kutyák elolvassák, és pontosan betartsák. Azért helyezik el rendszerint az utcasarkokon.

A kutyát házőrzésre, a szoba bepizskítására, mások zavarására, a háziúr és házmester bosszantására használják, tehát igen hasznos állat, csontjából rongyot készítenek, húsát várostromok alkalomával eszik.

Nagy Lajos: *Képtelen természetrajz.*

Az óramutatón már a délután képei peregtek, mikor gondolataiba' merülve lassan ment az idő. A belváros jól megszokott zaját olykor-olykor elmosódó dallamfoszlányok törték meg, és sajnos, néha, egy mentőautó is. Ilyenkor Edina mindig összeszoruló szívvel gondolt azokra, akik nem teljesen egészségesek és mentőautóban kell utazniuk...

Egyszer csak telefonra lett figyelmes. Térült-fordult és a berregést felvevésével szakította meg.

– Tessék. Margittay... jaj, bocsánat, illetve Marketing Csoport! – mondta.

Ám a vonal túloldalán az erős kacagás kétséget nem fért hagyni, hogy a „valaki” személyesen Edinával akar beszélni, sőt, hogy Kótay Mercedes, becenevén „Maci” a ludas hívásban.

– Ha-ha-ha. Szerbusz Edina, itt legjobb barátnőd, a „Maci” beszélek. – Tréfákozott mosolyra fakasztva Edinát Maci.

– Ha-ha. Szervusz Mercedes, már a neved-mondási tréfádról is tudhatnám, hogy csakis Te vagy! Be' jó, hogy hívsz, ezer éve nem láttalak, illetve régen. Olyan, de olyan jó lenne találkozunk, ha időd engedi... – Maci lelkesen vágott szavába válaszával, de nem haragudott meg.

– Bruhaha, bruhaha!!! Micsoda egybeesés, Edina hisz magam is ezt az indítványt akartam tenni, hogy nem-e tudnánk ma fél ötkor a Gerbaud teraszán találkozni... –

– Nahát, ez aztán frapáns egybeesése az életnek! – Majd így folytatta.

– Épp ma reggel támadtak nosztalgikus gondolataim Vörösmarthy Gerbaud-ról, hol oly sokszor futottunk össze, mikor édesanyáink, kik régi ismerősök sőt barátnők minket fagyizni oda elvittek, sajnos édesapák nélkül, mi abban a „korban” nem volt ritka kiküldetésük miatt, melyen búslakodtunk a jó sütemények dacára. Enyimé most is Bonbayban van sajnos, míg haza nem jön. –

– Enyimé is. De te viszont ráérsz a mondottam időben?

Hangzott a válasz habozás nélkül.

– Hogyne természetesen, hiszen csak 19-re megyek kondicionáló AEROBIC-ra, Csanády utcába, 7 szám alá. –

– Okay és puszóka, addig is tartsd a frontot, titkárnök Gyöngye! Tehát fél öt há-kor a Gerbaud teraszán, vagy ha hűvösebbre fordulna az idő, amit nem hiszek, a belső termék valamelyikében. –

E tréfás mondatokat már a hívott fél sem állhatta meg kitörő nevetése nélkül, és a könnye is kicsordult, mikor e szavakkal letette e telefont.

– Haha-bruha! A könnyem is kicsordul. Nem hiába Te voltál a tréfamester a Dallos Ida Szakközépiskolában, hova jártunk! Akkor hát szervusz Maci, fél ötig és ne tovább! –

– Szervusz akkor! –

Köszönt el befejezve a beszélgetését.

Parti Nagy Lajos (Sárbogárdi Jolán): *A test angyala.*

Arany János: SZONDI KÉT APRÓDJA

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja;
Szemközt vele nyájas, szép zöld hegy-orum,
Tetején lobogós hadi kopja.

Két ifiu térdel, kezökben a lant,
A kopja tövén, mintha volna feszület.
Zsibongva hadával a völgyben alatt
Ali győzelem-ünnepet ület.

„Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
Bülbül-szavu rózsák két mennyei bokra?
Hadd fűzne dalokból gyöngysorba füzért,
Odaillót egy huri nyakra!”

„Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant
Zászlós kopiával a gyaur basa sírján:
Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant,
És pengeti, pengeti, sírván.”

...S hogy feljöve Márton, az orosz pap,
Kevély üzenettel a bős Ali küldte:
Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
Meg nem marad itt anyaszülte.

„Szép úrfiak! immár e puszta halom,
E kopja tövén nincs mér' zengeni többet:
Jertek velem, ottlenn áll nagy vigalom,
Odalenn vár mézizü sörbet. –,

Mondjad neki, Márton, im ezt felelem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézusa kezében kész a kegyelem:
Egyenest oda fog folyamodni.

„Serbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs,
Mit csak terem a nagy szultán birodalma.
Jó illatu fűszer, és drága kenőcs...
Ali győzelem-ünnepe van ma!”

Hadd zúgjon az álgyu! pogány Ali mond,
És pattog a bomba, és röpked a gránát;
Minden tüzes ördög népet, falat ont:
Töri Drégel sziklai várát.

„Szép úrfiak! a nap nyugvóra hajolt,
Immár földi vállát bíborszinü kaftán,
Szél zendül az erdön, – ott leskel a hold:
Idekinn hideg éj sziszeg aztán!”

A vár piacára ezüsttűt, aranyt,
Sok nagybecsű marhát máglyába kihordat;
Harcos paripái nyihognak alant:
Szügyeikben tört keze forgat.

„Aztán – no, hisz úgy volt! aztán elesett!
Zászlós kopiával hős Ali temette;
Itt nyugszik a halmon, – rövid az eset –;
Zengjétek Alit ma helyette!”

Két dalnoka is volt, két árva fiú:
Öltözteti cifrán bársonyba puhába:
Nem hagyta cselédit – ezért öli bú –
Vele halni meg, ócska ruhába’!

„S küldött Alihoz... Ali dús, Ali jó;
Lány-arcotok’ a nap meg nem süti nála;
Sátrában alusztok, a szélkül is ó:
Fiaim, hozzá köt a hála!”

Hogy vítt ezerekkel! hogy vítt egyedül!
Mint bástya, feszült meg romlott torony alján:
Jó kardja előtt a had rendre ledúl,
Kelevéze ragyog vala balján.

„Ruszttem maga volt ő!... s hogy harcola még,
Bár álgúgolyótul megtört ina, térde!
Én láttam e harcot!... Azonban elég:
Ali majd haragunni fog érte.”

Mint hulla a hulla! veszett a pogány,
Kő módra befolyván a hegy menedékét:
Ő áll a halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét.

„Eh! vége mikor lesz? kifogytok-e már
Dícséretiből az otromba gyaurnak?
Eb a hite kölykei! vesseje vár
És börtöne kész Ali úrnak.”

Apadjon el a szem, mely célba vevé,
Száradjon el a kar, mely őt lefejezte;
Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé,
Ki miatt lőn ily kora veszte!

Forrás: www.mek.oszk.hu

Hallgatói tevékenység:

2. Olvassa el a kapott szöveget! Miben sajátos nyelvileg az adott részlet? Gyűjtse ki belőle a nyelvi sajátosságokat! Egyeztessék közösen, hogy miket találtak a saját szövegeikben!

3. lépés: A szövegek nyelvi megformálása és a nyelvi tananyag (3. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: Ez a lépés az előzőnek a szerves folytatása. Az előző lépés tapasztalatait frontálisan összegezzük. Gyűjtsük össze az egyes elemzésekből a nyelvi szempontokat, majd beszéljük meg, melyik szempont milyen nyelvi tananyagrészhöz lenne kapcsolható, illetve, hogy milyen életkorban képzelhető el az adott problémakör. A megbeszélésről készítsünk vázlatot a táblára.

Munkaformák, módszerek, eljárások: frontális munka (amit megelőzhet rövid egyéni is), közös megbeszélés, szempontgyűjtés

Hallgatói tevékenység:

3. Az előző feladatban elkészített nyelvi elemzés szempontjait párosítsák lehetséges nyelvi tananyagrészekkel, amelyekhez azokat szervesen kapcsolni lehetne! Gondolják végig, melyik témát milyen életkorokban lenne lehetséges érinteni!

4. lépés: Feladat készítés (4. feladat)

Tervezett idő: 15 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben a hallgatóknak ismét egyénileg kell feladatot tervezniük. Az előző feladatokban elemzett szövegek valamelyikéhez, illetve a rájuk alkalmazott nyelvi szempontokhoz kapcsolódóan kell nyelvi feladatot készíteniük. A feladat készítés ismét részletes feladatleírást jelent (tanári instrukciók, célok, módszerek, megvalósítás, megoldások).

Mivel a szövegek már rendelkezésre állnak, és a hallgatók már jól ismerik, átlátják őket, a tervezést meg lehet valósítani az órán. A helyben tervezett feladatokat beszédhetjük, és szövegesen értékelhetjük; de ez a tevékenység nem része a féléves portfóliónak.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, feladat készítés

Hallgatói tevékenység:

4. Az előző feladatokban szereplő szövegekkel kapcsolatban felmerült nyelvi problémakörök valamelyikéhez tervezzen nyelvi feladatot! A feladatleírásnak tartalmaznia kell a tanárnak szóló részletes instrukciókat a feladat céljára és megvalósítására vonatkozóan, illetve a lehetséges megoldásokat.

Az irodalom és a nyelvtan integrációja

Magyarországon (mint sok más országban) régi hagyomány a magyar irodalom és a magyar nyelvtan összekapcsolása. (Van olyan ország is, ahol a nyelvtant az idegennyelv-tanulás során tanítják.) A hagyomány forrása természetesen az, hogy az irodalom és minden szöveg közege a nyelv. Ugyanebből a hagyományból ered az is, hogy a nyelvtant máig is az ókori minták szerint tanítják. Az ókorban és a középkorban, amikor **grammatikának** hívták ezt a tantárgyat, a célja a klasszikus írók és költők nyelvhasználatának elsajátítása volt. Tehát voltaképpen nem is a tanulók által beszélt nyelvhasználatról szólt, hanem sokkal régebbi, csak írásban létező és csak emelkedett stílusú nyelvhasználatról, a klasszikus irodalom nyelvhasználatáról. (Ennek a hagyománynak köszönhető többek közt az ókori, görög és latin nyelvtanokból származó nyelvtani fogalmak használata, az írás előnyben részesítése, a normativitás a mai nyelvtanokban is.)

Az irodalom és a nyelvtan egyetlen tárgyként való tanítása a modern iskolákban egészen más alapokon nyugszik, mint az ókorban. Ezekben az iskolákban az irodalom nem pusztán műveltségi tárgy, hanem az olvasás megszerettetésére, a szövegértési és szövegalkotási képessé-

gek fejlesztésére, az értő olvasás megtanítására is szolgál. Ugyanígy a nyelvtan nem egy korábbi igényes nyelvhasználat elsajátítását szolgálja, hanem az anyanyelvi tudatosság, a nyelvérték fejlesztését tűzi ki célul, vagyis ugyanazoknak a céloknak van alárendelve, mint amelyeknek az irodalom oktatása. (Ezen kívül persze célja az ún. „irodalmi köznyelv” normájának megismertetése, ezen belül a szabványos helyesírás megtanítása, valamint a nyelvvel, a nyelvekkel és a beszélőközösségekkel kapcsolatos közhasznú ismeretek átadása is.) Ezt a felfogást nevezzük **integrált nyelvi és irodalmi nevelésnek**.

5. lépés: Szövegek átalakítása (5. feladat) – választható feladat

Tervezett idő: 20 perc

Tanári instrukciók: Ehhez a feladathoz az előkészületeket már az előző alkalommal meg kell tenni. Előre szólni kell a hallgatóknak, hogy erre az alkalomra hozzanak bűnesetekről szóló bulvárhíreket. A behozott hírekből válasszunk ki néhány feldolgozásra alkalmasat.

A feladat célja, hogy a hallgatók kipróbálják magukat egy kreatív írási helyzetben, illetve, hogy megélik az együttműködő csoportokban való részvételt, illetve annak irányítását. Alakítsunk csoportokat, és nevezzünk meg minden csoportban egy vezetőt. (Sokféle szempont dönthet abban, hogy kit választunk.) Minden csoport megkapja a feladatait: egy bulvárhírt és a hozzá tartozó kreatív írásgyakorlatokat. A csoportvezető ossza ki a feladatokat a tagok között; a vezető feladata, hogy úgy koordinálja a munkát, hogy mindenki időre elkészüljön. Jelöljük ki, hogy az egész feladat elvégzésére pontosan mennyi idő áll rendelkezésre. (De a továbbiakban a csoportvezető szóljon a többieknek, hogy mennyi idő van hátra, esetleg előre is megtervezheti az időbeosztást, és ha kell, besegíthet az írásban is.) Azt az trivialitást, hogy a csoportokon belül a munkamegosztás elkerülhetetlen, ne áruljuk el; azonban ha egy csoport 10 perc után sem jön rá erre a kézenfekvő megoldásra, akkor szóljunk nekik, hogy egyénileg osszák fel a munkát.

A feladat elvégzése után mindenki foglalja össze, hogy milyen változtatásokat végzett a szövegen az átírás során; a csoportvezető feladata annak az elérése, hogy mindenki elvégezze a feladat második részét is. A végén minden csoport beszélje meg, hogy milyen tanulságai voltak a feladat elvégzésének, mind nyelvi, mind munkaszervezési szempontból. Ezekről a tanulságokról a csoportvezető készítsen jegyzőkönyvet; ezeket szedjük be.

Megjegyzés: A d) feladatban ha több szereplő is szóba jön, akkor ez több tagra kiosztható külön feladatokat jelent.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, kreatív írás

Eszközök: bulvárhírek

Hallgatói tevékenység:

5. Alakítsa át a szöveget az ön számára kijelölt módon!
 - a) Fogalmazza át a hírt rendőrségi jegyzőkönyv formájában!
 - b) Alakítsa át a hírt novellarészletté!
 - c) Írja át a hírt úgy, ahogy egy komoly lapban szerepelne!
 - d) Mesélje el a hírt valamelyik szereplő szemszögéből!

6. lépés: Párosítás (6. feladat)**Tervezett idő:** 10 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja integrált témákon való ötletelés. Gyűjtsenek a hallgatók olyan irodalmi–nyelvi témapárokat, amelyeket integrálni lehetne egy képzeletbeli tananyagban. A pármunkát úgy érdemes szervezni, hogy a pár egyik tagja írjon egy nyelvi témát, a másik egy irodalmi, aztán cseréljenek, és párosítsanak a megkapott témához egy másikat. Miután néhány témapár már összegyűlt minden párnál, kerüljenek fel a párok egy nagy csomagolópapírra. Ha marad rá idő, érdemes lehet frontálisan megvitatni, hogy mely témapárok integrálhatóak jól, és melyek kevésbé.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni és pármunka, majd frontális munka, feladatmegoldás

Eszközök: felragasztható cetlik, csomagolópapír

Hallgatói tevékenység:

6. Írjanak egy-egy irodalmi vagy nyelvi témakört a kapott kis lapra, majd cseréljenek, és az adott irodalmi témakörhöz párosítsanak nyelvtant és fordítva!

7. lépés: Tematikus terv készítése (7. feladat)**Tervezett idő:** 5 perc – a feladatkijelölésre

Tanári instrukciók: A modul tanulságait összegző feladat egy integrált tematikus terv készítése otthoni munka keretében. (Az órán csak a feladat kiosztása és magyarázata zajlik.) Az integrált tematikus terv nagyjából 10-15 tanórának az anyagát tervezze, tartalmaznia kell a szöveg vagy szövegek megválasztását, a tevékenységek leírását a nyelvi szempontú elemzéshez, az alapvető időbeosztást, módszereket és eszközöket. (A mellékelt táblázat segíti a tervezést.) Ez a feladat otthoni feladat, egyéni munkaként értékelhető, bekerül a nagy portfólióba.

Munkaformák, módszerek, eljárások: frontális munka, egyéni munka, tematikus terv készítése

Eszközök: táblázat (tematikus terv)

Osztály:

Téma:

Időtartam:

Célok:

Idő	Tananyag	Az oktatás menete	Szervezési mód	Módszerek	Eszközök	Egyéb
1. óra						
2. óra						

Hallgatói tevékenység:

7. Készítse el egy integrált tanegység tematikus tervét! (A mellékelt táblázat segít a terv elkészítésében.)

Reflektálás

8. lépés: Vita a tantárgystruktúráról (8. feladat)

Tervezett idő: 15 perc

Tanári instrukciók: A reflektálás fázisában a tanulók különböző megadott álláspontokról vitatkoznak. A vita megszervezéséhez a „sarkok” módszert ajánljuk (leírását l. Pethőné Nagy Csilla *Módszertani kézikönyvében*).

Munkaformák, módszerek, eljárások: frontális munka, vita („sarkok”)

Hallgatói tevékenység:

8. Válasszon az alábbi álláspontok közül, és támassza alá érvekkel a választott véleményt!

- A jelenlegi tantárgystruktúra jó úgy, ahogy van; nem kell rajta változtatni.
- Minél kevesebb nagy tantárgytömbre lenne inkább szükség (pl. „Természettudomány”, „Művészet”, „Társadalomtudomány” stb.).
- Alkalmi tömböket kéne létrehozni, amikor olyan témáról van szó, ami több tantárgyat érint, arra az időre össze kéne vonni a tárgyakat.
- Projektrendszerű oktatásra lenne szükség (amikor a tananyag témákból épül föl, és minden témát minden lehetséges tantárgy oldaláról megvizsgálunk).

III. modul

Szövegalkotás (4×45 perc)

1. Mondatrész – tagmondat – mondat – szöveg (2×45 perc)

Ráhangolódás

1. lépés: TTM-táblázat (1. feladat)

Tervezett idő: 10–15 perc

Tanári instrukciók: A ráhangolódásban a hallgatók egy TTM-táblázatban összesítik előzetes tudásukat arról, hogy milyen szerepek lehetnek a mondatrészeknek a mondatban, a tagmondatoknak az összetett mondatban, a mondatoknak a szövegben. Előzetes ismereteiket pármunkában egyeztetik egymással, majd közösen töltsék ki a táblázat 2. oszlopát, amely arra vonatkozik, hogy mit szeretnének még megtudni a témával kapcsolatosan. A táblázat 3. oszlopa egyelőre maradjon üresen. A feladatot lehet frontálisan is egyeztetni, röviden tisztázni a hallgatók elvárásait.:

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, majd pármunka, TTM-táblázat

Hallgatói tevékenység:

1. Töltse ki az alábbi TTM-táblázat első és második oszlopát!

	Tudom	Tudni szeretném	Megtanultam
A mondatrészek ilyen szerepeket játszhatnak a mondatban:			
A tagmondatok ilyen szerepeket játszhatnak az összetett mondatban:			
A mondatok ilyen szerepeket játszhatnak a szövegben:			

Jelentésteremtés**2. lépés: Fordítás és eredeti összehasonlítása (2. feladat)**

Tervezett idő: 20–25 perc

Tanári instrukciók: A hallgatók ebben a feladatban fordítások összevetésén keresztül jutnak tapasztalathoz arról, hogy hogyan szerveződnek szöveggé a mondatok. Az idegen nyelvvel való összevetés megkönnyíti az anyanyelv jellegzetességeire való reflektálást is. A feladat fókuszában itt is a mondatok szöveggé szerveződése áll.

Az előző alkalommal kérjük meg a hallgatókat arra, hogy hozzanak magukkal erre az alkalomra egy tetszőleges, általuk ismert nyelven íródott egy bekezdésnyi szöveget, és annak a magyar fordítását. A feladat sikeréhez hozzájárul, ha a fordítást nem maguk készítik, hanem „profi” fordításról, irodalmi művek esetében műfordításról van szó. A hallgatók egyénileg dolgozzanak az általuk hozott szövegen. Töltsék ki a szemponttáblázatot, majd az azonos nyelvvel dolgozók szerveződjenek csoportokba, és beszéljék meg a két nyelv összevetéséből leszűrt tapasztalataikat. Végül frontálisan is egyeztessük a tapasztalatokat.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni majd csoportmunka, szemponttáblázat; frontális munka, közös megbeszélés

Eszközök: szöveg és fordítása a tanult idegen nyelven (legjobb, ha a hallgatók hozzák)

Hallgatói tevékenység:

2. Az alábbi szemponttáblázat alapján hasonlítsa össze az eredeti szöveget a fordítással!

Szempont	Eredeti	Fordítás
Mondathatárok		
Tagmondat vagy más kifejezés tölti be egy mondatrész szerepét		
Ugyanannak egyszerűbb és összetettebb kifejezése (módosító hiánya, ill. megléte)		
Egyszavas kifejezés többszavasnak felel meg		
A szóhasználat eltérései (ha vannak)		
A két szöveg hatásának eltérése (ha van)		

3. lépés: Előírások a tankönyvek nyelvezetére vonatkozóan (3. feladat)**Tervezett idő:** 15 perc

Tanári instrukciók: Ebben a feladatban a hallgatók azt vizsgálják meg, milyen szövegjellemzőknek kell az iskolai tankönyveknek megfelelniük. A kettéosztott naplóban a 2004-es tankönyvrendelet szövegéből idézünk; a hallgatóknak erről kell véleményt, kritikát formálniuk. Hagyjunk időt arra, hogy a hallgatók egyénileg végiggondolják az idézeteket, majd párban vagy csoportban vitassák meg gondolataikat. Elképzelhető a frontális egyeztetés is.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoport- vagy pármunka, kettéosztott napló**Hallgatói tevékenység:**

3. Az alábbi idézetek a 2004-es tankönyvrendeletből valók. Ez a dokumentum szabályozza azt, hogy milyen követelményeknek kell a tankönyveknek eleget tenniük.
Töltse ki a kettéosztott naplót!

a) Vizsgálni kell, hogy a tankönyv kellően szemlélteti és/vagy magyarázza-e a tananyagot.	
b) Vizsgálni kell, hogy a tankönyv nyelvezete megfelel-e a tanulók fejlettségi szintjének. Vizsgálni kell, hogy a megnevezett évfolyamok esetében a tényleges tankönyvi ismeretanyagot bemutató szövegekben (idézetek, lábjegyzetek, képletek nélkül) a 150 betűhelynél (karakterek száma szóközzel) hosszabb mondatok %-os aránya ne haladja meg: 1–2. évfolyamokon az 5%-ot 3–4. évfolyamokon a 10%-ot 5–6. évfolyamokon a 20%-ot 7–8. évfolyamokon a 25%-ot 9–10. szakiskolai évfolyamokon a 25%-ot 9–12. évfolyamokon a 35%-ot.	
c) Vizsgálni kell, hogy a tankönyvben szereplő szakszavak, szakkifejezések mennyisége és nehézségi szintje megfelel-e a kérelemben bemutatott tanulási céloknak, és az alkalmazni kívánt évfolyamokon tanulók életkorából következő fejlettségi szintnek. A tankönyvnek tartalmaznia kell a tananyagban tárgyalt új szakszavak felsorolását, az alapfokú oktatáshoz használt tankönyvek esetében rövid értelmezését. (...)	

<p>d) Vizsgálni kell, hogy a tankönyv ábra- és képanyaga ad-e segítséget az előzetes ismeretek aktivizálásához, az információk rendszerezéséhez, jelenségek összehasonlításához, folyamatok, összefüggések, problémák megértéséhez, valamint a tanulók értékre neveléséhez. Előírás, az idegen nyelvi tankönyvek és a szakmai tankönyvek kivételével, hogy a képi elemek (térkép, grafikon, diagram, kép, ábra, egyéb vizuális jellegű illusztráció) 25%-ához közvetlenül kérdések vagy feladatok kapcsolódjanak.</p>	
<p>e) A tankönyv ábra- és képanyaga illusztrálja és/vagy új információval egészíti ki a szöveget. A tankönyv ábra- és képanyaga rendszerezést, összehasonlítást, a folyamatok és problémák magyarázatát, az összefüggések bemutatását, a gondolkodásra késztetést, az értékre nevelést elősegítő képi elemek aránya érje el a 60%-ot.</p>	

4. lépés: Egy témáról – különböző műfajokban (4. feladat)

Tervezett idő: 20–25 perc

Tanári instrukciók: Ebben a feladatban a hallgatók a különböző szövegműfajok nyelvi, mondattani jellemzőiről szerezhetnek tapasztalatot. A hallgatók dolgozzanak négyfős együttműködő csoportokban. Ugyanazt a témát (lásd hallgatói tevékenységek) írják meg egyénileg röviden, különböző műfajokban (a–d). Amikor kész vannak az írások, akkor vessék össze őket: mit tapasztalnak, milyen nyelvi, mondattani jellemzői vannak az egyes műfajoknak. Az elemzéshez adhatunk néhány szempontot is:

- Milyenek a mondat típusok?
- Milyen a mondatok hossza?
- Milyen a mondatok bonyolultsága?
- Milyen a mondatok szórendje?
- Hogyan kapcsolódnak egymáshoz a mondatok?
- Milyen egyéb, a szövegtípusra jellemző nyelvi jellegzetességet találunk?

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni, majd csoportmunka, szövegalkotás

Hallgatói tevékenység:

4. Fogalmazza meg a következő gondolatokat, tartalmakat:

- a) mintha egy rangos sajtótermékbe szánná;
- b) mintha telefonon mondaná el egy ismerősének;
- c) mintha levélben írná meg valakinek, akit alig ismer;
- d) mintha egy bulvárlapba szánná.

A Budapesti Állatkertben korábban csak egy tapír élt.

A hímtapírt Gézának hívják.

Nemrég egy angliai állatkertből hoztak egy új tapírt.

Az új tapír nőtény.

Az új tapírt Cukinak hívják.

A síkföldi tapír nem könnyen vehető rá a szaporodásra.

Cuki és Géza kezdettől fogva érdeklődtek egymás iránt.

Gézának és Cukinak nemsokára kölykük fog születni.

Figyeljék meg, milyen szerkezeti, mondattani különbségek voltak az egyes megfogalmazások között! Az elemzésben segítenek a következő szempontok:

- Milyenek a mondattípusok?
- Milyen a mondatok hossza?
- Milyen a mondatok bonyolultsága?
- Milyen a mondatok szórendje?
- Hogyan kapcsolódnak egymáshoz a mondatok?
- Milyen egyéb, a szövegtípusra jellemző nyelvi jellegzetességet találunk?

A mondatok szerkezete

Régi felismerés, hogy a mondatokon belül bizonyos kifejezések szorosabban tartoznak össze egymással, mint más kifejezésekkel. Például a *Minden macskám alszik* mondatban erősebb az összetartozás a *minden* és a *macskám*, mint a *minden* és az *alszik*, vagy a *macskám* és az *alszik* között. A szorosabban összetartozó kifejezésekről azt mondhatjuk, hogy **szerkezetet** alkotnak a mondaton belül. Tehát a *minden macskám* szerkezetet alkot a fenti mondaton belül, míg a *minden ... alszik* vagy a *macskám alszik* nem alkotnak szerkezetet. Ezt azzal ellenőrizhetjük, hogy a több szóból álló szerkezeteket **rendszeresen helyettesíthetjük** egyszavas kifejezésekkel. (A rendszeres helyettesítésről l. az 1. fejezet 2. modulját.) Így a *minden macskám* helyettesíthető azzal, hogy *Erzsi* (és ez nemcsak erre a mondatra érvényes), míg ilyen rendszeres helyettesítésre a mondat másik két szócsoportja nem ad lehetőséget. Maga a teljes mondat is egy szerkezet, amely akár egyszavas mondatokkal is helyettesíthető (pl. *Alszik, Igen* stb.).

A nyelvészek nem állítják egybehangozóan, hogy minden mondat egyértelműen szerkezetekre bontható, például sokszor használunk olyan „paneleket”, kész szerkezetrészeket vagy mondatvázakat, amelyekre nem alkalmazható jól a helyettesítési módszer. Például a *Minél többet sportolsz, annál jobb lesz a közérzeted* mondatban legfeljebb a *többet sportolsz* és a *jobb lesz a közérzeted* részekről, valamint az egész mondatról állíthatjuk, hogy szerkezetet alkot, de például a *minél többet sportolsz* szakasz csak ugyanilyen szerkezetű szakasszal helyettesíthető, de egyszavas kifejezéssel nem.

Az egymással rendszeresen helyettesíthető kifejezésekről azt mondhatjuk, hogy azonos a **funkciójuk** a mondatban (ezeket a funkciókat nevezzük **mondatrészi funkciónak, mondatrészi szerepnek** is). Ugyanazt a funkciót tehát betöltheti egyszavas kifejezés és szerkezet; a szerkezet lehet akár teljes tagmondat is. Azokat a tagmondatokat, amelyek kifejezetten valamilyen mondatrészi funkció betöltésére szolgálnak, **alárendelt** vagy **beágyazott** mondatoknak nevezzük, mert ezek alárendelt szerepet játszanak abban a mondatban, amelyben mondatrészi szerepük van, „bele vannak ágyazva”. Amikor úgy épül fel a mondat több tagmondatból, hogy egyik tagmondat sem tölt be mondatrészi szerepet a másokban, vagyis egyik sincs a másikkal alárendelve, akkor **mellérendelt** („koordinált”) tagmondatokról, **mellérendelő összetett mondatról** beszélünk.

Az alárendelés és a mellérendelés határa nem mindig éles, sokszor így is és úgy is felfoghatjuk a tagmondatok viszonyát. Ez azért van, mert az alárendelés, a mondatrészi szerep egyben igen nehezen meghatározható jelentéstani fogalmak is. Például a *Felhívtalak, miután felkeltem* mondatot két egyenrangú tagmondat mellérendelésének is tekinthetjük (a *miután* kötőszó csak a két önálló állítás közötti időviszonyt fejezi ki), de úgy is felfoghatjuk, hogy a második tagmondat (a kötőszóval együtt) időhatározói szerepet tölt be.

Reflektálás

5. lépés: TTM-táblázat kitöltése (5. feladat)

Tervezett idő: 10–15 perc

Tanári instrukciók: Az 1. lépésben együtt dolgozó párok töltsék ki a TTM-táblázat 3. oszlopát.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, TTM-táblázat; frontális munka, közös megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

5. Töltsék ki a 3. feladatban szereplő TTM-táblázat harmadik oszlopát!

2. Helyesírás (2×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Helyesírási nehézségek (6. feladat)

Tervezett idő: 10–15 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a hallgatók leírják saját tapasztalataikat, nehézségeiket a helyesírással kapcsolatban. Mivel a kérdés olyan, ami egyáltalán nem megszokott (főleg nem magyartanárok körében), olyan légkört kell teremteni a feladat felvezetésében, amelyben a hallgatók könnyebben vetik le „a magyartanár a helyesírás tudója” pózt, és nyilatkoznak meg saját problémáikról. A légkör megteremtéséhez érdemes lehet tankönyvekből, igényes kiadványokból hozni néhány fénymásolt sajtóhibát, és ezekkel kezdeni a beszélgetést.

A feladatot – pont a kérdés kínossága, szokatlansága miatt – egyénileg oldják meg a hallgatók. Közös megbeszélésre csak a feladat második kérdését (a módszerekre vonatkozót) javasoljuk.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, feladatmegoldás; frontális munka, közös megbeszélés

Eszközök: néhány helyesírási hibás felirat, sajtótermék, tankönyv fénymásolata

Hallgatói tevékenység:

6. Gondolja végig, milyen nehézségei voltak (vannak) a helyesírással! (Mi az, aminek rendszeresen utána kell/kellett néznie? Mi az, amiben bizonytalan?)

Idézz fel, milyen módszerekkel tanulta az iskolában a helyesírást! Mi bizonyult ezek közül hatékonyak? És mi az, amiről az derült ki, hogy nem hatékony?

Jelentésteremtés

2. lépés: Tollbamondás (7. feladat)

Tervezett idő: 5–10 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a tanulók szembesüljenek a tollbamondás módszerének ellentmondásosságával, illetve a helyesírás természetével, és annak javítási nehézségeivel. Ebben a feladatban (előzetes kommentárok nélkül) diktáljuk le a mellékelt, vagy a mellékelthez hasonló nehézségű szöveget. Vegyük minél komolyabban a feladatot, ne feleljünk arra, ha a tanulók a tevékenység céljáról érdeklődnek. Lépünk fel autoriter módon.

A tollbamondásra javasolt szöveg

A Gyöngyösi csárda a meleg vizű taváról Európa-szerte híres Hévíz környékének kedvelt kirándulóhelye, egyszersmind a népi építészet egyik legszebb Balaton-felvidéki emléke. A hévízi-tavi látványosságokat és az egykori Árpád-kori Egregy falucska fehér falú temetőkápolnáját észak felé elhagyva, közvetlenül a sümegi út mellett – a Gyöngyös-patakkal átellenben – találjuk a nevezetes csárdát. A magas kőkerítés védte uradalmi kocsmát egy 1792-es keltezésű irat szerint a keszthelyi Festeticsek építették, hírhedtté azonban a jobbágyterhektől és a nemegyszer 15 évi katonaidő elől menekülő 19. század eleji szegénylegények tették. A Közép-Dunántúl leghíresebb betyárjai voltak: Sobri Jóska, Milfajt Ferkó, Nád Jancsi, a Patkó testvérek, Csali Pista és a többiek, kiknek sorát Savanyú Jóska, az utolsó betyár zárta. Ezek a ló-, marha- és disznótolvajok, útonállók és rablók nemcsak a Gyöngyösi, de a Sümeg közeli Billege, az alsópáhoki Becsali és a zalavári Lebuj csárdát is gyakran látogatták.

A hatóság tehetetlen volt velük szemben, mert ha jó embereik hírt adtak a pandúrok közeledtéről, fogták a betyárbútort, és odébbálltak. A helyi legendárium szerint a kis-balatoni Berki Betérőben

ilyenkor csak átültek a tölgyfa asztal másik oldalára, vagy az óvatosabbja átballagott az út túloldalára, ugyanis a több száz éves vámház és kocsmá – amely ma is állhatatosan szolgálja a Balatont körbeparkoló biciklistatársadalmat fröccsnek való karcos rizlingjével vagy cserszegi fűszeresével – pontosan a régi vármegyehatáron áll, és a pandúr az idő tájt idegen vármegyébe nem tehetette be a lábát.

A korai betyárromantika nemes lelkű rablója után a Bach-korszakban a betyár a nép szemében már az egész elnyomott nemzet hőse, aki szembeszáll az idegen katonasággal.

A Gyöngyösi csárdának saját betyárjai is vannak: bizonyos Kőkes Pista és Vak Illés. Illés persze csak fél szemére volt vak, egyébként nemigen vihette volna olyan sokra a betyármesterségben, hogy kéttucatnyi pandúr folyton-folyvást a nyomában járjon. 1862. december közepén a csárda fölötti rezi szőlőhegyen, a Lamperter-pincében mulattak a jómadarak. Egyik orgazdájuk azonban feljelentette őket, így tizenkét pandúrnak sikerült nagy hirtelen körülvennie a házat. Mivel a két akasztófárávaló nem adta meg magát, rájuk gyújtották a pincét. Vadul lövöldözve és tetőtől talpig égve rohantak ki, de a pandúrgolyók rövid úton végeztek velük. Vak Illést és Kőkes Pistát közvetlenül a csárda mellett temették el. Emléküket a közös sírjuk felett zöldellő szomorúfűz, két nyárfa kereszt és a nevükkel faragott terméskő tábla őrzi.

(Forrás: a 2007. évi országos helyesírási verseny döntőjének feladata. Szerző: Kardos Tamás, MTA Nyelvtudományi Intézet.)

Munkaformák, módszerek, eljárások: frontális munka, tollbamondás

Eszközök: a lediktálandó szöveg

Hallgatói tevékenység:

7. Írja le a diktált szöveget! Ügyeljen a helyesírással!

3. lépés: A tollbamondás ellenőrzése és javítása (8–9. feladat)

Tervezett idő: 25 perc

Tanári instrukciók: A feladatnak elsősorban az a célja, hogy az előző lépésben elkészült tollbamondásokat ellenőrizzük. A hallgatók párokban dolgozzanak; ellenőrizzék egymás tollbamondásait úgy, hogy a hibákat csak megjelölik, de nem javítják őket ki. Ez a része a feladatnak fontos módszertani tanulsággal jár: rámutat arra, hogy a kész javítási megoldás megadása sokkal kevésbé hatékony módja a helyesírás tanulásának, mint az, amikor a diáknak magának kell rájönnie, hogy egy-egy leírt alak miért hibás. A lépésnek ebben a fázisában még ne engedjük a hallgatóknak, hogy szabályzatot vagy szótárat használjanak. Mindenki csupán a saját helyesírási tudását alkalmazhatja. Cél annak a megtapasztalása is, hogy mennyire bizonytalan lehet maga a javító is (a tanár), hogy mit hogyan kell írni.

A következő fázisban mindenki visszakapja a saját tollbamondását, és most már a helyesírási szabályzat, illetve tanácsadó szótár segítségével kell kijavítaniuk a tollbamondásokat. Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy az előző fázisban a páruk által hibásnak ítélt írásmódok nem feltétlenül hibásak, illetve, hogy az általa nem jelölt írásmódok is lehetnek hibásak.

Miután elkészültek a javítással, beszéljük meg közösen, hogy mik voltak a feladat tanulságai. Ejtünk szót a tollbamondások természetéről, hogy igen mesterséges formában méri a helyesírás tudását, hogy a helyesírási hibák javítása során sokszor igenis szükség van még a tanárnak is segédeszközökre, és végül, hogy a szabályzat és a szótár sem igazít el minden kényes helyesírási kérdésben egyértelműen. Kérdezzünk rá arra is, milyen érzéseik támadtak a tollbamondási helyzetben, és milyenek a javítási fázisban. A helyesírás magyarázói fontosságáról egyelőre nem kell szót ejteni.

Munkaformák, módszerek, eljárások: pármunka, javítás; egyéni munka, feladatmegoldás; frontális munka, közös megbeszélés

Eszközök: AkH. és Helyesírási szótár

Hallgatói tevékenység:

8. Ellenőrizze párja tollbamondását! Jelölje meg a hibásnak tartott írásformákat, de ne javítsa ki a helyesnek tartott írásmódra!
9. Ellenőrizze saját tollbamondását az *AkH.* és a *Helyesírási szótár* segítségével! Javítsa a hibákat!

4. lépés: Vita a helyesírás szerepéről az iskolában (10–12. feladat)

Tervezett idő: 30 perc

Tanári instrukciók: Ebben a feladatban a diákoknak a helyesírás-oktatás szerepéről, jelentőségéről kell vitázniuk. Egyszermind arra is lehetőségük nyílik, hogy a különböző vitamódszerekkel, és azok megszervezésével megismerkedjenek.

Dolgozzanak a hallgatók négy csoportban. Mindegyik csoport kap egy vitaszervezési vagy megbeszélési módszert (sarkok, akadémikus vita, kerekasztal-körforgó és disputa). Először a módszer leírása alapján kell felkészülniük arra, hogyan szerveznének meg egy ilyen vitát. Majd a vitamódszerhez választaniuk kell egy témát (l. a hallgatói tevékenységeknél). Rövid felkészülési idő után szimulálniuk kell egy órai helyzetet, amelyben az adott módszer szerint, a választott témáról való vitát, beszélgetést lefolytatják. A felkészülés után a csoportok egymás után folytassák le a vitákat, beszélgetéseket az egész csoport előtt. Értékeljék (szóban vagy írásban) egymás teljesítményét. Majd a viták után beszéljék meg a vitaformák előnyeit és hátrányait.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, tantermi jelenet szimulációja; frontális munka, közös megbeszélés

Eszközök: módszerek kártyákon („sarkok”, akadémikus vita, „kerekasztal-körforgó”, disputa); témák kártyákon

Hallgatói tevékenység:

10. A kapott módszerek megfelelően rendezzenek vitát az alábbi témák valamelyikéről!
 - Az általános iskola végére teljesen ismerni kell a helyesírást.
 - A helyesírás tanítása a magyaróra feladata.
 - A helyesírási hibák veszélyeztetik a kommunikáció sikerességét.
 - A helyesírásnak nagy szerepe van a személyiség formálásában.
11. Értékelje a többi csoport munkáját!
12. Gyűjtse össze az egyes vitamódszerek jellegzetességeit, előnyeit, esetleges hátrányait!

A helyesírás szerepe a nyelvi nevelésben

Bár az iskolai nyelvi nevelésnek feladata, hogy az irodalmi nyelvi normával, ezen belül a helyesírás szabályaival megismertesse a tanulókat, a hagyományos iskolai oktatásban, ezen belül a magyarórán a helyesírás több szempontból is túlzott súllyal szerepel:

- Túlzott félelmek kapcsolódnak ahhoz, hogy „rossz a gyerek helyesírása”, nagyobbak, mint az indokolt lenne a helyesírásnak a mindennapi életben és a boldogulásban betöltött szerepe alapján;
- Ennek megfelelően túlságosan nagy értéket tulajdonítanak az iskolák és a szülők a jó helyesírásnak, a helyesírási versenyeken elért jó eredményeknek.
- Túlzott terhet és felelősséget helyeznek a magyartanár nyakába a helyesírás fejlesztése terén, pedig a helyesírás – ugyanúgy, ahogy az öltözködés, a szociális kompetenciák stb. az iskola egyetemleges felelőssége, minden olyan kompetenciaterületen fejleszteni kell, ahol az írásbeliség egyáltalán szóba jön.

A helyesírás fejlesztésében érdemes néhány olyan elvet követni, amelyek megfelelnek a korszerű pedagógiai elveknek (egyszersmind a Nemzeti Alaptantervnek is):

- **Fokozatosság.** Az alsóbb osztályokban elegendő a legáltalánosabb szabályok megismertetése, felesleges az egyedi kivételek bebiflázása. A kezdeti szakaszban próbáljunk a tanulók anyanyelvi ismereteire támaszkodni, hiszen a fő helyesírási szabályok ezekhez igazodnak. Például az egybeírt és a különírt kapcsolatok nagyjából megfelelnek az egy hangsúllyal és a két hangsúllyal eltett kapcsolatoknak; a szóelemző írásmód nagyjából megfelel az anyanyelvi beszélők által is érzékelhető szóelemeknek; a mondatvégi írásjelek használata nagyjából megfelel a beszélők által is érzékelhető pragmatikai-használati különbségeknek. A kivételekkel csak akkor kell foglalkozni, ha maguktól előkerülnek.
- **Igazodás a nyelvtani ismeretekhez.** A magyar helyesírás sajnálatosan sokszor hivatkozik olyan leíró nyelvtani fogalmakra, amelyek részint nagyon elvontak (pl. „tulajdonnév”), részint a nyelvészek között sincs egyetértés velük kapcsolatban (pl. a „mondatrész” szemben a „tagmondattal”), részint pedig nem is határozhatók meg egyértelműen (pl. „összetett szó”). Nem helyes az életkori sajátosságokat figyelembe nem véve ezeket a fogalmakat csak azért bevezetni, hogy az akadémiai helyesírásban szereplő szabályokat megtanítsuk.
- **Tevékenység-központúság.** A helyesírás fejlesztésének sem a szabályok bemagolása, sem a tollbamondások nem hatékony eszközei. Olyan tevékenységek keretében kell ismerkedni a helyesírással, amelyek jobb alkalmat adnak a helyes írott formák berögzülésére. Ezek közül a legfontosabb az olvasás. Ezen kívül hasznos eszköz az önjavítás: a tanár jelölje be a helyesírási normának nem megfelelően leírt kifejezéseket, a tanuló pedig maga járjon utána, hogy mi a helyes alak, és miért, az életkorának megfelelő (és a tanár által adott) források felhasználásával.

Reflektálás

5. lépés: Kilépőkártya (13. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A feladatban a helyesírásról szóló rész tevékenységeire reflektálnak a hallgatók. Mindenki egyénileg töltsse ki a kilépőkártyát. A hallgatók véleményének, fejlődésének követése érdekében érdemes lehet beszélni a kilépőkártyákat.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, kilépőkártya

Hallgatói tevékenység:

13. Töltsse ki a kilépőkártyát!

1. Változott a véleménye a helyesírás szerepéről, jelentőségéről? Ha igen, miben? Ha nem, miért nem?
2. Változott a véleménye a helyesírás-tanításról? Ha igen, akkor miben? Ha nem, miért nem?
3. Milyen haszna volt ennek a résznek az ön számára?

4. fejezet:
Ismeretterjesztő funkciók

I. modul

Ismeretterjesztő, ismeretközlő szövegek feldolgozása (2×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Képes kifejezések (1. feladat – előzetes)

Tervezett idő: 5 perc

Tanári instrukciók: Ezt a feladatot előre, az előző alkalommal ki kell jelölni. A hallgatók egyéni-
leg gyűjtsenek ismeretközlő szövegeket a képes kifejezésekről különböző tankönyvekből. Az össze-
gyűjtött meghatározásokat hozzák magukkal az órára. A gyűjtött anyagokat a jelentésteremtésben, a
3. lépésben (3. feladat) fogjuk felhasználni.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, otthoni gyűjtés

Hallgatói tevékenység:

1. Gyűjtsenek ismeretközlő szövegeket a képes kifejezésekről különböző tankönyvekből!

2. lépés: Korosztálybecslő verseny (2. feladat)

Tervezett idő: 15 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a hallgatók játékos formában hangolódjanak rá a modul
témájára. Minden hallgató kapjon egy-két ismeretközlő szöveget (tankönyvekből) és egy-két felada-
tot (különböző munkafüzetekből). Feladatuk, hogy kitalálják, milyen korosztálynak készülhetett az
adott szöveg/feladat. Legjobb, ha jól látható helyen kifüggesztünk egy táblázatot, amelyen a meg-
felelő évfolyam alá lehet gyűjteni az egyes szövegeket, feladatokat. Miután mindenki megtippte,
hogy a saját szövegei, feladatai melyik évfolyamnak szólhatnak, beszéljük meg közösen a megoldást.
Tekintsük végig, hogy hány alá- és hány fölébecslés volt a korosztályt illetően.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni, majd frontális munka, közös megbeszélés

Eszközök: ismeretközlő szövegek, illetve feladatok papírcetlikén; csomagolópapír, gyurmaragasztó

Hallgatói tevékenység:

2. A kapott feladatot vagy ismeretközlő szöveget milyen korosztálynak szánhatták? Gondolja vé-
gig, miért a választott korosztálynak szánhatták? Helyezze el a táblán a megfelelő korosztály
oszlopában!

Jelentésteremtés

3. lépés: Az otthon gyűjtött ismeretközlő szövegek feldolgozása (3. feladat)

Tervezett idő: 20 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy a hallgatók a saját maguk által, a költői képekről gyűjtött
tankönyvi szövegek elemzése után kritikusan megvizsgálják a tankönyvi szövegeket, és egy szem-
ponttáblázatot készítsenek megadott szempontok alapján. A szempontokat csupán felsoroljuk; a szá-
mukra megfelelő szemponttáblázatot a hallgatóknak kell elkészíteniük. A szempontok a következők:
Megfelel-e a szöveg a korosztálynak (szóhasználat, a tartalom elvontsága, mondatok bonyolultsága,

hosszúsága stb. szempontjából). Mi lehet a haszna (pl. segít-e az irodalomban használt „költői kép” fogalmának megértésében)? Megfelelően meghatározza, elmagyarázza-e a fogalmat? Van-e benne hiányosság vagy ellentmondás, ha igen, ellenpéldával, ellenérvvel támasszák ezt alá. A szemponttáblát érdemes lehet kifüggeszthető, megmutatható formában kérni, és frontálisan megbeszélni a főbb tanulságokat.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, feladatmegoldás; frontális munka, közös megbeszélés

Eszközök: a hallgatók által hozott ismeretközlő szövegek

Hallgatói tevékenység:

3. Hasonlítsák össze a költői képekről szóló, összegyűjtött ismeretközlő szövegeket a következő szempontok szerint! (Rendszerezék a tapasztalataikat egy szemponttáblázatban!)

- Megfelel-e a korosztálynak
 - a tartalom elvontsága;
 - a szóhasználat;
 - a mondatok bonyolultsága;
 - a mondatok hosszúsága?
- Megfelelően határozza-e meg a fogalmat?
- Elmagyarázza-e a fogalmakat?
- Van-e benne
 - hiányosság;
 - ellentmondás?
- Lehet-e adni cáfolatot, ellenpéldát, ellenérvet a szöveghez (és mit)?
- Mi lehet a haszna (az életben vagy más tantárgyakban)?

4. lépés: Ismeretközlő szöveg és feladat tervezése (4–5. feladat)

Tervezett idő: 40 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben még mindig szükség van a gyűjtött ismeretközlő szövegekre. Minden csoport válasszon egy szöveget az összegyűjtöttek közül. A csoport röviden beszélje meg a szöveg tartalmát, a megcélzott korosztályt, majd ennek megfelelően osszák fel a munkát: a csoporton belül három részfeladat lesz, mindegyik részfeladatra jelöljön ki a csoport egy (vagy esetleg több) tagot. (Hívjuk fel a figyelmet a mozaikrendszerű csoportmunka lényegére, előnyeire, buktatóira!) *Első részfeladat:* Fogalmazzák meg, milyen tapasztalatokkal kell a tanulóknak rendelkezniük ahhoz, hogy az ismeretközlő szöveget megértsék, befogadják, hogy hasznos legyen a számukra! Majd tervezzenek meg vázlatosan néhány lehetséges tevékenységet, amelynek révén ezekhez a tapasztalatokhoz hozzájuthatnak! *Második részfeladat:* A megbeszéltek és az előző lépésben végzett elemzés alapján javítsák, írják át a szöveget. Tervezzék a szöveg feldolgozására alkalmas tevékenységet (pl. szövegértési feladatot). *Harmadik részfeladat:* Tervezzék tevékenységeket, amelyek alkalmasak arra, hogy az ismeretközlő szöveg feldolgozása után a tanultakat a tanulók alkalmazni tudják vagy kritikusan meg tudják közelíteni (későbbi témákban, más tantárgyban stb.). Miután minden csoporttag kész van a saját részfeladatával, nézzék össze az így létrejött, egy témáról szóló egységet. Az elkészült terveket a későbbiekben be is szedhetjük.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, mozaik módszer, feladatmegoldás

Hallgatói tevékenység:

4. A gyűjtött ismeretközlő szövegekből közösen válasszák ki a legkevésbé problematikusait!
5. Osszák fel maguk között a következő három részfeladatot!
 - A) Gondolja végig, milyen tapasztalatokkal kell a tanulóknak rendelkezniük ahhoz, hogy a választott ismeretközlő szöveget megértsék, befogadják, hogy hasznos legyen a számukra?
Tervezzon meg vázlatosan néhány lehetséges tevékenységet, amelynek révén ezekhez a tapasztalatokhoz hozzájuthatnak!
 - B) A megbeszéltek és az előző lépésben végzett elemzés alapján javítsa ki, írja át a választott ismeretközlő szöveget!
Tervezzon a szöveg feldolgozására alkalmas tevékenységet (pl. szövegértési feladatot)!
 - C) Tervezzon tevékenységeket, amelyek alkalmasak arra, hogy az ismeretközlő szöveg feldolgozása után a tanultakat a tanulók alkalmazni tudják vagy kritikusan meg tudják közelíteni (későbbi témákban, más tantárgyban stb.)!

5. lépés: Feladattervezés (6. feladat)

Tervezett idő: 5 perc (otthoni feladat kiadása)

Tanári instrukciók: Az előző lépés végén érdemes kiosztani az otthoni feladatot: Készítsen mindenki feladatot valamelyik általuk javasolt tevékenységhez (munkaforma, módszer, tanári instrukciók, lehetséges megoldások megjelölésével). Olyan feladat legyen, amelynek a megoldását aztán be kell mutatni és közösen, órai tevékenység körében kell ellenőrizni; próbálják meg megtervezni az ellenőrzés módszerét is!

Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy használják Pethőné Nagy Csilla *Módszertani kézikönyvét!*

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, otthoni feladat, feladattervezés

Hallgatói tevékenység:

6. Válasszon az előző lépésben felmerült feladatötletekből, és készítse el részletesen a feladatot, és annak leírását! (Jelölje meg a megcélzott korosztályt, a képességfejlesztési lehetőségeket, a módszertani utasításokat, a differenciálás lehetőségeit! Írjon hozzá tervezett időkeretet, tanári leírást és megoldást!)

6. lépés: Az otthoni feladat értékelése (7. feladat)

Tervezett idő: 20 perc

Tanári instrukciók: A lépés az otthon készített feladattervek megbeszélését és értékelését célozza. Ennek a lépésnek az elvégzésére két alternatív lehetőséget javaslunk:

A) **Ötletbörze.** A hallgatók pármunkában végezzék el egymás feladatait, írjanak rövid szöveges értékelést a kapott feladatról. Ragasszunk ki a táblára egy-egy csomagolópapírt: az egyiket a legjobb, a másikon a legkevésbé jó megoldásokat gyűjtjük. A csomagolópapírokra írjanak fel a párjuk által készített feladatban talált egy-egy jó ötletet és egy-egy szerencsétlennek talált megoldást. Majd frontálisan beszéljük meg, mi minden gyűlt össze a két lapon.

B) **Konferencia-poszter.** Mindenki rögzítse a falra, vagy összetolt asztalokra rakja ki az általa készített feladatot. A hallgatók járjanak körbe, és nézzék meg egymás feladatait; jegyezzék fel, melyik(ek) tetszett(ek) nekik a legjobban. Számoljuk össze, melyik 2-3 feladat kapta a legtöbb szavazatot, és azokat frontálisan beszéljük meg, mi volt ezekben az, amivel elnyerték a többség tetszését.

Munkaformák, módszerek, eljárások: pármunka: A), vagy frontális munka: B); ötletbörze: A), konferencia-poszter: B)

Hallgatói tevékenység:

7. A) ÖTLETBÖRZE

Pármunkában végezzék el egymás feladatait, írjanak rövid szöveges értékelést a kapott feladatról!

Egy-egy csomagolópapírra írjanak fel a párjuk által készített feladatban talált egy-egy jó ötletet és egy-egy szerencsétlennek talált megoldást!

B) KONFERENCIA-POSZTER

Olvassa el a többiek által készített feladatokat, és jegyezze fel, melyek tetszettek a legjobban!

7. lépés: T-táblázat (8–9. feladat)

Tervezett idő: 20 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben a modul tanulságait összegezzük. A hallgatók egyénileg dolgozzanak; első lépésként fogalmazzák meg röviden, hogy ők hogyan tanítanák a modul fókuszában álló témát, a képes kifejezéseket. Majd saját elképzeléseiket vessék össze a T-táblázat segítségével azzal, hogy ők maguk hogyan tanulták ugyanezeket a fogalmakat. A összevetéseket érdemes lehet beszélni, hogy informálódjunk arról, mennyire alakította a modul a hallgatók elképzeléseit az adott téma feldolgozásáról.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, szövegalkotás

Hallgatói tevékenység:

8. Írjon egy 7 cm-es fogalmazást, amelynek a címe: „Én így fogom tanítani a képes kifejezéseket”!

9. Hasonlítsák össze T-táblázatban a következő két témát!

Ahogy én tanultam egy-egy fogalmat a képes kifejezésekkel kapcsolatban	Ahogy a most készített tervek alapján tanulnék a képes kifejezésekről

II. modul

Tapasztalatszerzés kísérletekből és kutatásból

(2×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Pókhálóábra (1. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: Ennek a modulnak elsősorban az a célja, hogy a hallgatóknak módjuk legyen kipróbálni és gyakorolni a tanári szervező szerepet. Másodsorban megismerkedhetnek a nyelvészeti kísérletek és kutatások órai alkalmazhatóságával is.

A ráhangelődésben az iskolai kísérletekkel kapcsolatos általános tapasztalatokat hívjuk elő egy pókhálóábra segítségével. Hagyjunk nagyjából 3-5 percet az önálló ötletgyűjtésre, majd készítsünk közös pókhálóábrát a táblára: „Kísérletek az iskolában, az oktatásban” címmel.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni, majd frontális munka, pókhálóábra készítése, közös megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

1. Készítsen pókhálóábrát!

„Kísérletek az iskolában, az oktatásban”

Jelentésteremtés

2. lépés: Nyelvészeti kísérletek (2–4. feladat)

Tervezett idő: 35 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja, hogy egy szerepjáték keretében a hallgatók a nyelvtanórán végezhető kísérletekkel ismerkedjenek, és kipróbálhassák magukat a tanári szervező szerepben. Alakuljanak legfeljebb négyfős csoportok. Minden csoport kap négy-négy kísérletleírást (tehát a hallgatóknak fejenként jut egy-egy). Miután minden csoporttag megismerkedett a saját kísérletével (egymásnak ne mutassák meg), játsszák el az órai szituációt a kísérletleírás alapján. Mindig az a hallgató kerüljön a lebonyolító tanár szerepébe, aki az adott kísérletet kapta. A munka megszervezése egyedül az ő feladata.

Lehetséges kísérlet-ötletek

I. Fluenciakísérlet

Feladat:

- a) Soroljatok fel 1 perc alatt minél több szót, ami a megadott kategóriába tartozik! Egyikőtök sorolja a szavakat, más pedig jegyezze fel a szavakat!
Lehetséges kategóriák: állat, étel, ital, ruha, foglalkozás, hangszer, bútor
- b) Hallgassátok vissza a feljegyzett szavakat! Keressetek szabályosságokat abban, mit miután mondtatok! Gondolkozzatok el azon, mi lehetett ennek az oka!

Magyarázat: Az ún. fluenciakísérletben (hivatalosan: *kategóriafluencia*) azt figyeljük meg, hogy ha nagyon gyorsan kell ugyanolyan kategóriájú dolgokat felsorolnunk, akkor egymáshoz fogalmilag nagyon közel álló dolgokat igyekszünk sorolni; amikor kimerülünk (nem jut eszünkbe más fogalom ugyanabban az alkategóriában), akkor váltunk, és egy másik alkategóriára térünk át, de utána igyekszünk ugyanazon az alkategórián belül maradni.

Ez arra utal, hogy gyorsabban jut eszünkbe új fogalom, ha egyetlen alkategóriára összpontosítunk (vagy legalábbis ebben reménykedünk), ami annak lehet a jele, hogy a memóriánkban az azonos alkategóriába tartozó fogalmakat gyorsabban tudjuk egymás után felidézni, mint ha két felidézés között áttérünk egy másik kategóriára.

Várható eredmények: Minél hétköznapibb egy kategória, annál több szót sikerül felsorolni; ezen belül is minél hétköznapibb, ismertebb egy alkategória, annál több felsorolt szó tartozik bele; a hétköznapibb kategóriákban kevesebb alkategória-váltás lesz, és általában kevés váltásra számítunk a felsorolt szavak számához képest (vagyis igyekszünk alkategóriákon belül maradni). Az eredmények értelmezéséhez, a levonható következtetésekhez l. fenn.

(Forrás: Bánréti Zoltán: *A nyelv és az agy*. 12. évfolyam, 4. fejezet. SuliNova Kht. 2007. www.sulinovadatbank.hu)

II. Beszédhallgatás – a nyelvek hangzásbeli sajátosságainak felismerése

Magyarázat: A feladat célja kettős: egyrészt azt próbáljuk szemléltetni, hogy a nyelvek milyen radikálisan eltérhetnek egymástól hangzásbeli sajátosságaik tekintetében, másrészt továbbra is cél az idegen („furcsának ható”) nyelvek iránti tolerancia – és így általában a tolerancia – fejlesztése. Az osztályban alakítsunk ki csoportokat; a tanulók először egyénileg, majd párban, majd négyesével dolgozzanak. Alakítsanak ki közös jellemzéseket az adott nyelvek hangzásáról. A felvételeket javaslatunk szerint legalább kétszer, de inkább háromszor hallgathassák meg a tanulók. (Egyéni szempontlista elkészítése előtt egyszer, a páros egyeztetés és a négyes egyeztetés előtt.)

A mellékleteken található részletek hawaii, illetve tamazight nyelven vannak (a tamazight nevet nyugodtan ejtsük tamazichtnek). A hawaiiit Hawaii szigetén beszélik, a tamazight pedig főleg Marokkóban, az Atlasz-hegységben élő berbernek nyelve (az egyik nagy berber nyelvjárás).

Szükséges eszközök: magnó/számítógép, fülhallgatók; hangfelvételek

Feladat: A nyelvek hangzása

Két különböző nyelven fogsz hallani egy-egy rövid szöveget.

A hawaii nyelv az Egyesült Államokhoz tartozó csendes-óceáni Hawaii-szigetek hivatalos nyelve (az angol mellett). A maláj-polinéz nyelvek családjába tartozik. Erősen veszélyeztetett nyelv, mivel már csak kb. 1000, igen idős anyanyelvi beszélője van, bár további kb. 8000 beszéli, érti második nyelvként, és egyre több fiatal tanulja az iskolában.

A tamazight nyelvet 3 millió ember beszéli Marokkóban, az Atlasz-hegység környékén, és további 15 ezer Algériában. Az afro-ázsiai nyelvek családjába tartozik, közelebről a berber nyelvek közé.

a) Hallgass meg az idegen nyelvű szövegeket, és írd három-három jellemzőt a nyelv hangzásáról!

	Hawaii	Tamazight
Jellemzők		

b) Hallgass meg még egyszer a szövegeket, majd jellemzésedet beszéld meg a padtársaddal, alakítsatok át, illetve bővítsétek a jellemzést közösen!

c) Hallgassátok meg még egyszer a szövegeket, és négyesével alakítsatok ki közös jellemzést a hallott nyelvek hangzásáról!

A hawaii hangzása:

A tamazight hangzása:

(Forrás: KálmánLászló – Molnár Cecília: *A nyelvek közötti különbségek*. 8. évfolyam, 6. fejezet. SuliNova Kht. 2006. www.sulinovadatbank.hu)

III. Dichotikus hallás

Magyarázat: Ebben a kísérletben arról szerezhetünk tapasztalatokat, hogy a jobb és a bal fülünkbe érkező ingerek közül melyikre figyelünk jobban, melyiket ítéljük meg jobban. Ezt ún. *dichotikus* hallási kísérletnek nevezik. A tudomány mai állása szerint a dichotikus vizsgálat eredménye összefügg az agy ún. *lateralizációjával*, vagyis azzal, hogy milyen funkciók melyik agyféltekét veszik inkább igénybe. (A jobb fülünkkel hallottak ugyanis először a bal agyféltekébe jutnak, és megfordítva.) Így általános tendencia, hogy nyelvi jellegű ingerek esetén – mint amilyeneket ebben a kísérletben is használunk – a jobb fülünkbe érkező ingereknél jobb a teljesítményünk (mert a nyelvi feldolgozásban általában a bal agyféltekének van nagyobb szerepe), míg zenei ingerek esetén a bal fülünkbe érkezőknél.

További különbségek lehetnek jobb- és balkezesek, férfiak és nők között, de külön-külön általában nincs ezek között egyértelmű összefüggés, csak több tényező együttesen teszi valószínűbbé a valamelyik irányba való eltolódást.

A kísérlet elvégzésénél ügyeljünk arra, hogy a fülhallgatók jobb és bal oldala ne cserélődjön össze; kontrollként azonban elvégezhetjük a kísérletet megfordított fülhallgatókkal is, de akkor természetesen az eredményeket is fordítva kell értelmezni.

A kísérletet a tanulók párokban végezzék; úgy, hogy a pár mindkét tagja végezze el a kísérletet. Készítsenek a program segítségével statisztikákat. Az osztály egészében is készíthetünk közösen statisztikákat.

Szükséges eszközök: magnó/számítógép, fülhallgatók

Feladat: A mellékletben található program segítségével egyenként hallgassátok meg a szótagokat, és minden szótag után mondjátok ki hangosan, hogy milyen szótagot hallottatok!

A két fületekben nem ugyanazt fogjátok hallani. Ennek ellenére meg kell ítélnetek, hogy milyen szótagot hallottatok.

A „Kíírás” gombra kattintva megjelenik, hogy milyen szótagok közül választhatok; kattints arra, amelyiket a párod mondott, vagy az „Egyik sem” gombra, ha nem ezek valamelyikét mondta. A kattintás után hallható majd a következő szótag.

Értékeljétek a tesztek eredményét! Készítsetek statisztikát!

a) Mennyi volt az osztályban átlagosan a „jobb oldali helyes” válaszok aránya?

b) A „jobb oldali helyes” válaszok mennyire függenek össze azzal, hogy ki balkezes és ki jobbkezes, ki fiú és ki lány?

Egyszerűbb és bonyolultabb módszereket is használhattok az összefüggések megállapítására.

1. Egyszerűbb módszer például:

A 10 legnagyobb „jobb oldali helyes” arányú válaszoló között mekkora a bal- és a jobbkezesek aránya?

2. Bonyolultabb módszer például a következő:

Írjátok le egy oszlopba az eredményeket növekvő vagy csökkenő sorrendben (pl. a „jobb oldali helyes” válaszok számát/arányát). Mellé jobbra egy másik oszlopba írjátok 0-t, ha az illető tanuló balkezes, és 1-et, ha jobbkezes (vagy fordítva). Egy harmadik oszlopba írjátok be, hogy a középső oszlopban az illető sor alatt hány darab rubrikában van 1-es. A harmadik oszlop számait adjátok össze, nevezzük az összeget P -nek, a sorok számát (az összes tanuló számát) pedig n -nek. Ezek után P négyszeresét osszátok el az $n^2 - n$ számmal, és az eredményből vonjatok ki 1-et. A kapott számmal becsülhetjük a két adatsor ún. rangkorrelációját. Ha a szám 0, akkor semmi összefüggés nincs a két adatsor között; ha -1 , akkor teljesen ellentétes a két adatsor, ha pedig 1, akkor teljes megfelelésben van.

Tehát, ha pl. a bal oldali oszlopba növekvő sorrendben írtátok be a „bal oldali helyes” válaszok arányát vagy számát, a középső oszlopba pedig 0-t írtátok a balkezesekhez, és 1-et a jobbkezesekhez, akkor a 0,5-nél nagyobb érték azt mutatja, hogy a jobbkezesek jobban teljesítenek a bal fülükkel hallottaknál, ha pedig $-0,5$ -nél kisebb az érték, akkor éppen a jobb fülükkel hallottaknál teljesítenek jobban.

(Forrás: Bánréti Zoltán: *A nyelv és az agy*. 12. évfolyam, 4. fejezet. SuliNova Kht. 2007. www.sulinovadatbank.hu)

IV. A fázisok

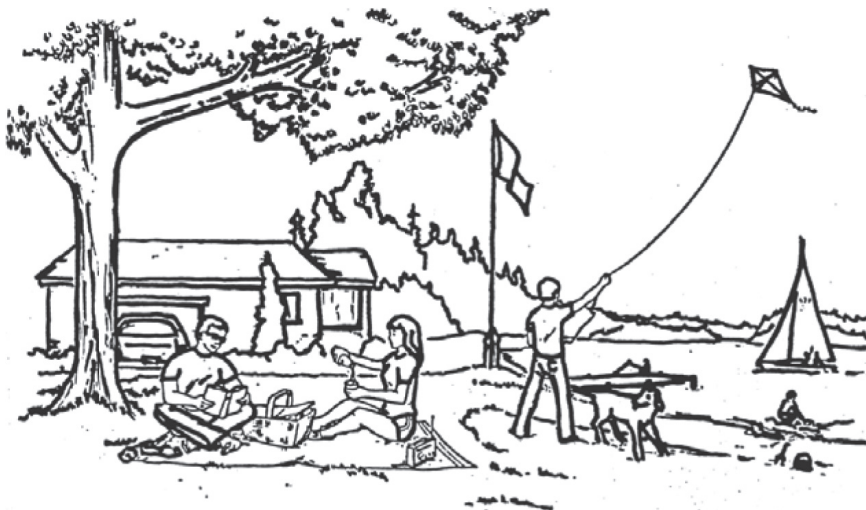
Magyarázat: A feladat célja a két fő afáziatípus tipikus nyelvi hibáinak bemutatása. Az **A)** csoport szövege egy Wernicke-afáziás, a **B)** csoport szövege pedig egy Broca-afáziás betegről származik.

A feladat elvégzése előtt beszéljünk a nyelvi sérülésekről általában, készítsük fel a diákokat arra, hogy a szövegek nagyon furcsák, sokszor mulatságosnak hatnak. Igyekezzünk empatikus hangulatot kialakítani.

A tanulók párokban dolgozzanak. A pár egyik tagja az egyik, a másik tagja a másik szöveget olvassa el, és gyűjtsék ki a főbb eltéréseket, a rendszeresnek tűnő hibákat. Majd számoljanak be egymásnak a tapasztalataikról. Az összevetést és a többi feladatot közösen végezzék el. A lényeges kérdéseket beszéljük meg frontálisan is.

Az afáziások beszéde

Olvasd el a számodra kijelölt szöveget!

A) A következő párbeszédet egy szerzett nyelvi sérülésben szenvedő emberrel folytatta le a vizsgáló. A párbeszéd 4 perc 42 másodperc alatt zajlott le.

Vizsgáló: *Mutatok egy képet, és mondja el, hogy mit lát rajta. Jó? Érti?*

Vizsgálati személy: *Tehát fogok kapni valamit magától, mikor szépen kész jó vitéznek lángó.*

Vizsgáló: *Itt a kép, erről beszéljen..*

Vizsgálati személy: *Ezt kell mondani, hogy mit értettem jól. Igen. Ezt magamnál szépen el kell mondani?*

Vizsgáló: *Igen*

Vizsgálati személy: *Jó. Hát akkor akkor, legelőször is egyszer meg kell tudni, hogy egyszer hol voltam, kit láttam, azokat láttam, hogy kik voltak? És hol láttak? Kivel voltam? És kikkel voltam? Hát akkor mindegy, hogy kérдем ugye?*

Vizsgáló: *Mindegy.*

Vizsgálati személy: *Hát akkor ez a férfi ticsad ember, ja nem jól mondom sajnos, tehát ez egy, mindegy hogy kerek ugye, hol keltem, tehát akkor ez kátolt egy ilyen nyármagastalányban, nem jól mondom, jázonkocsi hogy mondják?*

Vizsgáló: *Sárkány.*

Vizsgálati személy: *Jó, hát akkor, hogy is mondják kárcsöny igen, ezt kell kimondani.*

Vizsgáló: *Sárkány.*

Vizsgálati személy: *Ez vot egy firfa, firfa vagy forfa vocsakba....*

Vizsgáló: *Férfi.*

Vizsgálati személy: *Igen ez együtt volt egy drágerva utcába, ez a baj amikor itt szípen ki kell fejezni, hogy én voltam neki a vorfi, nem tom kimondani neki szépen úgy látszik, de tudom, ő kecsé, nem ez a gyávré, nem, nem jól mondom.*

Vizsgáló: *Mondom, figyeljen csak! Sárkány.*

Vizsgálati személy: *Ja sárkány, ez egy sárkány kocsat láttam egy kollany férfivel együtt, és egy firfol gyaludával együtt, és láttam férfi az ilot evenyt, hát én nem tudom kezdet kimondani. Akkor mé tán haza köle vlot egy fiatalember, egy fiatal férfi, aki setcet a gányban és egy vége mondjam tovább, hogy volt? Hajjós hajjós utcába, nem egy gyáf ugy kell mondani ami szép, szépen kell kimondani, hogy nekem, hogy a nyár nyári hogy valami szépen snyála mondja hogy, fát fát nem tyenni hejő jejő, na, hogy mondjam nyári vécsébe, folyóba? Hogy jól ki kimondani szevedet az...*

Vizsgáló: *Vitorlás.*

Vizsgálati személy: *Igen de, ezt nekem ki kén fejezni előre igaz? Hogy én voltam egy ilyen nyerős nyárfi utcába, nem nyírfa, nyárról...*

Vizsgáló: *Nyári.*

Vizsgálati személy: *Nyárról hogy mondják... folyó ételbe nem jól mondom ki, hogy nem jól tuttom, jól tudom, hogy hol van ez a fiú férfi, és tudom, hogy hol gázlik és hol csinált itt és meretén ment egyedül...*

Vizsgáló: *Segítség, ha azt mondom, hogy ez egy vitorlás?*

Vizsgálati személy: *Igen ezt mind, ezt mind tudom, hogy benne vagyok, de szépen valahogy szépen ki eh..., tudom hogy ez megvan, de mégis szeretném szépen kifollyatni, elvennyesni magának marrany, nem itt a... valahogy ki, jól ki..., valamit ki fejezni nekem szépen, é most el, amik voltak, akko ő... Szóval nem csináltam jól szépen, és azt se, hogy itt van a fiatalemb fia.*

Vizsgáló: *Nagyon jó!*

Vizsgálati személy: *Fiatalember most féjjel helyezte a trónokba, most át helyezi úgy látom valamit a... a... csánithoz oda, jól kimondani, szépen és ő még nyársazik magának, itt a fehér gornyo gornyo, kimondani szépen, hogy kor kornyofi ült, egy fajaváza fiatal ember, ami ő még énszerintem úgy nézem, hogy ő még csotolta is egy...*

egy ilyen jányit férfi madárolt, amit ott valamit kérdezett most, magyarul madárnak a fényi hát én legalábbis úgy nézem persze, hogy ő itt most elmaradott fiatalember, ez a fiatalember, és csinált magának mégegy.. egy nem jónaucinak mondta a nyárnak venyezőt ez a fiatalember, és ki nyerte magának, tehát a pojának elpányázta ezt, megkányázta ezt, lehet.

B) A következő párbeszédet egy szerzett nyelvi sérülésben szenvedő emberrel folytatta le a vizsgáló. A párbeszéd 4 perc 39 másodperc alatt zajlott le.

Vizsgáló: *Azt szeretném, ha elmesélné, hogyan betegedett meg? Mindent mondjon el, amire emlékszik a betegségével kapcsolatban.*

Vizsgálati személy: *Hát a kórházba ment... mentél..., mentem... Kassán... és a Kassán voltam... hat napot. És nem tudtam semmit. És me... me... me... me... és nem tudt..., tudtam semmit. És hát holnap Miskolcon élek, és hát... a kórházban élek, és a hat napot voltam és... júniusban... június elején voltam, ... és hát nem be..., sötét van a... sötét van... és sötét van. És a... június... június elején... az kormány haltam meg... nem... nem hát nem a... igen a kórházban... hát nem tudom... a kórházban akkor... hát jaj... júniusban élek ... és szeptember 9-én cén... főorvossal megbeszéled ... és akkor szeptember elsején volt... nem tudom a... volt hát... jaj okos voltam, és...*

Vizsgáló: *Milyen volt?*

Vizsgálati személy: *...okos voltam... hát nem tudom... hát nem okos, hát... nem okoskodásom. És... és... hát akkor a kilencedikén kollégiumban... a Tamás és a Xénia.*

Vizsgáló: *Ők a gyerekei?*

Vizsgálati személy: *Igen. Tamással besz... a megbeszéltem és... annyi. Ő nem tudom a ... jaj, szombaton, pénteken, szombaton, vasárnap... Paula... voltam otthon és szeretnek.*

- Miben tér el az ép beszédétől az afáziás beteg szövege? Gyűjts hibatípusokat!
- Vessétek össze a kétféle afáziát!
- A nyelvészek sokszor dolgoznak afáziás betegekkel, azok szövegeivel. Szerintetek mire tudnak következtetni a nyelvészek ezekből a sérült nyelvi adatokból?
- Szerintetek milyen problémák merülhetnek fel az afáziásokkal végzett kísérletekkel kapcsolatban?

(Forrás: Bánréti Zoltán: *A nyelv és az agy*. 12. évfolyam, 4. fejezet. SuliNova Kht. 2007. www.sulinovadatbank.hu)

A feladat lépései és a javasolt időbeosztás a következők:

- Ismerkedés a saját kísérlettel, gyors tervezés – 10 perc
- Egymás után az egyes kísérletek eljátszása – 20 perc
- Megbeszélés, értékelés a csoporton belül – megadott szempontok alapján – 5 perc

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, szerepjáték

Eszközök: kísérletleírások, a kísérletekhez szükséges eszközök

Hallgatói tevékenység:

- Olvasa el a papíron kapott kísérletleírást! Készüljön fel arra, hogy csoportjában megszervezi, és lebonyolítja a kísérletet! Ha szüksége van valamilyen eszközre, válassza ki!
- Játsszák el a kísérleteket! Minden kísérletért a saját gazdája a felelős, a többiek a diákok szerepét játsszák!

4. Értékeljék egymás munkáját és a saját munkájukat is az alábbi kérdések alapján!

	Mi sikerült a legjobban?	Mi sikerült a legkevésbé jól?	Így lehetett volna kiküszöbölni?	Egyéb tanácsaim, megjegyzéseim
1. kísérlet				
2. kísérlet				
3. kísérlet				
A saját kísérletem				

3. lépés: A kísérletek céljának megfogalmazása (5. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: Ez a lépés az előzőnek a szerves folytatása. A hallgatók dolgozzanak még mindig ugyanazokban a csoportokban. Az egyes kísérletekhez azok, akik abban a diák szerepét játszották, fogalmazzák meg a kísérlet lehetséges céljait. Miután mindenki lejegyezte erről a saját véleményét, a csoporton belül beszéljék, vitassák meg a lehetséges célokat.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, közös megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

5. Fogalmazzák meg az egyes kísérletek lehetséges céljait! Miért lehet érdemes az adott kísérletet tanórán elvégeztetni? Milyen tapasztalatokkal, tanulságokkal járt az elvégzése?

4. lépés: A kísérletek szerepe, funkciója a tanulásban (6. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben jutunk el a kísérletek tanulásban betöltött szerepének általánosításáig. Az előző lépések tapasztalatai, illetve az előzetes tudásuk alapján próbálják meg megfogalmazni a tanórai kísérletek szerepét a hallgatók. Lehetséges a feladatot szóban és frontálisan elvégezni, és lehetséges az egyéni véleményírás is. (Utóbbi esetén érdemes lehet beszélni a véleményeket.)

Munkaformák, módszerek, eljárások: frontális munka, közös megbeszélés; vagy egyéni munka, írás

Hallgatói tevékenység:

6. Az előzőekben elvégzett kísérletek alapján fogalmazza meg, mi lehet ön szerint a kísérletek szerepe a tanulási folyamatban!

5. lépés: Kísérletek–ötletek (7. feladat)**Tervezett idő:** 10 perc

Tanári instrukciók: Ez a lépés elhagyható. Abban az esetben azonban javasoljuk az elvégzését, ha a hallgatók kreatívak, és sok jó ötletük van. Abban az esetben is javasoljuk, ha nem sikerült meggyőzni őket arról, hogy a kísérletek eredményesen használhatóak nyelvtanórán is. (Ebben az esetben valószínűleg több időt kell rászánni a feladatra.)

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, „ötletbörze”**Hallgatói tevékenység:**

7. Gyűjtsenek minél több ötletet, hogy mi mindennel lehetne kísérletezni nyelvtanórán? Gondolkodjanak az alábbi táblázat szempontjai mentén!

Milyen kísérlet?	Milyen életkorban?	Mi a célja? Mit fejleszt?	Milyen anyaghoz kapcsolódhat?

6. lépés: Modultervezés (8. feladat)**Tervezett idő:** 10 perc + otthoni munka

Tanári instrukciók: Ebben a lépésben a feladat egy részletes modulleírás készítése önállóan projektmunka-szerűen. A megtervezendő modul témája: Egy kutatási projekt szociolingvisztikai témában. A tervezendő modul célja: tapasztalatszerzés a projektmunka folyamatáról és a megjelölt szociolingvisztikai témáról, és néhány szociolingvisztikai alapfogalom megismerése. A projekt lépései, amelyeket dokumentálniuk kell a hallgatóknak, és bele kell tenniük a portfóliójukba:

- Témaválasztás és annak indoklása
- A választott korosztály lehetséges előzetes ismereteinek felmérése, ezek előhívásának megtervezése
- A projekt céljának megfogalmazása
- A projekt lépéseinek megtervezése, az egyes lépések időigényének tervezése (forgatókönyv készítése)
- Az elkészített modulleírás beadása

A feladat része a portfóliónak.

Adhatunk segítséget az első lépésnél a diákoknak (az órán a témaválasztásra, és az előkészületekre lesz csak idő). Példák választható témára:

- Változóban levő jelenségek (Mit mondunk másképp, mint a felnőttek?)
- Együtt élő nyelvváltozatok (a környezetünkben beszélt más nyelvváltozatok és konfliktusaik a helyi normával)
- A sajtó nyelve és a célközönség/célréteg nyelvi normái.

Segítségképp felhasználható: a sul Nova-adatbankból a 11. évf. 3. fejezet 3. modulja.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, projekt

Hallgatói tevékenység:

8. Készítsen modulleírást!

A modul témája: Egy kutatási projekt szociolingvisztikai témában.

A tervezendő modul célja: tapasztalatszerzés a projektmunka folyamatáról és a megjelölt szociolingvisztikai témáról, és néhány szociolingvisztikai alapfogalom megismerése.

A projekt lépései, amelyek kerüljenek a portfólióba:

- Témaválasztás és annak indoklása
- A választott korosztály lehetséges előzetes ismereteinek felmérése, ezek előhívásának megtervezése
- A projekt céljának megfogalmazása
- A projekt lépéseinek megtervezése, az egyes lépések időigényének tervezése (forgatókönyv készítése)
- Az elkészített modulleírás beadása

Reflektálás

7. lépés: Kilépőkártya (9. feladat)

Tervezett idő: 10–15 perc

Tanári instrukciók: Töltsék ki a hallgatók a kilépőkártyát. Tanulságos lehet némely kérdést frontálisan is megbeszélni, és/vagy beszédni az írásokat.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, kilépőkártya

Hallgatói tevékenység:

9. Töltse ki a kilépőkártyát!

- Hogy érezte magát a szervező tanár szerepében?
- Hasonlítsa össze a mostani diákszerepét azzal a diákszereppel, amelyet diákként az iskolában megtapasztalt!
- Írja le a véleményét arról, hogy mik a csoportban végzett hosszabb kutatómunka fő előnyei és fő veszélyei!
- Gondolja végig, és írja le, mik okozták a legtöbb problémát a modultervezésnél! Mi volt a legnehezebb feladat benne?
- Véleménye szerint megéri a kísérletek, önálló kutatások azt a rengeteg időt, amit rájuk kell szánni?

III. modul

Vitatémák nyelvi jelenségekkel kapcsolatban (4×45 perc)

Ráhangelődés

1. lépés: Viták (1. feladat)

Tervezett idő: 5 perc

Tanári instrukciók: A feladatban általánosságban közelítünk a modul témájához. A hallgatók elképzeléseit, tapasztalatait hívjuk elő arról, hogy szerintük milyen vitákkal találkozik ma egy iskolás korú gyerek. Kérjük meg a tanulókat, hogy ötleteiket táblázatban csoportosítva, típusokba sorolva jegyezzék fel. Az egyéni ötletek gyűjtése után beszéljük meg a feladatot frontálisan is.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, feladatmegoldás; frontális munka, közös megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

1. Milyen jellegű vitákkal találkozik egy mai iskolás gyerek? Állítson fel típusokat egy táblázatban!

2. lépés: Hétköznapi viták a nyelvről (2. feladat)

Tervezett idő: 10 perc

Tanári instrukciók: A ráhangelődés második lépésében a feladat egy nyelvi tárgyú vita felidézése (pl. valamely nyelvhasználati különbségből adódó vita barátokkal, szülőkkel, iskolában stb.). A hallgatók csoportokban dolgoznak; a „tollak közepén” technikát alkalmazva idézzék fel az élményeiket, majd beszéljék meg, milyen közös, és milyen eltérő vonásaik voltak a felidézett vitáiknak. Melyek voltak azok a vitakérdések, amelyek iskolában, tanteremben is előkerülhetnek, illetve, hogy mikor feladata a magyartanárnak ilyen vitákba belemennie, mikor feladata eldönteni, hogy kinek van igaza. A beszélgetésben kialakított főbb álláspontokról készítsenek feljegyzést.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, „tollak közepén”

Hallgatói tevékenység:

2. Idézzenek fel emlékeikből egy olyan vitát, amelynek a tárgya valamilyen nyelvi-nyelvhasználati kérdés volt! Emlékezzenek vissza, hogyan döntötték el a vitát, mi lett a vita kimenetele!
 - a) Tekintsék végig, milyen közös és milyen eltérő vonásaik voltak a felidézett vitáknak!
 - b) Melyek voltak azok a vitakérdések, amelyek az iskolában, a tanteremben is előkerülhetnek?
 - c) Beszéljék meg, mikor feladata a tanárnak ilyen vitákba belemenni, mikor a feladata, hogy eldöntse, kinek volt igaza?

Jelentésteremtés**3. lépés: Érvek rekonstruálása (3. feladat)****Tervezett idő:** 20 perc

Tanári instrukciók: A feladat célja az, hogy kérdések és táblázatos rendszerezés segítségével a hallgatók maguk próbálják rekonstruálni két, egymással vitatkozó szöveg érveit. A feladatban a hallgatók párokban dolgoznak; a pár egyik tagja olvassa az egyik szöveget, a másik a másik szöveget. Az egyéni, a szöveghez kapcsolódó feladatok elvégzése után egyeztessék válaszaikat, és közösen értékeljék az olvasott vitát.

A két szöveg keletkezési kontextusáról érdemes egy pár szót előre elmondani: A vita 2001 őszén jelent meg. Nádasy Ádám írása az akkoriban tervezett (később be is vezetett) ún. reklámnyelvtörvény ellen érvel, Hende Csabáé pedig védelmébe veszi a törvény készítőit, és annak kitűzött céljait.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, majd pármunka; feladatmegoldás

Hallgatói tevékenység:

3. Az alábbiakban két szöveget olvashatnak. A szövegek témája azonos, a második szöveg az első szövegre íródott válaszként.

A)

Olvassa el a kijelölt szöveget, majd töltsse ki az alábbi táblázatot!

Az 1. szöveg állítása	Érvek, példák	Értékelés

Nádasdy Ádám: Rechstre perdül*Gondolatok a reklámnyelvtörvény tervezetéről*

A kormány törvényt kíván betervezni, mely kimondaná, hogy a reklámokat és üzletfeliratokat magyar nyelven kell bemondani, ill. kiírni, vagy legalábbis az idegen nyelvű szöveg mellett – ugyanolyan méretben – magyarul is meg kell jeleníteni. Mint azt már megírtam, magával a kívánalommal általában egyetértek: a jó ízlés, az emberi figyelmesség diktálja, hogy ahol nagy számban élnek magyarok (litvánok, vizigótok), ott írjuk ki és mondjuk be a dolgokat magyarul (litvánul, vizigótul) is. Ahol pedig a magyar az állam nyelve, természetes, hogy a hivatalok, intézmények közleményei e nyelven (is) szerepeljenek. A kereskedelemben és reklámparban – azaz a magánszférában – azonban nem tartom szerencsésnek az ilyen udvariassági, sőt végső soron erkölcsi kívánalmak törvénybe foglalását. Kívánatos, hogy mindenki szeresse a feleségét? Igen. Hozzunk tehát törvényt arról, hogy mindenki köteles szeretni a feleségét (vagy ha van is más nő az életében, a feleségét is legalább ugyanolyan terjedelemben kell szeretnie)? Ne hozzunk. Nem szerencsés a jog korlátozó hatalmát (és az esetleges büntetéseket) az élet újabb és újabb területeire kiterjeszteni, mert a túlszabályozás, a polgárok nyaggatása demoralizáló, és előbb-utóbb apátiát, passzív ellenállást, gúnyos távolságtartást szülhet.

A törvényjavaslat többször hivatkozik a magyar nyelv védelmének, megóvásának szükségességére, „a magyar nyelvet rontó idegen nyelvi hatásokra”, „nyelvromlást előidéző tendenciákra”, s kijelenti, hogy az „egyre szaporodó idegen nyelvű szóhasználatnak [...] káros befolyása van a [...] nemzetre”. Sajnos a szöveg számos helyen tartalmaz ilyen nyelvészeti megalapozatlan, romantikus frázisokba bújtatott téveszméket. A „nyelvromlás” fogalmát, mibenlétét a nyelvtudomány nem ismeri, csak nyelvi változásról tudunk, s persze tudjuk azt is, hogy – mint minden változás – ez is egyesekből lelkesedést, másokból aggodalmat vált ki. Ez rendben is van, de ezúttal mintha az aggódók elgaloppírozták volna magukat. A magyar nyelvet nem kell semmitől megóvni, nem fenyegeti semmilyen veszély, több mint tizenkétfélmillióan beszélnek, ezzel előkelő helyen áll a nyelvek világranglistáján. Inkább rengeteget kéne vele foglalkozni és főleg pénzt kéne pumpálni bele komolyabb iskoláztatással, olcsóbb szótár- és könyvárakkal, az írástudatlanság felszámolásával, és – igen! – az idegennyelv-tudás azonnali és drasztikus fellendítésével. Ijesztően rosszul áll a magyarság a más nyelvek tudása terén, főleg ami a „konvertibilis” világnyelveket illeti. A magyar parlamentben például szép számmal ülnek olyan képviselők, akik se angolul, se németül nem tudnak – ami a hozzánk hasonló nagyságú és nyelvi elszigeteltségű finn vagy görög parlamentben elképzelhetetlen volna. Én nem hibáztatom az illetőket ezért, de nehogy a mostanihoz hasonló törvények megszavazásával a saját nyelvi kiszolgáltatottságukat, riadalmukat vetítsék rá az egész társadalomra, főleg a fiatal generációkra. Az ifjakat nem irritálja a sok idegen nyelvi hatás, és sokkal többet is el tudnának viselni belőle, hasonlóképpen finn vagy görög kortársaikhoz. Szóval rossz a főcsapás iránya: nem ilyen külsődleges gesztusokra van szükség. Abból a pénzből, ami emiatt majd lefolyik a Dunán, inkább a szegény gyerekeknek kéne kompjútert (vagy Petőfi-kötetet) venni, vagy minden faluban ingyen némettanfolyamot tartani. Nem hátrálni és defenzíven bezárkózni, hanem nyitni és offenzíven előremenni.

Muszáj még szólnom a romantikus tévhitekről, mert a szakmámról van szó. Úgy kezdődik a preambulum: „A magyar nyelv a magyar nemzet egyik legfontosabb alkotása, élő közege”. Nos, egyszerűen tévedés, hogy a nyelv a nemzet alkotása volna. A hidak, a templomok, a kandó, a cifraszűr és a C-vitamin, az igen, de a nyelvet nem alkotta a nemzet, ahogy a testalkatát vagy a hajszínét se, hanem örökölte, tudatlanul és ártatlanul, mint a legtöbb emberi közösség a magáét az őskor óta. Senki soha nem alkotott nyelvet, a lelkes Zamenhofok kivételével. A nemzet (vagy inkább a nép) persze alakította ezt az örökséget, csiszolta és fejlesztette, valahogy úgy, mint az emberi faj az izomzatot, mellyel kemény erő kifejtést vagy kecses táncot tudunk produkálni, de azt nem mondhatjuk, hogy az izomzat az emberi faj egyik legfontosabb alkotása. És egyáltalán, hogy kerül ez egy törvénybe? Mit szólnának, ha a KRESZ azzal kezdődne: „A közlekedés az emberi társadalom életető vérkeringése, lüktető pulzusa.”

Azt is állítja a preambulum, hogy a magyar nyelvet az utóbbi időben nagyobb idegen nyelvi hatások érik, mint bármikor. Ez sem igaz. Az idegen hatás messze nagyobb volt a II. Józseftől a Monarchia végéig terjedő időszakban, amikor tömérdek kétnyelvű ember élt az országban, és rengetegen kényszerültek arra, hogy napi teendőiket – magyar anyanyelvű létükre – németül vagy latinul intézzék, vagy hogy e nyelvek közvetítésével jussanak műveltséghez. Ahogy Babits kedves korrajzában megidézi: „*Rechtsre* perdül, *linksre* fordul, *spicce* van tán némi bortul; karcsú, mint a *minarét*, illik néki a *minét*.” A kiegyezés után megfordult a dolog: német, szlovák stb. anyanyelvű honfitársainknak kellett jól-rosszul megtanulniuk a magyar nyelvet. Ha valaminek, ez utóbbinak lehet destabilizáló („rontó”) hatása, tehát ha egy nyelvet tömegével használnak olyanok, akiknek nem anyanyelve. Ehhez képest szűnyogcsípés az az idegen hatás, amely ma éri a magyart (legalábbis a Köztársaság területén, de a jurisdikció erre vonatkozik); a magyarajkúak zöme éppen hogy aggasztó nyelvi izolációban él. Pedig csak az érti, szereti, tiszteli igazán az anyanyelvét, aki más nyelvet is tud. Rontja az a magyar nyelvet, hogy Kosztolányi utolsó nagy szózatában a *garage* és *schizophrenia* szavakat használja? Hogy Pilinszky így zárja legszebb versét: „et resurrexit tertia die”? Ugyan kérem. Az áll egy mai reklámban: „Imádok élni. Ímélni, wapolni, netezni – mobilon!” Remek, mondom én, kezdjük fölvenni a fordulat-számot. Rémes, mondja más, ez már nem is magyarul van. Ezen elvitatkozzatunk szépen, de a parlament ebbe ne szóljon bele.

A törvényjavaslat szövegezői magukévá teszik a nyelvvédelem gondolatrendszerét: axiómaként hiszik és hirdetik, hogy az idegen szavak befogadása (legalábbis nagy számban) kárára van egy nyelvnek. A nyelvvédelem olyasféle gondolkodásmód, mint a vegetarianizmus, mely különös keveréke az orvosilag is indokolt bölcs diétának (vitamin, rostanyag), a kissé hangzatos erkölcsi szólalomoknak (ne ölj), a ködös mítoszoknak (tisztább gyomor – tisztább gondolatok) és az egyszerű badarságnak (hogy egy nyulat levágni más, mint egy retket kitépni). Nem akarom én a vegetáriánusokat bántani, de ha tanaik bekerülnének egy egészségügyi törvénybe, azt már furcsállnám.

Azt mondja az indoklás, hogy „a Kormány a valós társadalmi igényt tükröző kezdeményezéssel egyetértve készítette elő a törvényjavaslatot, amelybe bevonta a nyelvészettudomány kiemelkedő képviselőit is”. (Mutassák meg ezt a mondatot a szigorú Maleczki úrnak: én ehhez képest óvodás vagyok a nyelvrontásban.) Komolyan aggódom, hogy a Kormány visszaél valamely kollégáim szakmai hitelével – mert milyen tudós adná a nevét (vagy akár a névtelenségét, mint jelen esetben) olyan kínosan dilettáns fordulatokhoz, mint „a magyar nyelv egészséges önfejlődése”, illetve „nyelvromlást előidéző tendenciák”, meg hogy „a nyelv fejlődése elengedhetetlen igény”. Nem lovagolnék a javaslat ügyetlen fogalmazásain, ha nem épp a nyelvről szólnának.

A „valós társadalmi igény” – mint írják – két forrásból ered: a Magyar Professzorok Világtanácsa, valamint nyelvvédő civil szervezetek kezdeményezték a törvényt. Ezek biztosan mind jó szándékú emberek, de számomra a Magyar Reklámszövetség ennél valóságosabb társadalmi igényt képvisel, ők viszont nem támogatják a törvényt, helyette a szakma önszabályozását, illetve cselekvési program kidolgozását tartják szükségesnek. Én azt gondoltam, hogy ez a kormány nem az amatőr nyelvvédők meg romantikusan hazaszerető emigráns (és remigráns) professzorok, hanem a profi reklámszakemberek, az államkassza adóbevételét piacérzékeny üzletpolitikával megtermelő vállalkozók kormánya lesz. Az üzletpolitikába pedig beletartozhat, hogy egy hatásos reklám – mondjuk egy drága kölnie – igenis csak franciául legyen kiírva-bemondva, megcélozva ezzel egy gazdag réteg fizetőképes, bennfenteskedő sznobizmusát. Miért ártana ez a magyar nyelvnek?

A javaslat úgy véli, hogy „a nemkívánatos idegen nyelvi hatások a legerőteljesebben a gazdasági életben, elsősorban a reklámtevékenységben mutatkoznak meg”. Ez optikai csalódás. A reklámok – értelemszerűen – a legfeltűnőbbek, de idegenszó-behozataluk elenyésző a tudomány, az egészségügy, a politika importjához képest. Csak néhány példa: *klónoz*, *szilikon*, *frekvencia*,

génbank, epicentrum, protézis, hibrid, ciklon, fundamentalizmus, tomográf, narratíva – ezeket igazán nem a reklámokból tanultuk meg. Elhiszem, hogy a hazalátogató professzor vagy a romantikus nyelvvédő az utcán meg a tévében látható reklámok idegen szavain döbben meg, de ez akkor is csak a felszín. Mint ha a ragyas arcbőr alapján valakit betegnek minősítenénk. A professzorokat különben is egy csipetnyi sóval venném. Egy Amerikából hazatért professzornő (nem nyelvész) megütközve tapasztalta, hogy mennyi idegen szót használunk, s azt javasolta, hogy a farmernadrágot inkább „tanyagatyának” nevezzük. Ezen már igazán megbántódtam: minek néz minket? Skanzennek? Jó, hogy azt nem kéri, hogy népviseletben járjunk és jó hegyeseket köpjünk, mint amikor a *Marica grófnőben* a tréfáskedvű Liebenberg-fió Zsupán Kálmánnak öltözik: „Ach, ein Kurutz!”

Azt is mondja a tervezet, hogy a törvényt „az információs szabadság alkotmányos joga nyelvi háttérének biztosítása érdekében” javasolja megalkotni. Ez nem jó érv. Az információs szabadság nem jelenti azt, hogy mindent közérthetően, magyar nyelven kell tálalni. A KRESZ-táblákra sincs ráírva magyarul, a MÁV-menetrend se nyílik meg annak, aki nem tudja forgatni, és a vajkrémen sincs elmagyarázva, mi az az „E 421”. Ráadásul az, hogy valami magyarul van, még nem jelenti azt, hogy közérthető – akár azért, mert rosszul van fogalmazva, akár azért, mert tanulást előfeltételez. Aki nem figyeli a gazdaságot, annak a „kincstár”, a „visszterhes” vagy a „jelzálogjog” sem érthető. Mondjuk ki inkább, hogy a törvény célja szimbolikus: a Magyar Köztársaság területén a magyar nyelv hivatalos voltát, primátusát óhajtja kifejezni. (Ez az, amit szerintem fölösleges így bizonygatni.)

Van azonban az egészel kapcsolatban egy igazi aggodalmam, amire a – szemmel láthatólag – naiv előterjesztők nem gondoltak. Ez pedig a tükörfordítás veszélye. Ugyebár azt írják elő, hogy mindent magyarul (is) ki kell írni. Ezt azzal fog járni, hogy rengeteg közepes nyelvtudású (vagy jó nyelvtudású, de közepes fordítói tehetségű) ember fog magyar mondatokat, szókapcsolatokat kiizzadni magából. Tömegével jönnek majd a bántóan németes-franciás-angolos szövegek, melyek persze forschriftosan magyarul lesznek megalkotva – és persze az eredetinel nem rövidebben, hiába a magyar nyelv közmondásos tömörsége. (Mint régen a Rákóczi úton: „Termékek az NDK-ból”.) Hogy mennyire dilettáns a tervezet e tekintetben, az kiderül a szövegből: „A »magyar nyelvű megfelelő« természetesen nem jelenti minden esetben a tükörfordítás követelményét, adott esetben az – az információtartalom jellegével összhangban lévő – magyarítás is lehet.” Dehát könyörgöm, ez utóbbit hívjuk fordításnak (tehát az információtartalommal összhangban lévő magyarítást), míg a tükörfordítást – néhány vicces kivételtől eltekintve – még álmunkban sem szabad fordításnak nevezni! Ugyanaz a személy, aki magától egészséges magyarsággal ír-beszél, egy fordítandó eredeti alapján a legszörnyűbb magyartalanságokat tudja elkövetni. Ne vigyük őket a kísértésbe!

„Az ún. szlogen (jelmondat) esetében a lefordíthatatlan szójáték hasonló magyar szójátékkal is helyettesíthető” – mondja a tervezet, és ez helyes elv. Nem tudom, mit fog csinálni a „Gut, besser, Gösser”, a „Go well, go Shell”, vagy az „Amore motore” hirdetője. De ha egészen mást ír ki magyarul (reméljük, ezt fogja tenni), akkor mi van az információs joggal? Hiszen félrevezeti a becsületes polgárokat, akik azt hiszik, az eredetiben is ugyanaz van. Éberség, fiúk!

Szóval, tisztelettel, nem jó ez a törvény-ötlet. Írjanak ki sok-sok ötletpályázatot szellemes magyarításra (komoly jutalmakkal), adjanak „Lingua pura” díjat azoknak a cégeknek, akik magyar nevű üzletet nyitnak vagy ügyes magyar reklámot találnak ki, eszeljenek ki sok-sok programot a magyar nyelv szépségének, használati fortélyainak megismertetésére, de ne törvénykezzenek és ne szankcionáljanak. Nem ilyen üzenetre várunk.

Ui. Nagyon kérem a T. Kormányt, hogy a ronda szlogen szót vegyék ki a törvény szövegéből, mert az még nekem is csípi a szememet.

A szerző nyelvész, költő, az ELTEBTK angol tanszékének oktatója.
MaNcs, XIII. évf. 39. szám (2001. 09. 27)

B)

a) Olvassa el a kijelölt szöveget, majd töltsse ki az alábbi táblázatokat!

II.

Dr. Hende Csaba: Kell-e törvénnyel védeni a magyar nyelvet? (részlet)

A Magyar Narancs két írást is szentel az Országgyűlés által jelenleg tárgyalta, „a magyar nyelvnek a gazdasági reklámok, az üzletfeliratok és egyes közérdekű közlemények közzététele során való használatáról” szóló törvényjavaslatnak. Mindkét cikk írója súlyosan elmarasztalja a kormányt, hogy ilyen – véleményük szerint – semmire se jó törvényjavaslattal állt elő.

Számos lesújtó megfogalmazás található e cikkekben. Megtudhatjuk, hogy mi is a nyelv, amely senkinek sem az alkotása, hanem a nemzet „ártatlanul és tudatlanul örökölte”, bár alakította és csiszolta. „És egyáltalán, hogy került ez egy törvénybe?” – kérdezi Nádasdy Ádám nyelvész, költő, az ELTE Bölcsészettudományi Kara angol tanszékének oktatója.

Mindenekelőtt illő tisztelettel kérdezném az idézett cikk tudós írójától, hogy esetleg tudna-e felvilágosítással szolgálni az „örökhagyó” személyéről? Legalább ennyire kíváncsi lennék arra is, hogy ez az örökhagyó maga alkotta-e vagy ő is örökölte a magyar nyelvet, és kitől? Úgy vélem, akkor járunk közel az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy a magyar nyelvet a magyar nép alkotta, amelyhez minden nemzedék hozzá tett valamit.

A magam részéről a neves nyelvész-költő-oktató egyetlen verzlábát sem vagyok méltó megbírálni, de azért talán engedtessek meg, hogy jogászként meg tudjam ítélni, mi való törvénybe és mi nem, talán mégis jobban, mint a legcsiszoltabb, legműveltebb nyelvész, oktató, költő és hadvezér. Hogy csak egy példát említssek: a törvényjavaslat parlamenti vitájában több képviselő javasolta, a törvény tegye kötelezővé, hogy a reklámokat, feliratokat a magyar nyelv szabályai szerint kelljen közzétenni. Ezt magam sem támogatom, egyszerűen azért, mert ez nem lehet törvényhozási tárgy. Ez ugyanis kettős következménnyel járna. Egyrészt a törvény tartalmát valójában a Magyar Tudományos Akadémia szabhatná meg, és bár minden tiszteletem a tudomány magas testületéé, nem gondolom, hogy át kellene vennie a törvényhozás funkcióit. Másrészt pedig ez esetben a legkisebb helyesírási hiba, egy rossz megfogalmazás is törvénysértést eredményezne, ami nyilvánvalóan lehetetlen helyzetekhez vezetne. (...)

Ma (...) elsősorban a televízióból – amire ma sincs megfelelő magyar szavunk – özönlének az idegen szavak, a germanizmusok, az anglicizmusok, sőt az amerikanizmusok. Nincs idő befogadni, átalakítani, magunkévá tenni, hanem csak kritikátlanul átvenni. Sokaknak ez nem tetszik.

A költő hivatkozik arra, hogy a fiatal generációt nem kell féltetni, mert őket nem zavarja a sok idegen hatás. Ez lehetséges, de szomorú. Mi van azonban az idősebbekkel? Ők már nem számítanak? A nyugdíjasok, a vidékiek? Urambocsá', a cigányok? Mindazok tehát, akik akár önhibájukból, akár önhibájukon kívül nem tanultak, nem tanulhattak nyelveket. Erről van szó. A nyelvész-költő úrnak valósabb a reklámszakma költségtakarékossági igénye (vagy inkább igénytelensége), mint a magyar lakosság csaknem kilentizede, amely nem ért idegen nyelveket, nem járhat külföldi folyóiratokat, nem utazik külföldi konferenciákra, nem vállal vendégtanári állást Oxfordban. Ilyen érzéketlen csak a pártállam volt az alattvalókkal, hogy más példát ne mondjak.

A törvényjavaslat a nyelv használatának rendkívül széles területeiből mindössze hármat szabályoz, azt sem tiltó, hanem kiegészítő jelleggel: a reklámokat, az üzletek feliratait, valamint a közterületi, a középületeken és közforgalmi közlekedési eszközökön lévő feliratokat. Nem szól olyan kérdésekről, mint például a francia nyelvtörvény, amely előírja, hogy francia nyelvet kell alkalmazni a reklámokon kívül a szerződésekben, a közpénzből fenntartott folyóiratok összefoglalóiban, az oktatásban és a doktori értekezésekben és még számos más területen, hogy más, közelebbi országok nyelvtörvényeit ne idézzem. (...)

A törvényjavaslat csak alapkövetelményeket állapít meg, amelyeken a reklámszakma önszabályozása messze túlmehet. Nem tartalmaz semmiféle tiltást, nem írja elő, hogy csak magyarul szólhatnak a reklámok. Pusztán azt követeli meg, hogy magyarul is olvasható vagy hallható legyen a reklám idegen nyelvű szövege, legalább ugyanolyan méretben vagy legalább ugyanolyan jól érzékelhetően. Egyszerűen nem érthető, hogy ez a követelmény milyen érdeket sért, azon kívül, hogy némileg előzékenyebbnek kell lennie a kereskedőnek a vásárlóval, a hirdetőnek a lehetséges vásárlóval szemben, és – az igényességtől függő – költséggel jár a kiegészítés, amit persze átháríthat a vevőre. A „Second Hand Shop”, a „Boutique”, a „Pub” nem festendő át, csak ki kell egészíteni azzal, hogy használtcikk-üzlet, ruhabolt, kocsmá vagy bármilyen más, az eredeti értelemnek megfelelő magyar megjelöléssel. Megkockáztatom, a milliós költségű reklámfilmekben talán nem a magyar felirat jelenti azt a költségelemet, amelytől a hirdető cég tönkremegy. (...)

Magyar Narancs, XIII évf. 44. szám, (2001. 11. 01)

Mi volt az 1. szöveg állítása?	Milyen érvei és példái lehettek az 1. szövegnek?	A válasz alapján így értékelem az 1. szöveget:
A 2. szöveg állítása	Érvek, példák, ellenérvek, ellenpéldák	Értékelés

b) Egyeztessék válaszaikat!

c) Fogalmazzanak néhány mondatos értékelést az olvasott vitáról!

4. lépés: Disputa a hallgatók között (4. feladat)

Tervezett idő: 55 perc

Tanári instrukciók: A lépésben a hallgatók a vita órai szerepéről és jelentőségéről vitáznak a disputa módszert alkalmazva. A disputa megszervezését (leírás alapján) kioszthatjuk egy-egy hallgatónak, akik nem vesznek részt a csoportokban, hanem szervezik a vitát. Vagy minden hallgató részt vehet a vitában, ebben az esetben csak egymás után, tanári irányítással vezethetjük le a vitákat. Ha fontosnak tarjuk a viták témáját, akkor érdemes mindenképp az utóbbi lehetőséget választani. A disputa eljárás leírása megtalálható Pethőné Nagy Csilla *Módszertani kézikönyvében*.

Témák:

- A) a vita a tanulás egyik hatékony segítője – a vitából nem tanulnak, ellenkezőleg, egy csomó előzetes ismeret feltételez;
- B) a vita segít abban, hogy a tanulók jobban odafigyeljenek egymás véleményére – ellenkezőleg, a vita legalizálja a veszekedést és a másik kioktatását;
- C) a vita azért is hasznos, mert szigorú keretek közé szorítja a kommunikációt – ellenkezőleg, a vita az óra és a fegyelem széteséséhez vezet.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka, disputa

Eszközök: témák kártyákon

Hallgatói tevékenység:

4. Húzzanak egy vitatémát, és folytassák le a vitát a disputa módszerrel!

A disputa alkalmazásának lépesei:

1. A szerepeket a vita megkezdése előtt húzzák ki a tanulók.
2. Három-három ember alkotja a két egymással vitatkozó csapatot („Á” az állítást képviselő csapat jele, és „T” a tagadást képviselőé; előre ki kell választani az „Á/1”, „Á/2” stb. jelű tagokat), és van három bíró, akik az időmérő szerepét is betöltik. A három bíróból kettőt a két csapat delegál, a harmadik legyen a tanár. A csoportnak azok a tagjai, akik éppen nem beszélnek, készítsenek jegyzeteket!
3. A csapatok 10 percet kapnak a közös felkészülésre: érvek, ellenérvek, példák páros, csoportos, frontális gyűjtésére.
4. Á/1 értelmezi a tételmondatot, és megkezdí az érvelést, erre 3 perce van.
5. T/3 kérdéseket intézhet Á/1-hez, amelyekkel megkísérli érveit támadni, megzavarni. Erre 2 percük van.
6. T/1 saját csapata szemszögéből értelmezi a tételmondatot, és megkezdí érvelését, erre 3 perce van.
7. Á/3 kérdéseket intézhet T/1-hez, amelyekkel megkísérli érveit támadni, megzavarni. Erre 2 percük van.
8. A csapatok 1 perc időt kapnak, hogy kupaktanácsot tartsanak, egyeztessenek, újabb érveket, válaszokat gyűjtsenek. Munkájukat most nagyban segíthetik a jegyzetek, hiszen ezek rögzítik az eddig elhangzottakat.
9. Á/2 és T/2 élő vitát (párbeszédet) folytatnak a vitatott kérdésekről 2 percben.
10. A három bíró jegyzeteket készít, majd dönt. Mindenkinek egy szavazata van. A bírók nem arról döntenek, kinek van igaza, hanem arról, hogy melyik csapat vitatkozott jobban, ügyesebben.

5. lépés: Halmazábra (5. feladat)**Tervezett idő:** 10 perc

Tanári instrukciók: Ebben a feladatban a hallgatóknak azt kell végiggondolniuk, hogy milyen tanári és milyen tanulói képességekre van szükség ahhoz, hogy az órán lefolytatott viták sikeresek, eredményesek legyenek. Egyénileg töltsék ki a hallgatók a halmazábrát, majd frontálisan beszéljük meg, ki mit írt. Készítsünk közös halmazábrát a táblára.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, halmazábra; frontális munka, közös megbeszélés

Hallgatói tevékenység:

5. Gondolja végig, milyen képességek kellenek ahhoz, hogy az osztálytermi helyzetben lefolytatott vita ne a mindennapokban tapasztalt vitákhoz hasonlítson, azaz jól követhető, értelmes legyen? Gyűjtse össze a szükséges tanári és tanulói képességeket az alábbi halmazábrában!

Tanulói képességek	Tanári képességek
---------------------------	--------------------------

6. lépés: Szerepjáték (6. feladat)**Tervezett idő:** 30 perc

Tanári instrukciók: A feladatban már nem a szervezett, hanem az osztályban spontán kialakuló nyelvi jellegű vitákról szerezhetnek tapasztalatot a hallgatók. A feladatban a hallgatók párban vagy 3 fős csoportokban játszanak el egy-egy lehetséges iskolai konfliktushelyzetet. A helyzetek eljátszása frontálisan történjen, és beszéljük is meg frontálisan az egyes helyzeteket.

Munkaformák, módszerek, eljárások: csoportmunka vagy pármunka, szerepjáték; frontális munka, a jelenetek bemutatása

Eszközök: szerepkártyák és szituációkártyák

- A) Szereplők: tanár és nyolcadikos diák. Feleletében a diák azt mondja valamilyen irodalmi szereplőre (pl. Mózes, Hamlet), hogy *csávó*.
- B) Szereplők: tanár és hatodikos diák. Dolgozatkiosztás közben a tanárnak reagálnia kell arra, hogy a diák a dolgozatban oda nem illő (pl. sms-ben használt) rövidítést vagy írásformát használt.
- C) Szereplők: tanár és két hetedikos tanuló. A tanár a nyelvjárások fogalmáról beszél és példákkal illusztrálja; az egyik tanuló nyelvjárási beszélő, a másik pedig feltűnően jelét adja annak, hogy ilyen „helytelen” alakokat használ a tanár.
- D) Szereplők: tanár és két ötödikes tanuló. Az egyik tanuló jelentkezés nélkül többször közbeszól, miközben mások jelentkeznek és hozzászólnak, mert nem szokott hozzá az iskolai illemszabályokhoz. A másik tanuló megpróbálja ebben megakadályozni.

Hallgatói tevékenység:

6. Húzzanak egy szituációkártyát, és játsszák el a jelenetet!

7. lépés: Zsibvásár (7. feladat)

Tervezett idő: 30 perc

Tanári instrukciók: A feladatban a hallgatók olyan témákat gyűjtenek, amelyeket érdemes a nyelvtanóra keretében feldolgozni. Minden hallgató írjon fel egy témát, néhány kulcsszóval ellátva arról, hogy mi és miért tartozik a témához, és egy feldolgozási módot, valamint egy javasolt korosztályt. Ezután mindenkinek üzlettársakat kell keresni a témájához. Mindenkinek 10 tallérja van arra, hogy üzlettársként beszálljon egy témába. (Papírra írjanak kötelezvényt arról, hogy melyik témába hány tallérral szálltak be.)

Két verseny zajlik egyszerre: a) az ötletgazdák között: az győz, akinek a témájába a legtöbb tallérral szálltak be összesen; b) a befektetők között: az győz, aki a legtöbb „osztalékot” kapja a befektetése után (ha x tallérral szállt be egy olyan témába, amire y tallér gyűlt össze, akkor abból x/y tallér osztalékot kap). A játék során a hallgatók megismerhetik egymás ötleteit, és tanulhatnak egymástól. Ez a feladat a félév egy játékos lezárása lehet.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni és frontális munka, ötletbörze

Hallgatói tevékenység:

7. Írjon fel egy papírra egy feladatötletet:

- egy témát vázlatosan,
- a megcélzott korosztályt,
- a javasolt feldolgozási ötletet a témához.

Nézz meg a többiek témáit, és próbálja megszerezni a legjobb ötleteket!

Reflektálás

8. lépés: 10 év múlva (8. feladat) – választható feladat

Tervezett idő: 20 perc

Tanári instrukciók: Ezt a játékot akkor érdemes elvégezni, ha az egész féléves munka során jó kapcsolat, együttműködés alakult ki a hallgatók között, és így elég jól megismerkedtek egymással. Mindenki húzza ki egy másik hallgató nevét, és írja le röviden, hogy milyen tanárnak képzelet el 10 év múlva. Ezután frontálisan olvassák fel az írásaikat, és a többiek találják ki, hogy melyik írás kiről szól.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni, majd frontális; szövegalkotás, játék

Eszközök: nevek kártyákon

Hallgatói tevékenység:

8. Húzza ki egyik társa nevét, és ne mutassa meg senkinek! Képzelje el, milyen lesz az illető tanárként 10 év múlva! Írja le röviden a gondolatait erről úgy, hogy a többiek ebből ki tudják találni, kiről van szó! Csak olyat írjon, ami nem bántó!

9. lépés: Reflexió (9. feladat)

Tervezett idő: otthoni feladat

Tanári instrukciók: A félév zárásaként a hallgatók egy legalább 2 oldalas reflexiót készítenek arról, hogy milyen benyomásuk, gondolataik, érzelmeik alakultak ki az utolsó modul és az egész félév hatására a) a tanár és a diák szerepével kapcsolatban és b) a nyelvi készségek fejlesztésével kapcsolatban. A reflexió írásához a következő szempontokat adjuk meg: a) az iskolai nevelés és közelebbről a magyaróra célja; b) az iskolai nevelés, tanulás hatékonysága; c) objektív, külső tényezők (iskola, társadalom, család elvárásai).

Ez a feladat otthon végzendő, és a portfólióba kell illeszteni.

Munkaformák, módszerek, eljárások: egyéni munka, reflexió írása

Hallgatói tevékenység:

9. Írjon legalább 2 oldalas reflexiót az elmúlt félévről! A következő szempontokat érintse a fogalmazásában:

Milyen benyomásai, érzelmei alakultak ki

- a) a tanár és a diák szerepével kapcsolatban?
- b) a nyelvi készségek fejlesztésével kapcsolatban?

Mit gondol arról, hogy

- a) mi az iskolai nevelés és közelebbről a magyaróra célja?
- b) mik az objektív, külső tényezők (iskola, társadalom, család elvárásai)?
- c) mitől függ az iskolai nevelés, tanulás hatékonysága?

Függelék

Rövid nyelvtani összefoglaló

Ez az összefoglaló a magyar leíró nyelvtanról szóló főbb tudnivalókat összegzi. Nem minden említett jelenség és fogalom jelenik meg a tananyagban: olyanokról is szólunk, amelyeket a tanulóknak nem kell feltétlenül ismerniük, de a tanárok jobb tájékozódását szolgálják. A terminológia azonos a tananyagban használttal, de ebben az összefoglalóban olykor azonos jelenségre többféle elnevezést is használunk.

Hangtan

A magyar hangtani jelenségek tárgyalásánál nem különítjük el az ún. fonetikai (szűkebb, fizikai értelemben vett hangtani) és az ún. fonológiai (a nyelvi rendszer szempontjából vett) jellemzést, mivel ennek a megkülönböztetésnek az elméleti státuszát igen sokan vitatják ma is a nyelvtudományban. Például ha a fonetika–fonológia megkülönböztetést adottnak vennénk, akkor éles különbséget kellene tennünk aközött, amikor két beszédhang eltérő fonémák megnyilvánulásának számít, és aközött, amikor egyazon fonéma két allofónjainak számít a két hang. Ez azonban sokszor nem egyértelmű, eltérő elemzések lehetségesek. Például a *kapj* szó végén szereplő hangot a *j* allofónjának szoktuk tekinteni, mert előfordulása megjósolható, de a *doh* vagy a *Bach* végén szereplő hangot már nem feltétlenül kell a *h* allofónjai közé számítani. (Mindezek a fogalmak a 9. és 11. évfolyamban előkerülnek, de inkább problémaként, mint megoldásként.) A beszédhangok és tulajdonságaik felsorolásakor is csak a legfontosabb megkülönböztető jegyeket tárgyaljuk a tananyagban, és csak azokat a beszédhangokat soroljuk fel külön, amelyeknek az előfordulása egyértelműen nem megjósolható a környezetükből.

A hagyományos szemléletű nyelvtanokkal ellentétben következetesen elkülönítjük azonban a hangtani jelenségeket az írástól és a helyesírástól; a hangtan kizárólag a hangzó nyelvvel foglalkozik, nem hivatkozhat a helyesírási konvenciókra.

A magánhangzók

A magyar magánhangzók fő különbségei a nyelvállás (más szóval nyíltság), a kerekítettség, az előlképzettség és a hosszúság különbségei.

Nyelvállás szerint az *a* (*á*), *e* alsó, az *é*, *o*, *ö* középső, az *i*, *u*, *ü* pedig felső nyelvállásúak. A képet azonban bonyolítja az *e* különleges helyzete: bár hangtanilag (fonetikailag) a standard nyelvváltozatban egyértelműen alsó nyelvállású, a rendszerszerű (fonológiai) összefüggések a középső nyelvállásúakkal való rokonságát is mutatják (mint ahogy sok nyelvváltozatban létezik is középső nyelvállású, „zárt” *e* hang): nemcsak az alsó nyelvállású *a*-val váltakozik (pl. *-ban* ~ *-ben*), hanem egyes toldalékokban (illetve az ún. kötőhangzók esetében) *o*-val és *ö*-vel is (pl. *-tok* ~ *-tek* ~ *-tök*).

Kerekítettség szerint az *o*, *ö*, *u*, *ü* hangok kerekítettek, a többi kerekítetlen. (Az *a* hang beszélőnként változó mértékben lehet hangtanilag kerekített, de messze nem olyan mértékben, mint az „igazi” kerekített magánhangzók. A leírás szempontjából is tekinthetjük kerekítetlennek, a rendszer szempontjából, fonológiai pedig mindenképpen kerekítetlennek kell tekintenünk: hosszú párja, az *á* nem kerekített, és a kerekítetlen *e* hanggal váltakozik.)

Előlképzettség szerint az *e* (*é*), *i*, *ö*, *ü* előlképzettek, míg az *a* (*á*), *o*, *u* hátulképzettek (a tananyagban megemlítjük, de ritkán használjuk a magas és mély szavakat ugyanerre, illetve az ún. hangrendre). Mivel azonban a kerekítetlen előlképzett magánhangzók (*e* (*é*), *i*) nincs hátulképzett párjuk, ezek a rendszer szempontjából némileg sajátságosan viselkednek. Az *é*, *i* hangok a magánhangzó-illeszkedésben ún. „semleges”, „átlátszó” módon viselkednek (lásd alább). Az *e* néha ingadozik a „semleges” és az előlképzett viselkedés között (pl. *fotelben* ~ *fotelban*). Ez is az *e* hang kétarcúságával függ össze, hiszen alsó nyelvállású hangként van ugyan hátulképzett párja (az *a*), középsőként azonban nincs (az *o* lehetne, de az *o* nem az *e*-nek, hanem az *ö*-nek a hátulképzett párja, mert kerekített).

A hosszúság szerinti párokkal kevesebb gond van: a rövid magánhangzóknek (*a, e, i, o, ö, u, ü*) rendre van hosszú megfelelőjük (*á, é, í, ó, ő, ú, ű*), bár feltűnő a minőségbeli különbség az alsó nyelvállásúak rövid és hosszú változatai között, sőt, a középső nyelvállásúak között is érezhető nyelválásbeli különbség van (az *o* nyíltabb, mint az *ó*, az *ö* pedig nyíltabb, mint az *ő*). A felső nyelvállású párok között alig van minőségi különbség, ezért is kezd megszűnni a köztük levő hosszúságbeli szembenállás (pl. területenként változó mértékben, de egyre kevesebben, egyre ritkábban ejtik hosszasan a szomorú szó utolsó magánhangzóját).

A mássalhangzók

A mássalhangzók hangtanilag (képzésüket és hangzásukat tekintve) sokkal bonyolultabb jelenségek, mint a magánhangzók, így jellemzésük, csoportosításuk a képzésmód, képzéshely és hosszúság szerint csak a könnyebb bemutatást szolgálja.

Képzésmód szerint megkülönböztethetünk nagyobb osztályokat: a zengőhangokat (szonoránsok) és a zörejangokat (obstruensek), az obstruenseken belül pedig réshangokat, zárhangokat és zárréshangokat (affrikáták).

A zengőhangok esetében alig képződik zörej (szabálytalan hanghullám), míg az obstruensekre a zörejek jelenléte jellemző. A magyarban a zengőhangok a *j* siklóhang (félmagánhangzó, „glide”), az *n, m, ny* orrhangok (nazálisok), a *r* pergőhang (termuláns) és az *l* oldalsó hang (laterális). A *j* „majdnem magánhangzó”, mivel esetében a nyelv éppen csak megközelíti a szájadplást, ezért nevezzük siklóhangnak (megjegyzendő, hogy a *h* és a *v* is tekinthető siklóhangnak, ha nem tartalmaz zörejt). A nazálisok esetében a levegő az orrüregen át, míg a laterálisok esetében a nyelv két oldalán távozik, különösebb akadályba nem ütközik, ezért nem keletkezik zörej. Ezeknél jelen van egy zár a szájúregben, tehát e hangok sok mindenben hasonlítanak a zárhangokra is, de mivel nem a nyelv zárja el teljesen a levegő útját, nem keletkezik a felpattanásakor olyan zörej, mint a zárhangoknál. Ugyanezt mondhatjuk az *r* esetében is, hiszen ott is keletkezik zár, csak sokkal kisebb erősségű, mint a zárhangoknál, ezért hiányzik a felpattanással járó zörej.

A zörejangokat aszerint vizsgálhatjuk, hogy milyen jellegű a levegő útjába kerülő akadály, és hol képződik. A réshangok esetében az akadály egy szűk rés, a zárhangok esetében egy teljes zár, amely a levegő nyomására felpattan, a zárréshangok esetében pedig egy teljes zár, amely a felpattanás során réssé alakul, s csak aztán szűnik meg. A magyarban a réshangokat az alsó fogsor és a felső ajak (*f, v*), a nyelv és a szájadplás valamelyik része (*sz, z, s, zs*), illetve a hangszalagok (*h*) segítségével képezzük. Az *sz, z* esetében a fogmederhez (a felső fogsor mögötti részhez), az *s, zs* esetében pedig az elülső szájadpláshoz ér a nyelv pereme. A zárhangokat a két ajak (*p, b*), a nyelv és a fogmeder (*t, d*), a nyelv és az elülső szájadplás (*ty, gy*) vagy a nyelv és a hátulsó szájadplás (*k, g*) közreműködésével képezzük. Zárréshangok a nyelv és a fogmeder segítségével képzett *c, dz* és a nyelv és az elülső szájadplás segítségével képzett *cs, dzs*. Mivel azonban a *dz* nem fordul elő szókezdő helyzetben, és csak hosszú lehet (kivéve azokat a helyzeteket, amelyekben egyáltalán nem szerepelhet hosszú mássalhangzó), ezért nem tekintjük önálló hangnak, hanem a *d* és a *z* egymásutánjának.

Fontos megkülönböztetés a magyar mássalhangzók között a zöngéesség megléte vagy hiánya. A zengőhangok (és persze a magánhangzók) mindig zöngések (a zöngétlenül ejtett *j* és *v* egyértelműen zörejangok), míg az obstruensek a *h* kivételével párokba rendezhetők zöngéesség szerint. Végül a mássalhangzóknek is fontos tulajdonságuk a hosszúságuk; minden mássalhangzónak van hosszú alakja (kivéve talán a *h-t*).

Fonotaktika, váltakozások

A fonotaktika azoknak a szabályszerűségeknek a leírása, amelyek egy nyelv hangsorainak a hangtani felépítését jellemzik. Ezek között van olyan, amely a szótövek és más hangsorok állományát jellemzik (általában csak tendenciaszerűen), de a hangtani rendszerben más szerepük nincsen (ilyen

az, hogy a magyarban két zárhangra alig végződik szó, pl. *-kt* csak néhány szó végén fordul elő, mint *akt*, a *-tk* pedig csak helynevekben, mint *Detk*). Vannak a fonotaktikának olyan szabályszerűségei is, amelyeknek a megsértését a nyelv váltakozásokkal kerüli el. Például ilyen szabályszerűség, hogy hosszú mássalhangzó nem állhat mássalhangzó mellett, hanem helyette a rövid változata jelenik meg: az itt van kiejtése nem *i[t:]* van, hanem *i[t]* van. (A szögletes zárójelek jelölik a hangtani átírást, a kettőspont az előtte levő hang hosszúságát jelöli.) Ilyen szabályszerűség az is, hogy a magyarban nem állhat egymás mellett zöngétlen és zöngés obstruens; ilyenkor az elsőnek a zöngés változata jelenik meg, pl. a két darab körülbelüli kiejtése *ké[d:]jarab* – ez a váltakozás az ún. zöngességi hasonulás jelensége, lásd alább. Sok váltakozás többé-kevésbé összefügg fonotaktikai szabályszerűségekkel. A zöngességi hasonulást például teljes mértékben az említett fonotaktikai szabályszerűség vezérli, és mindig érvényesül is; másoknál, mint például a magánhangzó-illeszkedés (lásd alább) kevésbé erős a fonotaktikával való kapcsolat.

Tananyagunkban számos váltakozást említünk, legkorábban a zöngességi hasonulást és a *j* hanggal kapcsolatos váltakozásokat, mert ezeknek a helyesírásban nagy jelentőségük van. Más váltakozásokat, mint amilyen a magánhangzó-illeszkedés vagy a toldalékolás során megfigyelhető más váltakozások (főleg többesí és tövégi magánhangzó-váltakozások) csak a 11. évfolyam hangtani fejezetében tárgyalunk, példajelleggel. A váltakozások a nyelvekben különböző feltételek esetén érvényesülnek. Például az említett rövid-hosszú váltakozás és a zöngességi hasonulás minden körülmények között érvényesül, nem is csak egyetlen szóalakon belül, hanem több szó találkozásakor is. Az ilyen teljesen általánosan érvényesülő szabályszerűségeket a nyelvészetben posztlexikálisnak nevezik (de ez az elnevezés a tananyagban nem szerepel). A többi, ún. lexikális szabályszerűség csak sajátos körülmények között, egyes szóalakokon belül, akár a szótő és/vagy a toldalék megválasztásától függően következnek csak be. (Például a magánhangzó-illeszkedés csak egyetlen szóalakon belül érvényesül; a *tő* megválasztásának szerepét mutatja, hogy a *híd* főnév hátulképzett, míg a *sín* főnév előlképzett toldalékokkal jár.)

A zöngességi hasonulást fent már jellemeztük; két érdekes vonását érdemes még említeni. Az egyik, hogy a *v*, bár sok szempontból obstruensként viselkedik (például zöngétlen mássalhangzóval változik: az évtől szót kb. *é[f]től-nek* ejtjük), a legtöbb nyelvváltozatban nem minősül obstruensnek, ha zöngétlen mássalhangzó van előtte (a hatvan szót csak néhány nyelvváltozatban ejtik *ha[d]*vanak). A másik, hogy a *h* hasonlóan kétarcú, csak éppen fordítva: zöngétlen obstruensként viselkedik, ha mássalhangzó van előtte (az adhat kiejtése kb. *a[t]hat*), de ha obstruens előtt kellene állnia, akkor nem a zöngés változatát ejtjük (pl. a *dohból* szóban nem zöngés a *h* kiejtése). Ezek a furcsaságok valószínűleg összefüggnek a *v* és a *h* különleges helyzetével a mássalhangzók rendszerében (lásd fent).

A *v* és a *h* mellett a *j* hang is sajátos helyet foglal el a magyar mássalhangzók között (mert ez az egyetlen félmagánhangzó). Ezzel függhet össze, hogy különleges váltakozásokban vesz részt: nem állhat vele azonos képzéshelyű (nyelvvél és szájpaddalással képzett) hangok után, ilyenkor összeolvadás révén egyetlen hosszú mássalhangzót ejtünk: *tj* helyett *tty-t*, *lj* helyett *jj-t*, és így tovább (az *rj* kapcsolat kivételével). Ezek a váltakozások lexikálisak (lásd fent): csak egyetlen szóalakon belül figyelhetők meg, és a *tő* meg a toldalék megválasztásától függ, hogy pontosan milyen jellegűek (pl. látjuk ~ lássuk ~ tátsuk: más a váltakozás a kijelentő módban és a kötő-felszólító módban, valamint mások a váltakozások a lát- és a tát- igetövek esetében). Még sok más lexikális váltakozás is szerepel a tananyagban, nem megtanulandó listában, hanem feladatokban: például hosszú és rövid magánhangzók váltakozása (*nyár* ~ *nyarat*), magánhangzó és semmi váltakozása (*bokor* ~ *bokrot*).

A magánhangzó-illeszkedés (más néven a magánhangzó-harmónia) tendenciaszerűen a szótöveken belül is érvényesül, ezen kívül a legtöbb toldalékban megfigyelhető magánhangzó-váltakozás tartozik ebbe a jelenségkörbe. A hátulképzett toldalék-változatot kell választani, ha a *tő* utolsó magánhangzója hátulképzett (*házban*, *házon*), de ezt a hátulképzett magánhangzót követhetik még ún. semleges (más néven átlátszó) magánhangzók (ezek az *i* és az *é*, illetve néha az *e*): *papírban*, *papíron*, *karéjban*, *karéjon* (és *fofelban* vagy *fofelben*). Szintén a hátulképzett változat áll sok olyan *tő* után,

amelyben csak semleges magánhangzók vannak (pl. csíkok, héjak). A többi esetben az előképzett toldalék-változat fordul elő; ezek között azonban sokszor van mind kerekítetlen, mind kerekített változat (pl. hez ~ höz az egyetlen hátulképzett változat a -hoz). Ilyenkor a kerekített változat akkor jelenik meg, ha a tő utolsó magánhangzója kerekített (pl. kerthez, de földhöz). Ez az *e ~ ö* váltakozás (amelyet kerekítettségi harmóniának is szoktak nevezni) akkor fordul elő, amikor a toldalékban középső nyelvtanilag magánhangzók vannak (annak ellenére, hogy a legtöbb nyelvváltozatban a bennük szereplő *e*-t nem „zárt *e*”-nek ejtik). Alsó nyelvtanilag toldalékoknál nem figyelhető meg kerekítettségi harmónia (ott az *e* az *a* hanggal váltakozik).

A szótag

Nyelvtanilag a magyarban a szótag fogalma nem játszik lényeges szerepet, csak az időmértékes verselés miatt foglalkozunk vele a tananyagban. A szótag fogalma a nyelvészetben igen vitatott, elfogadott meghatározása nincs. A magyarral kapcsolatban annyit biztosan állíthatunk, hogy minden magánhangzónak megfelel egy szótag, és megfordítva (kivéve az olyan kivételes hangsorokat, mint a *psszt*, melyek egyáltalán nem tartalmaznak magánhangzót); nincsenek azonban fogódzók arra vonatkozóan, hogy pontosan hol húzódnak egy-egy szótag határai. (Az olvasástanuláskor használt szótagolásban és a helyesírásban persze igen, de ezeket a hagyomány határozza meg, nem a magyar nyelv rendszere.) A verselés szempontjából meg kell továbbá különböztetnünk hosszú és rövid szótagokat: a hosszúak azok, amelyekben a magánhangzó hosszú, vagy amelyik zárt szótag. Két esetben nevezzük a szótagot zártnak: az egyik eset, ha a szótagot szünet követi (például verssor végén áll), és a magánhangzója után áll legalább egy mássalhangzó. A másik eset, ha a magánhangzóját egynél több mássalhangzó (vagy egy hosszú mássalhangzó) követi akár a szón belül, akár a következő szót is figyelembe véve. A szótaghossz szempontjából tehát nem fontos, hogy a szavak határai hol húzódnak, csak az, hogy a szótag a szakasz legvégén áll-e (szünet követi-e).

Hangsúly és dallam

A hangsúly és a dallam szorosan összefüggnek egymással, egyrészt azért, mert a hangsúly részben maga is kapcsolatos a hangmagassággal (nemcsak hangerőben, hanem hangmagasságban is megnyilvánulhat), másrészt pedig azért, mert azok az egységek, amelyeknek jellegzetes dallamuk van, mindig egyetlen főhangsúlyt tartalmaznak – ezeket dallamszakasznak nevezzük, de mivel egyetlen főhangsúlyt tartalmaznak, akár „hangsúlyszakasznak” is hívhatnánk.

Köztudomású, hogy a magyarban a főhangsúly mindig a szavak első szótagjára esik. Nagyon bonyolult azonban annak meghatározása, hogy mikor esik egy szóra egyáltalán főhangsúly; ez általában attól függ, hogy a szó milyen szerkezetben szerepel, és mi a funkciója az illető szerkezeten belül. Vannak olyan szavak, amelyek általában hangsúlytalanok: ilyen például az *és*, amely kötőszóként mindig hangsúlytalan (akárcsak a többi kötőszó), de az *és* is hangsúlyos, ha önmagában mondatot alkot: *És?* Vannak olyan szavak is, amelyek általában hangsúlyosak: ilyen például a legtöbb névszó, de ezek is igen gyakran hangsúlytalanok, ha a szerkezet ezt követeli meg (pl. *rendesen* hangsúlytalan a *cicát* szó a *Hány cicát vettél?* kérdésben). A legfeltűnőbb, szerkezettel összefüggő hangsúlybeli szabályszerűség a fókusz főhangsúlya (a fókusz fogalmát lásd a mondattani részben); ráadásul a fókusszal kezdődő egész szakaszban, gyakran a mondat egész maradék részében főhangsúly nélkül ejtjük a szavakat (ezt a jelenséget hívjuk irtóhangsúlynak). (A fókuszon kívül hasonlóan viselkedhetnek más szerkezetek is, pl. a kérdőszók, a pozitív értelmű mennyiségjelölők, mint a *gyakran* vagy a *mindig*.) A másik feltűnő szabályszerűség, hogy a ragozott igealak hangsúlytalan, ha előtte igekötő vagy inkorporált bővítmény áll (lásd mondattan).

A magyar nyelvtanban azokat a jellegzetes dallamokat, amelyek szorosan összefüggnek a megnyilatkozás funkciójával, karakterdallamnak nevezzük. Ha több dallamszakaszból áll a megnyilatkozás, akkor ezek közül mindig az utolsó a karakterdallam, az előzőeknek nincsen funkció-megkü-

lönbötető szerepük. Például: 'Pista 'mikor vitte le a szemetet? (A felső vonás a főhangsúlyok helyét jelöli.) Itt az első dallamszakasz a Pista szóból áll, de ennek a dallama nem karakterdallam, maga a dallam nem hordoz információt; a második dallamszakasz, a mikor vitte le a szemetet hordozza a karakterdallamot, amely a kiegészítendő kérdés jellegzetes eső dallama. Hasonlóan a 'Pista 'levitte a szemetet? kérdésben a második dallamszakasz, a levitte a szemetet hordozza az eldöntendő kérdés jellegzetes emelkedő–eső dallamát. Az alól, hogy a karakterdallam mindig csak az utolsó dallamszakaszon jelenik meg, csak egyetlen különleges kivétel van, amikor minden egyes szakasz karakterdallamot hordoz, például a hitetlenkedő kérdés állhat csupa emelkedő–eső dallamú szakaszból (Még'hog' 'Pista 'levitte a 'szemetet?!).

Alaktan

A szó és a lexéma

A szó fogalmát a tananyagban nem teljesen precíz, hanem informális értelemben használjuk; a nyelvtudományban nincs egységes meghatározása, inkább többféle (hangtani, alaktani, mondattani stb.) szót szoktak megkülönböztetni, de a tananyagban ezekre nem térünk ki. A hagyománynak megfelelően szónak önálló nyelvi egységeket nevezünk: az önállóság azt jelenti, hogy a szó vagy önmagában is alkothat megnyilatkozást, mondatot, vagy pedig nagyon változó, hogy a mondatokon belül milyen elem előzi meg és követi. (Így például az a/az határozott névelő nem alkothat ugyan önmagában mondatot, de nagyon sokféle elem előzheti meg és követheti, szemben például a toldalékokkal, amelyek mindig szótövek végén állnak.) A szó és a több szóalakból álló szószerkezet megkülönböztetése okozza a legtöbb elméleti problémát. Akkor mondjuk, hogy több önmagában is szónak minősülő egység szót, ún. összetett szót alkot, ha az elemek az alakulatban teljesen önállóan viselkednek: az összetett szó elemeinek sorrendje kötött, saját hangsúlyuk nincs, nem illeszthető közéjük másik elem, és együtt szótári egységet (lexémát, lásd alább) alkotnak. Mindezeket a szempontokat azonban különböző elméletek különböző módon érvényesíthetik. Például az igekötős igéket az egyik elmélet tekintheti összetett szónak (mert szótári egységet alkotnak, és csak meghatározott esetekben viselkednek az elemei valamennyire önállóan), más elméletben esetleg szószerkezetnek minősülnek. Ugyanakkor a mellérendelő szerkezetekben nagyon sok összetett szó eleme önállósulhatnak annyiban, hogy az egyik tag elhagyható („kiemelhető”), pl. vas- és fémművesség.

Az „összetett szó” kategóriát csak annyira használhatjuk pontosan, amennyire a fenti magyarázatok pontosnak tekinthetők. Így nem nagyon lehet nyelvészetiileg megítélni, hogy a gyakran együtt használt és együtt hangsúlyozott, akár jelentésükben is „nem áttetsző” szerkezetek, amelyeknek a tagjait nem lehet pl. külön-külön módosítani, mikor alkotnak egyetlen szót. Így nem lehet pontos nyelvészeti indoklást adni arra, hogy pl. a részt vesz, az eleget tesz vagy az egyetért összetett szó-e, vagy sem. Mindez független attól, hogy a helyesírási szokások szerint egybe vagy külön kell-e őket írni.

Éppen ezért a nyelvi tananyagban nem nyelvészeti fogalomként vezetjük be a szó és az összetett szó fogalmát. Helyettük mindazokról a másból ki nem következethető nyelvi elemkről beszélünk, amelyeket a beszélőknek meg kell tanulniuk ahhoz, hogy használni tudják a nyelvet; ezeket az elemeket (mentális) szótári egységeknak, vagy lexémáknak nevezzük. A lexémák lehetnek egyszerű vagy összetett szavak, de akár többszavas egységek is (pl. feldobja a talpát). Mivel nem a szót tekintjük alapegységnek, nem is a szóalkotás, hanem a lexémaalkotás mechanizmusait vizsgáljuk, ebbe a toldalékolástól az idiómák létrejöttéig minden lexémaalkotási mód belefér. Ha egy új tárgy, fogalom vagy tevékenység megnevezésére van szükség, a legritkább esetben alkotunk új hangsort az adott jelenség megjelölésére. Sokkal gyakoribb, hogy már meglévő alakokból meglévő minták alapján képzett vagy összetett szót hozunk létre. Lehetséges az is, hogy egy másik nyelvből veszünk át abban a nyelvben létező szót. Lehetséges még a dolog elnevezése, és annak rövidítése betűszóként. Ezek a lexémaalkotás különféle módjai.

A toldalékolás

A hagyományos magyar nyelvtan háromféle toldaléktípust különböztet meg: képzőt, jelet és ragot. Ez a felosztás problematikus, ezért inkább csak felső osztályokban érdemes tárgyalni, és ott is inkább problémákhoz kapcsolódóan. A képző – jel – rag felosztás szándéka szerint többféle szempontot egyesít. Egyrészt sorrendit (minden képző megelőz minden jelet, és minden jel megelőz minden ragot a szóalakon belül), másrészt funkcióbelt (a képző a szóalkotás eszköze, a jel a „jelentésmódosítás” eszköze, a rag pedig a mondattani szerep jelölésének eszköze), harmadrészt pedig termékenységbelt (a képző általában nem termékeny, a jelek és a ragok igen). Azonban ezek a szempontok sem nem elég pontosak, sem nem állnak eléggé együtt ahhoz, hogy ezt a felosztást kritikátlanul használhassuk (ráadásul a jel elnevezés szerencsétlen és megtévesztő, semmiképpen sem tartjuk használhatónak). A valóságban számtalan különböző toldaléktípus van, amelyeket csak nagyjából tudunk nagyobb osztályokba sorolni, és kevés ilyen csoportnak van gyakorlati jelentősége.

Mivel a magyar agglutináló nyelv, benne a toldalékolásnak nagy szerepe van, és sokféle toldalékolt szóalak van a magyarban. A legfőbb toldalékolási típusok: a névszói esetragok, az egyéb névszói toldalékok, az igealakokat megkülönböztető toldalékok és az ún. képzők (amelyeknek a körét mi elmosódóbbnak és szűkebbnek tartjuk, mint a hagyományos nyelvtan).

Az esetragok a névszói szerkezetek alaptagján jelennek meg (a névszói szerkezetekről alább, a Mondattan pontban szólunk), és az egész névszói szerkezetnek a mondatban (vagy más nagyobb szerkezetben) betöltött szerepét jelölik (lásd a mondattanról szóló részt). Ilyenek pl. a tárgyeset -t toldaléka, vagy kivételes esetragként az alanyeset -o toldaléka (vagyis az alanyesetben a toldalék hiánya jelöli a névszói szerkezet szerepét). Azok a nyelvészek, akik minden áron pontos listákba szeretnék sorolni a toldalékok típusait, nem értenek egyet abban, hogy pontosan melyek az esetragok: egy sor toldalék akár esetragnak, akár képzőnek tekinthető (lásd alább).

Az egyéb névszói toldalékok között vannak például a többes szám toldaléka, a birtokosra utaló toldalék, amely azt jelöli, hogy a névszói szerkezet egy birtokos szerkezetben a birtok szerepét játsza (pl. a barátja szóalak ilyen birtokként szereplő névszói szerkezet alaptagja lehet). Ide tartozik a mellékneveken megjelenő -bb hasonlító toldalék is, vagy a birtokra utaló toldalék, amely egy névszói szerkezet alaptagján azt jelöli, hogy a szerkezet a birtokosát jelöli valaminek, amiről viszont nem ad közelebbi információt (pl. a Pistáé szóalak ilyen névszói szerkezet alaptagja abban a mondatban, hogy Én a Pistáét kérem).

Igealakokat megkülönböztető toldalékoknak nevezzük mind az időjeles („véges”, „finit”), mind az időjel nélküli („nem véges”, „infinít”) igealakok végződéseit. A véges (finit) igealakok végződése utal az időre és a módra, az alany személyére és számára, valamint a tárgy határozottságára (és valamennyire a személyére). Az infinit igealakok toldalékai mindezekre nem utalnak. (Egyedül az infinitívusznak vannak olyan alakjai, amelyek egy bővítményük számára és személyére utalnak. Ez a bővítményük az, ami finit alakjuk mellett alanyesetben állna, ám infinitívuszban álló ige mellett datívuszban, -nak/-nek ragos esetben áll.) Az igealakok rendszerét külön alponthoz foglaljuk össze.

A tipikus képzők olyan toldalékok, amelyek szótári egységeket (lexémákat) különböztetnek meg egymástól, például más lexéma a hegy, mint a hegység. (A hagyományosan képzőnek tekintett igenév-toldalékok viszont nem képzők, hiszen például az írni nem önálló lexéma.) A képzőknek ebből a tulajdonságából következik, hogy „válogatóság”, például nem minden főnévnek van -ság/-ség képzős alakja (van hegység, de nincs pl. *bokorság). (Ebből is látszik, hogy az igenév-toldalékok nem képzők, hiszen lényegében minden igei tőből alkothatunk igeneveket.) Néhány toldalékról nem lehet eldönteni, hogy inkább esetragnak, vagy inkább képzőnek érdemes-e őket tekinteni, mert olyan „válogatósak”, mint a képzők, ugyanakkor összetettebb szerkezetek szerepét is jelölhetik. Ilyen például a -kor toldalék: „válogató”, hiszen van háromkor és karácsonykor, de nincs *őszkor, ugyanakkor összetettebb szerkezetek szerepét is jelölheti (pl. három óra öt perckor). Hasonlóképpen vannak igetövekhez járuló nagyon termékeny toldalékok, amelyeket ezért néha beleszámítanak az igealakok rendszerébe (pl. a lehetőségét kifejező -hat/-het, a műveltető -tat/-tet), de képzőknek is tekinthetjük őket.

Az igealakok

Az időjeles („véges”, „finit”) alakok a következő információkat hordozzák:

idő és mód: jelen, múlt, feltételes, kötő-felszólító, feltételes múlt. A feltételes mód onnan kapta a nevét, hogy főleg feltételes mondatok előtagjában is használjuk, de valójában a „tényellentétes” vagy „kontrafaktuális” elnevezés tükrözné jobban a használatát. A kötő-felszólító módú alakoknak nem a felszólító használata a leggyakoribb, hanem az ún. kötőmód, vagyis az, amikor az alárendelt tagmondatok bizonyos fajtáiban formai követelmény a használatuk. (Például: Tudom/Azt hiszem/Lehet, hogy eszik, de Nem akarom/Megtiltom, hogy egyen.)

alany száma és személye: egyes vagy többes szám, első, második vagy harmadik személy. A nyelvtani személyek közül az első személy a beszélőt, a második személy a megszólítottat, a harmadik személy pedig a beszélgetésben nem résztvevőt (azaz jelen nem lévőt, vagy jelenlévőt, de nem megszólítottat) jelöli. (Az udvarias megszólítás, a „magázás” és „önözés” esetében az igealak formailag harmadik személyű, de tartalmilag második.) A nyelvtani személyek többes száma ennek megfelelően többféle dolgot jelent: első személy: több beszélő vagy a beszélő és még más (megszólított vagy nem résztvevő); második személy: több megszólított, vagy a megszólított és még más (nem résztvevő); harmadik személy: több nem résztvevő.

tárgy határozottsága (és személye): határozatlan, határozott harmadik személyű, vagy második személyű. A határozatlan alakot használjuk, ha semmilyen odaértett tárgy nincsen, és akkor is, ha a tárgy első személyű. A határozott harmadik személyű alakot használjuk akkor is, ha az alany és a tárgy azonos (vagyis a maga- határozott harmadik személyűként viselkedik); végül ha az alany egyes szám első személyű, a második személyű tárgyra utaló alakok a -lak/-lek végződésűek.

Ez a háromféle információ valamennyire megfeleltethető a végzések egy-egy részének, de csak felső osztályokban érdemes problémaként azzal foglalkozni, hogy felbonthatók-e a toldalékok, és ha igen, hogyan.

A nem időjeles (nem véges, infinit) alakok abban különböznek az igtőből képzett lexémáktól, hogy az igehez kapcsolódó bővítmények nagy része ezek mellett is állhat, akár csak az időjeles alakok mellett. A következő nem időjeles alakokat különböztetjük meg:

- infinitívusz (-ni végű alak), illetve ennek személyragos alakjai;
- határozói igenév;
- melléknévi igenevek: A hagyományosan „befejezettnek” nevezett előidejű, a hagyományosan „folyamatosnak” nevezett egyidejű, és a hagyományosan „beállónak” nevezett utóidejű igenév. Azért hívják őket „melléknévinek”, mert a melléknévhez hasonlóan módosító szerepű szerkezetet alkothatnak (lásd a névszói szerkezetekről szóló részt a Mondattan pontban). Régi szövegekben az előidejű melléknévnek is előfordul személyragozott alakja. (Ezt a hagyományos leíró nyelvtan igei igenévnek nevezi; pl. A Géza sütötte kenyér.);
- -ás/-és végződésű igenév: Ezt nevezhetnénk „főnévi igenévnek” is, de ez az elnevezés már „fogalt”, mivel hagyományosan az infinitívusz helyett használják.

Az szófajok

A hagyományos nyelvtan szófaj-fogalmával szemben az, amit mi szófajnak nevezünk, inkább a szótövek, nem pedig a szóalakok osztályozását jelenti. A tananyagban a szófaji osztályozás a toldalékolási lehetőségeken alapul. Ennek megfelelően csak annyira lehet éles különbségeket tenni szófajok között, amennyire a toldalékok osztályozása és a toldalékolhatóság világosan vannak meghatározva. A magyarban eszerint három fő szófajt különböztethetünk meg, a névszókat (vagyis névszói töveket), amelyek névszói szerkezet alaptagjai lehetnek, így esetragot kaphatnak), az igéket (vagyis igei töveket, amelyek igealakokat megkülönböztető toldalékokat kaphatnak) és a nem toldalékolható töveket (ide tartozik az összes többi magyar szótő).

Ezen a nagy osztályozáson belül persze lehet alosztályokat megkülönböztetni, például a névszókön belül megkülönböztethetjük a melléneveket (amelyek, ha a jelentésük engedi, hasonlító toldalékot is kaphatnak), de nem célunk az ilyen osztályok szaporítása. (Például a számneveket is külön osztályba sorolhatnánk, hiszen van egy-két toldalék, amelyek csak számokat jelölő szótöveken jelenhetnek meg.) Annak pedig véggépp nincs értelme, hogy a nem toldalékolható töveket egy teljesen más szempont (a mondatban betöltött szerepük) alapján osztályozzuk nagyon sokféle csoportba. Használjuk ugyan praktikus, rövidítési céllal néhány zárt szóosztály hagyományos elnevezését, de nem nevezzük ezeket szófajoknak (pl. kötőszó, névelő, kérdőszó, névutó, igekötő, személyes névmás).

Mondattan

Míg a hagyományos mondattan szerint a mondat szavakból épül fel (csak kivételes esetekben beszél szerkezetekről), a modern nyelvészet azt emeli ki, hogy a mondatokban szerkezetek, vagyis több-kevésbé összetartozó szócsoporthoz ismerhetők fel. A szerkezetek tagjai általában szomszédosak, gyakran kötött a sorrendjük, és – ami didaktikai szempontból a legfontosabb – funkcionális egységeket alkotnak, pl. együtt töltenek be egy bizonyos nyelvtani (alanyi rész, tárgyi rész stb.) vagy diskurzusszerepet (topik, kontrasztív topik, fókusz) a mondatban. A magyar mondatok szerkezeti elemzéséről a nyelvészek között sincs teljes egyetértés, ezért az iskolai anyagban csak a legfontosabb, biztosnak tekinthető tulajdonságokat tárgyaljuk.

A mondattanban a mondatokat formai ismérvek alapján osztályozzuk, elemezzük, persze mindig figyelembe véve, hogy az egyes formai tulajdonságok használatbeli különbségekkel szoktak együtt járni. Maga a mondat formailag olyan nyelvi egység, szerkezet, amelyben van véges (finit) igealak (vagy olyan névszói szerkezet, amely mellett a létige jelen idejű, egyes szám 3. személyű alakja nem jelenik meg, de más igeidők esetén megjelenik, lásd alább).

Névszói szerkezetek

A névszói szerkezetek felépítése a következő:

névelő + mennyiségjelölő + módosítók + alaptag esetraggal (pl. a két szép sálat).

A szerkezet tagjai közül az alaptagon kívül mindegyik elem hiányozhat (két szép sálat, a szép sálat, szép sálat, a két sálat, két sálat, sálat stb.). Az esetrag jelzi az egész szerkezet szerepét; az ún. alanyeset esetében az esetrag hiánya jelzi a névszói szerkezet szerepét. A névszói szerkezethez lazán kapcsolódhat egy utómódosító (például abban, hogy a piszok a kabátodon, utómódosító szerepe van az a kabátodon névszói szerkezetnek), illetve egy vonatkozó mellékmondat; tág értelemben az utómódosítót és a vonatkozó mellékmondatot is tekinthetjük a névszói szerkezet részének, bár ezek nem mindig szomszédosak a szűkebb értelemben vett névszói szerkezettel. (Az utómódosítók nem szerepelnek a tananyagban, itt csak a teljesség kedvéért említjük meg őket.)

A névszói szerkezeten belüli módosítók melléknévi igeneves szerkezetek is lehetnek; határozott névszói szerkezetekben a módosítók lehetnek megszorító és nem megszorító értelműek, de ezek formai szempontból ritkán különböznek. Például azt a kifejezést, hogy a fehér cicák, érthetjük úgy, hogy 'azok a cicák, amelyek fehérek', de úgy is, hogy 'a cicák, amelyek (egyébként) fehérek'. Mint az értelmezésből is látható, vonatkozó mellékmondat jelenléte esetén az utalószó jelenléte jelzi, hogy megszorító értelmű módosításról van szó. A minőségjelölő is lehet összetett szerkezet; a névelőt és a mennyiségjelölőt együtt is tekinthetjük egyetlen szerkezetnek, mivel ezek mindig szomszédosak, és vannak mennyiségjelölők, amelyek előtt nem is állhat névelő (pl. minden).

Igés szerkezetek

Az igealakot tartalmazó szerkezetek közül a legfontosabb az „igealak + bővítmény” alakú szerkezet. A bővítmény lehet névszói szerkezet vagy toldalék nélkül bővítményi szerepet betöltő szerkezet (ezeket a hagyományos nyelvtan „határozószóknak” nevezi). A bővítmények különböző módokon kötődnek a szerkezet alaptagjához, a ragozott igealakhoz. A szokásos nyelvészeti elemzések élesen meg szokták különböztetni az alaptaghoz „szorosabban” kötődő vonzatokat (pl. hisz valamiben), és a kevésbé kötődő szabad határozókat (pl. játszik valahol). Valójában rengeteg különböző típusa van az ige és a bővítmény viszonyának, osztályozásukkal nem érdemes az iskolában próbálkozni, de fontos felhívni a tanulók figyelmét például az egyes szerkezetekben az ige és az esetleges toldalék jelentésének áttetszőségére vagy éppen nem áttetsző, idiomatikus voltára. Például az igealak használata nem áttetsző a húz valakit ’évődik valakivel’ szerkezetben, nem teljesen áttetsző, de motivált a piszkál valakit ’szándékosan idegesít valakit’ kifejezésben, és meglehetősen áttetsző abban, hogy néz valakit. A toldalék meglehetősen idiomatikus a hisz valamiben esetében, nem teljesen áttetsző, de motivált a kalapban van esetében; és meglehetősen áttetsző az autóban ül esetében.

Annyit elmondhatunk, hogy a bővítmény annál inkább vonzatszerű, minél kötöttebb a formája (meghatározott esetragot kell viselnie), és minél idiomatikusabb az igével együtt alkotott szerkezet jelentése. A leginkább vonzatszerű bővítmények általában nem elhagyhatók (a szerkezet jelentésének jelentős megváltozása nélkül); a nem elhagyható bővítményeket akkor is vonzatnak szoktuk tekinteni, ha a bővítmény formája nem kötött (pl. tesz valahova). A legkevésbé vonzatszerű bővítmények a jelölt esemény vagy állapot legáltalánosabb körülményeit (hely, idő stb.) jelölik. Ezeket az általános bővítményeket a tananyagban határozói módosítóknak (vagy röviden határozóknak) nevezzük. Jelentésük áttetszősége miatt a szerepük általános fogalmakban is megragadható, és jellemezhető az időhatározó, helyhatározó stb. kifejezésekkel, de ezek jelentéstani, nem pedig mondat-tani kategóriák.

Különleges jelenség a magyarban a bővítmény többé-kevésbé erős inkorporációja: az inkorporáció első lépése a mindig névelőtlen, pusztán névszóból álló bővítmény (pl. fát vág). Az erősebben inkorporált bővítmény annyira önálló, hogy az igével együtt akár egyetlen összetett szónak is tekinthető (l. az összetett szó és az önállóság fogalmát fent). Különböző szerkezetek az inkorporáció történeti folyamatának valamelyik stádiumában vannak. Az igekötők is ennek a változásnak az eredményei; az olyan szerkezetek, mint a romba dönt vagy tönkre megy, viselkedésükben már igen közel állnak az igekötős igékhez.

Az ún. összetett igealakok tulajdonképpen a már említett inkorporáció sajátos esetei. Ilyenek például a segédigés szerkezetek (pl. úszni fog, indulnia kell), amelyekben egy infinitívuszi bővítmény inkorporálódik, és a kopulás szerkezetek (pl. katona lesz, fehér marad), amelyekben egy pusztán névszó (főnév vagy melléknév) játssza az inkorporált bővítmény szerepét. A legegyszerűbb kopula a létige, amelynek a jelen idő egyes és többes szám 3. személyében nincs megjelenő alakja: A barátom orvos, A szüleim mérnökök. Az időjeles igealak hiánya ellenére természetesen ezeket is mondatnak nevezzük.

Az egyszerű mondat fajtái, felépítése

A hagyományos magyar mondattan – ókori hagyományokat követve – a mondat szerkezetét az „alany” és az „állítmány” mint fő mondatrészek köré szervezi. Ott „alanynak” azt hívják, ami a mi megközelítésünkben az alanyesetű névszói szerkezet alaptagja. Pl. A hétfejű sárkány álmos. mondatban hagyományosan a sárkány szó az alany, míg a tananyagban szereplő elemzés szerint az egész névszói szerkezet (a hétfejű sárkány) tölti be az alanyi funkciót. A hagyományos iskolai nyelvtanban akkor, ha nem található a mondatban „szokásos alany”, akkor – teljesen alaptalanul – más bővítmények alaptagját jelölik meg alanynak, például az infinitívuszt. Így a Ki lehet vasalni mondatban a kivasalni infinitívuszt tekintik alanynak, azon az alapon, hogy a lehet igealaknak lehet alanyi bővít-

ménye. (Valójában a lehet igealaknak csak egy teljesen más használatában és más jelentésében van alanyi bővítménye, pl. az Ez Pista lehet mondatban. Tehát, ha úgy tetszik, két különböző lehet igeről van szó.) A modern megközelítés szerint a Ki lehet vasalni mondatban a ki lehet vasalni összetett igealak (l. alább), amely a lehet igealakból és annak infinitívuszi bővítményéből áll. A hagyományos iskolai nyelvtanban „állítmánynak” az időjeles igealakot nevezik (esetleg az összetett igealak más részeivel együtt).

Ez a fajta elemzés nem állja ki a modern tudományosság próbáját, és didaktikai szempontból sem vált be. A modern mondattanban sok nyelvben (például az angolban) „alanyi csoportra” és „állítmányi csoportra” osztják fel az egyszerű mondatot, de már régóta tudjuk, hogy a magyar mondattan esetében ez a fajta elképzelés nem jól használható, mivel a magyarban az alanyesetű névszói szerkezet nem játszik olyan kitüntetett szerepet, mint az angolban, és így a mondat maradék része (az „állítmányi csoport”) sem alkot egyetlen szerkezetet. Könnyen belátható ez abból a tényből, hogy az ige tetszőleges bővítménye játszhatja a topik vagy a fókusz szerepét (l. alább).

Mivel a magyar mondat szerkezetére vonatkozó viták ma is folynak, az iskolában csak azt taníthatjuk erről, ami minden nyelvész számára nagyjából elfogadhatónak látszik: A magyar mondat szerkezetében különböző névszói és igés szerkezeteket, egyéb bővítményeket, valamint a mondatban szereplő tagmondatokat tudjuk szerkezeti elemekként felismerni, de ezekből álló nagyobb szerkezetek (mint amilyen az angolban az „állítmányi csoport”) nem ismerhetők fel. Viszont egyöntetűen elfogadott az a megállapítás, hogy a magyar mondat szerkezetét, szórendjét főként az befolyásolja, hogy a mondat és különböző részei milyen szerepet játszanak a szövegben. Ezért az egyszerű mondat felépítésének tárgyalásakor erősen támaszkodunk a szövegtanról szóló részben található fogalmakra.

Az egyszerű mondatokat két nagy típusra oszthatjuk a szövegben játszott szerepük alapján. Az első fajta az ún. semleges mondat: ennek az a funkciója, hogy (általában nem önmagában, hanem egy hosszabb szövegrész tagjaként) nyitott témájú szövegrészt alkosson (l. a Szövegtan részt). Ezzel szemben az ún. nem semleges mondat általában önmagában válaszol egyetlen kiegészítendő vagy eldöntendő kérdésre, ennek következtében a kiemelés, szembeállítás is nem semleges mondattal fejezhetjük ki. Elképzelhetőek olyan esetek, amelyek átmenetinek tekinthetők semleges és nem semleges mondat között. A Ritkán megy el vásárolni mondat szórendjét és intonációját tekintve a nem semlegesekre hasonlít (az igező az ige után áll, a ritkán szó irtóhangsúlyt visel), akkor is, ha a beszélő nem szándékozik vele ellentétet kifejezni, azaz teljesen semleges beszédhelyzetben hangzik el. Ezekkel a jelenségekkel a tananyagban nem foglalkozunk.) A kétféle mondat típus eltérő szerepe nagyban magyarázza a felépítésük közötti különbségeket is.

A semleges mondatok általában két nagy részre oszthatók, a mondat elején álló topikra, és az őt követő kommentre, azonban a topik nagyon gyakran hiányzik. Például a János elment vásárolni mondatban a János névszói szerkezet a topik szerepű összetevő, míg a mondat maradéka, az elment vásárolni a komment. A topiknak az az elsőrendű szerepe, hogy a szövegrész témáján belüli tematikus változást jelezze: ha a topik hiányzik, akkor a mondatban nincs ilyen váltás az előző szövegrészhez képest. Például ha a János elment vásárolni mondat egy szövegrész kezdő mondata, az azt jelzi, hogy a szövegrész témája Jánossal kapcsolatos (ebben az esetben az, hogy mit csinált János). Ezért ha a téma nem változik a következő mondat során, akkor például így folytatódhat az elbeszélés: Vett kiflit és kefirt, de elfelejtette a teát. Ezért vissza kellett fordulnia a sarokról. Ezekben a mondatokban nincs témaváltozás, ezért nincs topik sem. A topik sokszor formájában is utal a tematikus változás jellegére. Például egyikük: áttérünk egy csoportról annak egyik tagjára; mások: a csoporton belül az előzőhöz képest egy másik alcsoportról kezdünk beszélni; előző nap: az előző szövegrész idejében van váltás.

A nem semleges mondatok közös jellegzetessége, hogy van egy összetevőjük, amely főhangsúlyt visel, és amely a voltaképpeni választ képviseli a szövegben előzőleg felmerült (nem feltétlenül ki-mondott) kérdésre. Például a HOLNAP utazunk el síelni mondat arra a kérdésre felel, amely az utazás időpontjára kérdez rá: Mikor utaztok el síelni?; a SÍELNI utazunk el holnap mondat pedig arra

a kérdésre, amely az utazás célját tudakolja: Hova utaztok holnap? A mondatnak szinte minden más része legfeljebb mellékhangsúlyos, és elhagyható (pl. HOLNAP utazunk el síelni; HOLNAP utazunk el; HOLNAP). Ezeknek az elhagyható részeknek az elhagyásával kapjuk az ún. rövid válaszokat (l. alább).

A nem semleges mondatoknak további két fajtájuk van aszerint, hogy kiegészítendő, vagy eldöntendő kérdésre válaszolnak-e. Azokat a nem semleges mondatokat, amelyek kiegészítendő kérdésre válaszolnak, ellentétező (vagy kontrasztív) mondatoknak nevezzük. Ezekben a kérdőszónak felel meg a kiemelt, főhangsúlyos elem, amelyet fókuszoknak nevezünk. A magyarban a fókusz közvetlenül az időjeles igealak előtt áll, még az igekötő sem állhat a fókusz és az időjeles ige közé: PISTA vitte le a szemetet. A neki megfelelő rövid válasz csak a fókuszos szerkezetet tartalmazza kötelezően: PISTA.

Azokat a nem semleges mondatokat, amelyek eldöntendő kérdésre válaszolnak, nyomatékos mondatoknak nevezzük. Ezeknek a rövid változata (természetesen az Igen, a Nem és a De mondatokon kívül) az időjeles igét vagy annak első tagját (pl. az igekötőt) tartalmazza: LEVITTEM a szemetet; LEVITTEM; LE; és persze IGEN. Persze előfordul, hogy már maga az eldöntendő kérdés, amelyre a nyomatékos mondat válaszol, ellentétező, ilyenkor maga a nyomatékos mondat is az: – JÁNOSSAL találkozta? – JÁNOSSAL találkoztam; JÁNOSSAL; IGEN.

Összetett mondatok

Azokat a mondatokat nevezzük összetettnek, amelyekben több mondat felismerhető, azaz több ragozott (finit) igealak található bennük (ezeket a mondat tagmondatainak nevezzük). Nem tekintjük összetett mondatnak azokat, amelyek vonatkozó mellékmondat formájában tartalmaznak mondatot részükként, mivel a vonatkozó mellékmondat nem a mondat közvetlen építőeleme, hanem egy névszói szerkezethez tartozik.

A hagyományos nyelvtanok éles különbséget tesznek mellérendelés és alárendelés között aszerint, hogy a mondat tagmondatai „egyenrangúak”-e, vagy pedig megkülönböztethető egy fő-, és egy neki alárendelt mellékmondat. A nyelvészeti szakirodalom ezt a megkülönböztetést erősen megkérdőjelezhetőnek és homályosnak tartja, bár vannak világos esetei az egyenrangú tagmondatoknak és az alárendelésnek is. Ha az összetett mondatokban egy tagmondat egy bővítmény szerepét játssza, akkor nevezzük mellékmondatnak (vagyis olyankor világosan alárendelt funkcióban szerepel).

Szövegtan

A szövegek megértéséhez elengedhetetlen a szöveg kohézióját, összefüggő voltát biztosító tartalmi és nyelvi elemek felismerése, szerepük pontos ismerete. A szöveg összefüggőségének felismerése, megállapítása mindig egy sor ki nem mondott (más szóval implicit) információ felismerését és feltételezését igényli. Ezért a megértés mindig rekonstrukciót (egy teljesebb információfolyam rekonstrukcióját) feltételezi.

A mondatokon belüli viszonyokon túl a koherenciát az egymás után következő mondatok közötti kapcsolatok biztosítják. Ennek legegyszerűbb módja a visszautalás (más szóval anafóra), amely jelzi, hogy a beszélő egy korábban már említett dologra kíván utalni. Szövegtani szempontból valószínűleg a mondatok közötti retorikai viszonyok a legfontosabbak: ezek azt fejezik ki, hogy milyen tartalmi kapcsolat van az egymás után következő mondatok között.

A szövegtan legfontosabb fogalma a szöveg vagy szövegrész témája. Ez azt fejezi ki, hogy „miről szól” a szövegrész. Ha a szövegrésznek van címe, az gyakran magának a témának a megjelöléséből áll. Leggyakrabban azonban a téma nincsen nyíltan megjelölve a szövegrész elején. Ugyanakkor a témát mindig egy kérdés formájában rekonstruálhatjuk: az a kérdés a téma, amelyre a szövegrész válaszként szolgálhat. (Nem mindig egyértelmű, hogy mi a szövegrész témája, legtöbbször több alternatív megfogalmazása is lehetséges.) Attól függően, hogy milyen kérdést rekonstruálhatunk téma-

ként, beszélhetünk nyitott és zárt témájú szövegrészeiről. A nyitott téma nyitott, kifejtendő kérdésnek felel meg (mint amilyenek pl. a Hogyan? és Miért? kérdések), míg a zárt téma egyszerű kiegészítendő kérdésnek (pl. Mikor?). Ez persze nem pusztán formai kérdés, hiszen Hogyan? stb. kérdésekre is lehet egyszerű, rövid választ adni, és az egyszerű kiegészítendő kérdésekre is lehet hosszabb kifejtéssel, leírással válaszolni.

A szöveg megértése során gondolatban követjük a téma változásait, és közben következtetjük ki, hogy mi az egész szövegrész témája. Ha előre tudjuk, hogy mi a téma, akkor pedig folyamatosan egyeztetjük a hallottakat az előre ismert témával, hogy mennyiben felel meg neki. A szövegrész a fő témához képest altémákat tartalmaz, amelyek egymással összekapcsolódva alkotják a fő témát. A két mondat témája közötti kapcsolatot nevezzük tematikus viszonyoknak. Például tematikus viszony az időbeli folytatás, a magyarázat, a kifejtés stb. Van olyan eset is, amikor egy témán belül altémát kezdünk, ennek egyik esete a kifejtés, egy másik esete pedig a kitérő. A téma változását a mondatokban a topik jelöli, a különböző retorikai viszonyokat pedig – ha egyáltalán jelöljük – általában olyan kifejezések jelölik, mint tehát, például, egyébként, azonkívül stb.

Irodalom

Iskolai tananyag

A sulinova Kht. által kiadott kompetencia alapú programcsomagok, szövegértés-szövegalkotás, A típus:
<http://www.sulinovadatbank.hu>

Nyelvészeti ismeretterjesztő könyvek

Kálmán László – Nádasdy Ádám: *Hárompercesek a nyelvről*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. (<http://budling.nytud.hu/~kalmán/arch/hajnali.pdf>)
 Kálmán László – Trón Viktor: *Bevezetés a nyelvtudományba*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007.
 Kenesei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006. (http://www.nytud.hu/nyelv_es_nyelvek)
 Nádasdy Ádám: *Ízlések és szabályok*. Magvető Kiadó, 2003.
 Nádasdy Ádám: *Prédikál és szónokol*. Magvető Kiadó, 2008.
 Nádasdy Ádám írásai a weben: http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking.html

Módszertani könyvek

Kagan, Spencer: *Kooperatív tanulás*. Ökonet, 2004.
 Meliorisz Béla – Pethőné Nagy Csilla – Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna: *Hogyan csináljam?* Korona Kiadó, Budapest, 2007.
 Pethőné Nagy Csilla: *Módszertani kézikönyv*. Korona Kiadó, Budapest 2005.

Cikkek a nyelvtanításról

Antalné Szabó Ágnes (1995): *A szöveg szemléletű grammatikatanításról*. Magyar Nyelvőr 119: 34–44.
 Arató László: *Tizenkét Tézis a magyartanításról*. Élet és Irodalom, XLVII./8. (2003. február 21.), 4. o.
 Bánréti Zoltán: *Gyerek és anyanyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.
 Bánréti Zoltán: *Kamasz és anyanyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
 Bánréti Zoltán: Hozzászólás „A magyar nyelvtan helye a közoktatásban” című előadáshoz. In.: Imre Samu – Szatmári István – Szűts László (szerk.) *A magyar nyelv grammatikája*. Nyelvtudományi Értesítő, 104. sz. (1980) 143–149.
 Bánréti Zoltán: *A tartalmi fejlesztés és a tantárgyi programok szerkezete az általános iskolában*. Pedagógiai Szemle 1988/7. 607–616.
 Bánréti Zoltán: Nyelvészeti kutatás és oktatás. In: *Nyelv, nyelvész, társadalom*. Szerk.: Terts István. JPTE-PSZM, 1996. 13–19.
 Bánréti Zoltán: Az anyanyelvi nevelés modernizációjáról. In: *A magyar nyelv az informatika korában*. Szerk.: Glatz Ferenc. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1999. 105–119.
 Bánréti Zoltán: *Modern nyelvészet és korszerű oktatáspolitiká*.
<http://www2.mta.hu/nytud/Banreti.rtf>
 Fábrián Pál: Hozzászólás „A magyar nyelvtan helye a közoktatásban” című előadáshoz. In: Imre Samu – Szatmári István – Szűts László (szerk.) *A magyar nyelv grammatikája*. Nyelvtudományi Értesítő, 104. sz. (1980) 157–160.

Fábián Pál: Hozzászólás „A magyar nyelvtan helye a közoktatásban” című előadáshoz. In: Imre Samu – Szatmári István – Szűts László (szerk.) *A magyar nyelv grammatikája*. Nyelvtudományi Értesítő, 104. sz. (1980) 151–155.

Szende Aladár: A magyar nyelvtan helye a közoktatásban. In : Imre Samu – Szatmári István – Szűts László (szerk.) *A magyar nyelv grammatikája*. Nyelvtudományi Értesítő, 104. sz. (1980) 133–143.

Tolcsvai Nagy Gábor: *A magyar nyelv leírása és iskolai oktatása*. I: uő.: *Nyelv, érték, közösség*. Gondolat kiadó, Budapest, 2004, 296–322. o.

Tolcsvai Nagy Gábor: *A magyar nyelv leírása és iskolai oktatása*.
<http://www2.mta.hu/nytud/Tolcsvai.rtf>